

PROBLEMI

REVIIJA ZA KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

BERTOLT BRECHT — PAUL DESSAU: SOJENJE LUKULLA, MATJAZ KMECL: AVTOMOBILI, SVETLANA MAKAROVIC: PESMI, BOJAN PISK: PESMI, JOZE SNOJ: MOJSTER ZA SMRT, JANUŠA BIZANT-BABIČ: UČENCI V OBRTI OCENJUJEJO SVOJE MOJSTRE, NIKO GRAFENAUER: KRITIKA IN NJEN PREDMET, BOGDAN KAVČIČ: NEKATERI FAKTORJI KI VPLIVAJO NA UDELEŽBO IN MNENJE MLADINE O SESTANKIH, VLADIMIR KAVČIČ: NEIZKORIŠČENE MOŽNOSTI, BORIS PATERNU: MONOPOLIZEM POGUMA, JANEZ PIRNAT: LIKOVNA UMETNOST IN KRITIKA, BREDA POGORELEC: VPRAŠANJE SISTEMATIČNE KRITIKE JEZIKA, FRANCI PRAJS: FILMSKA KRITIKA PRI NAS, DR. MIROSLAV ŠICEL: NEKATERI PROBLEMI SODOBNE HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI, BRANKO ŠÖMEN: NA ROB FILMSKEGA OBVEŠČANJA, FRANC ZADRAVEC: ŠE ENKRAT O METODI KRITIKE — OCENE IN POROČILA — BRUŠENO OGLEDALO — LIKOVNA PRILOGA ALBINA LUGARIČA 1963

Vsebina

<i>Matjaž Kmecl: Avtomobili</i>	385
<i>Bojan Pisk: Pesmi</i>	399
<i>Svetlana Makarovič: Pesmi</i>	401
<i>Jože Snoj: Mojster za smrt</i>	403
<i>Vladimir Kavčič: Neizkoriščene možnosti</i>	414
<i>Vloga kritike v kulturnem življenju</i>	420
<i>Niko Grafenauer: Kritika in njen predmet</i>	420
<i>Branko Šömen: Na rob filmskega obveščanja</i>	422
<i>Breda Pogorelec: Vprašanje sistematične kritike jezika</i>	424
<i>Franci Prajs: Filmska kritika pri nas</i>	425
<i>Janez Pirnat: Likovna umetnost in kritika</i>	427
<i>Zaključna beseda</i>	432
<i>Paul Dessau Bertolt Brecht: Sojenje Lukulla</i>	435
<i>Dr. Miroslav Šicel: Nekateri problemi sodobne hrvatske književnosti</i>	449
<i>Bogdan Kavčič: Nekateri faktorji, ki vplivajo na udeležbo in mnenje mladine o sestankih</i>	455
<i>Januša Bizant-Babič: Učenci v obrti ocenjujejo svoje mojstre</i>	466
<i>Boris Paternu: Monopolizem poguma</i>	474
<i>Franc Zadravec: Še enkrat o metodi kritike</i>	477

OCENE IN POROČILA

<i>Jubilejni zbornik slovenskih študentov na Dunaju</i>	478
<i>Razstava del Marka Suštaršiča v Mali galeriji</i>	479

<i>BRUŠENO OGLEDALO</i>	480
-----------------------------------	-----

LIKOVNA PRILOGA

<i>Albin Lugarič: Odmev časov 1962, Svitanje 1962, Jambori 1962, Polja 1962</i>

problemi

PROBLEMI — revija za kulturo in družbena vprašanja. Ureja uredniški odbor: Adolf Bibič, Božidar Debenjak, Janez Dokler, Vladimir Kavčič, Matjaž Kmecl, Viktor Konjar, Miroslav Košuta, dr. Boris Paternu, Janez Pirnat (odgovorni urednik), Andrej Rijavec, Ivan Rudolf, France Zupan. — Tehnični urednik: Ivan Planinšec. — Lektor in korektor: Janez Juvan.

Uredništvo: Ljubljana, Tomšičeva 12, telefon 20-487. Nenaročenih rokopisov ne vračamo. Cena posameznega izvida za naročnike 50 din, v kioskih in knjigarnah 100 din. Naročila pošiljajte na CK LMS Ljubljana, Dalmatinova 4, telefon 32-633, tekoči račun: 600-14-608-23 z oznako: za Probleme.

Izdajata CK LMS in UO ZŠJ v Ljubljani. Tisk, izdelava klišejev in vezava: Tiskarna »Jože Moškrič« v Ljubljani. — Naslovno stran je opremil Janez Pirnat

Avtomobili

Matjaž Kmecl

Prometna satira,
ki je sestavljena iz:

1. Preglednega pamfleta
2. Prvega dejanja
3. Epiloga in
4. Pripombe

Prizorišče ves čas enako dolgočasno in zato nikogar ne bode v oči. Obenem je seveda poceni. Osebe po zgodovinskih potrebah (jih je pa precej, ker gre tudi za javno mnenje, ki je — kakor je znano — zmeraj množičen pojav).

Kratka vsebina za vse tiste, ki se jim ne ljubi vsega prebrati, a želijo o stvari vseeno diskutirati.

Uvodni Pregledni pamflet:

Večji in manjši filozofi se zberejo v mestni kavarni in naglas ter deloma v verzih razmišljajo o zelo pomembnih stvareh. Vmes jih ves čas neodgovorno moti natakari. — Nastopijo šentfenske učiteljice, ki z vozičkom hitijo na XVII. kongres vrhunske pedagogike. Zaradi različnih nazorov o umetniškem poslanstvu pride med filozofi in učiteljicami do resnega idejnega in fizičnega spopada, v katerem zmagajo učiteljice, ki pobegnejo. Toda življenje v mestu je živahno: medtem ko učiteljice pobegnejo, se prikaže najvišje znanstveno društvo z novo metodološko skrinjico in s kandidatom za priznanega znanstvenika. Kandidat vrti v službi znanosti kljuko na skrinjici s tako močjo, da se skrinjica v najbolj napetem trenutku vname. Toda znanstveniki ne izgubijo prisotnosti duha in pogasijo požar s sifonom ter tako rešijo položaj. — Tu je še nogometni sejem in penzionisti, da je slika v resnici popolna. Ko so vsi zbrani, gre mimo parada vrhunske pedagogike, na kateri dožive šentfenske učiteljice nesluten uspeh. To jih navda z veliko volje do nadaljnjega dela. V trenutku najvišje in demokratične ekstaze in delovne vneme, nastopijo mizar, kovač, trgovec in gostinski delavec v socialističnem zakupu Sod ter začno še oni razmišljati. Ker so se pripeljali z avtomobili, razmišljajo seveda o tem, ali ima avtomobil dušo, kar se jim po krajši debati posreči dokazati. Mesto je bogatejše za eno filozofijo več.

Dramatsko vprašanje preglednega pamfleta:

Kako se bo vsa stvar razvila vnaprej?

(Blazno trobljenje avtomobilov.)

(Pred zaveso pripeljejo policaji v kletki Tinčeta Pešca, ki je grobno resen in se obeša na mrežo kakor opica. Ko hrup potihne, se Tinče Pešec razgovori. Govori tako in toliko, da celo policaji za hip odpro usta. Medtem si brišejo potna čela.)

TINČE PEŠEC: Ljudje božji, in kakšno mirno, tiho mestece je to bilo! Nekje daleč bogu za zadnjo platjo. Z njivicami na robu in paradižniki v parku. Z meščani, ki so se vdano in brez pretiravanj potihlo pehali po tej kratki poti od rojstva do smrti, se ukvarjali s kurjimi očesi in sadnimi kremami, z lovljenjem miši in ustvarjanjem otrok, s pogovori o vremenu in s pride-lovanjem redkvice. Vse je teklo lepo in v redu, kakor je treba in v splošno zadovoljstvo. — Dali so domovini, kar so mislili, da morajo dati; ustanovili so Najvišje znanstveno društvo, skupino modernih bradatih filozofov, ukvarjali so se s problemi sodobnega šolstva, izdajali svoj lastni časopis *Naš glas*, prirejali predavanja večerne univerze, — vse kakor je treba. Razmišljali so o vsem mogočem in nemogočem, dokler... eh... dokler ni bilo vsega tega... *(Tinče Pešec globoko vzdihne in zmaje z glavo. Policaji se spet premaknejo.)* — In kakšno lepo, tiho mesto je to včasih bilo! *(Medtem ko kar naprej maje z glavo, ga policaji odpeljejo dalje.)*

(Zavesa se odpre. Trg. Na robu kavarniški vrt s pisanimi sončniki in mizami. Napis: Kavarna pri veselem mačku. Pri eni izmed miz sede Večji filozof in Manjši filozofi. Vsi imajo brade in očala in vsi manjši so podobni večjemu filozofu, le da so manjši.)

VEČJI FILOZOF: Dokler bomo podložni pomanjkanju, tako dolgo bo objektivna struktura družbe ustrezala polaščevavskim težnjam posameznikov in plasti, tako dolgo bo sama uzakonjala... natakarkar!... bo uzakonjala neko določeno (ob)lastniško hierarhijo. Osnovno dejstvo zgodovine je namreč pomanjkanje. Ljudje niso zmožni zadovoljiti svojih zadružniških oziroma zasebniških potreb, ker manjka potrebovanih surovin.

NATAKAR: Izvolite, gospodje filozofi?

1. **MANJŠI FILOZOF:** Tako je. *(Natakarkarju.)* Kje pa se tako dolgo izživljate? Perspektive in antiperspektive samoupravljanja niso v nobenem primeru garancija za takšno ali drugačno polaščanje. Najmanj pa še v tako golem zasebniškem smislu.

NATAKAR: Prosim?

2. **MANJŠI FILOZOF:** Po žganju smrdite. Mi ugotavljamo, da ustvarja pomanjkanje zgodovino, vas pa od nikoder. Pet turških.

3. **MANJŠI FILOZOF** *(ki je tudi pesnik):*

Nič se ni zgodilo,
kar bi se lahko zgodilo,
in zgodilo se je vse,
in zdaj spomin ni to, kar je bilo,
kar ni bilo, kar je bilo,
spomin je vse, kar ni bilo,
a je,
kar sanjamo, da bo...

NATAKAR: Prosim? — Še kaj?

2. **MANJŠI FILOZOF:** Ali razumeš poezijo?

NATAKAR: Če dovolite...

1. MANJSI FILOZOF: S temi verzi i je hotel poet brez kakršnih koli pollaščevavskih, zasebniških, združniških, tehnokratskih, (ob)lastniških deformacij izpovedati svojo preprosto človeško resnico, ki je popolnoma desentimentalizirana in izvira iz globoke otroške travme, ki se je začela v tem hipu celiti in kompenzirati... Prinesi hitro!

NATAKAR (*nekoliko zmeden od tolike filozofije*): Izvolite... (*hitro gre*).

VEČJI FILOZOF: Totaliteta predmetnega sveta se aktualizira v serijskem nizu in dobi obliko verižne reakcije. Posameznik postane v popredmeteni družbi imoralist, saj pade v nujno protislovje. Ko se je treba odločiti, se ne znajde več v seriji, ki je konkretizacija absolutne splošnosti. Ta moralna razvezanost, pogojena z verižno aktivnostjo, je najbolj plastična manifestacija absurdnosti in dekadence popredmetene družbe. Ne da bi...

NATAKAR (*priteče s turškimi*): Izvolite, so že tukaj!

VSI MANJSI FILOZOFI (*v en glas*): Psssst!

NATAKAR (*spet preplašen*).

VEČJI FILOZOF (*nekaj časa zre topo predse, potem obupano zastoka*): Prepozno!

1. MANJSI FILOZOF (*ogorčeno natakarku*): Nenehno brezobzirno ubijate možnosti bivanja in uresničevanja in s tem negirate nujnost odločitve in aktivnosti v neprestano spreminjajoči se danosti... Sram vas bodi!

2. MANJSI FILOZOF: ... možnost lastnega obžarjanja in presevanja te danosti! S tem se nevarno približujete najaktivnejšim pollaščevavcem z (ob)lastniškimi težnjami, ki izvirajo iz liberalistično zasebniških dispozicij. — Kaj pa je to?

(*Po trgu pripeljejo tri šentfenske učiteljice velik zaboj, ki ima spredaj luknjice. Filozofi umolknejo in jih radovedno gledajo. Ustavijo se in si brišejo pot.*)

1. UČITELJICA (*pogleda na uro*): Čez pet minut se kongres vrhunske pedagogike začne.

2. UČITELJICA: To bo epohalno! Senzacija! Preobrat v vrhunski pedagogiki: šentfenske učiteljice na sledi revolucionarnemu odkritju!

2. MANJSI FILOZOF: Tipično duhovno pollaščanje.

3. UČITELJICA: Daj, poglej skozi luknjico noter, če se še kaj dobro drži.

1. UČITELJICA (*gleda dolgo skozi luknjico v zaboj, potem zavrešči*).

OBE OSTALI: Kaj je?

1. UČITELJICA (*kar naprej histerično vrešči*).

ONI DVE (*že gledata vsaka skoz svojo luknjico, potem se vse prepadene obrnejo in vreščijo*).

2. UČITELJICA: Nekaj se je zgodilo?

3. UČITELJICA: Umrl je.

1. UČITELJICA (*spet zavrešči*).

FILOZOFI (*vstanejo, zmeraj so pripravljeni pomagati*).

2. UČITELJICA: Ne, ni. Samo mirno kri! To se mu večkrat zgodi. Zraka mu je zmanjkalo. Tudi jesti mu danes nismo še nič dale, ker smo se bale, da bo ponesnažil zaboj. Hitro zlezimo gor in odprimo pokrov.

(*Vse tri zlezejo gor in odprejo pokrov. Napeto gledajo noter.*)

1. MANJSI FILOZOF: Človeka imajo notri. Interesantno.

1. UČITELJICA (*olajšano*): Diha! (*Zleze dol.*) Samo da diha. — Ali si lahko predstavljate, kakšna senzacija bo to na kongresu? Šentfenska šola, preprosta šentfenska šola — in takšna pedagoška revolucija! (*V pozi govornika.*) Spoštovane tovarišice in tovariši! Kako naj otroka v osnovni šoli

čim bolj približamo literaturi? Zemljo mu lahko pokažemo z globusom, z zemljevidi, z reliefi, zgodovino z muzeji, fiziko mu približamo z aparati, kemijo z eksperimenti. Ali ni nujna pedagoška rešitev v pouku književnosti ta, da mu pokažemo pesnika? In glejte, naša skromna podeželska šola je s svojimi skromnimi sredstvi nakupila pesnika...

2. MANJŠI FILOZOF (*zakriči*): Najbolj grobo polaščanje!

DRUGI FILOZOFI (*ga umirijo*).

1. UČITELJICA: ... ga spravila v zaboje in z njim revolucionarno reformirala in modernizirala pouk. V zadnjih testih smo ugotovili, da je 100 odstotkov učencev pravilno odgovorilo na vprašanje: Kaj je pesnik, medtem ko prej ni nobeden ...

VEČJI FILOZOF: In kakšen je pravičen odgovor?

1. UČITELJICA: Pesnik je človek... (*se zave*). Kdo pa ste? — Ali... o, ali ste mogoče... (*vzhičeno*)... mogoče ste Karlo Običaj, veliki, še živeči literat? Rekli so nam, da ima brado in očala...

VEČJI FILOZOF: Dajte no, žal, napačna informacija. Karlo Običaj je bolj sodoben, ima plešo, hehe. Toda odgovor! Nas zanima odgovor!

1. UČITELJICA: Škoda. — Kaj vas pa odgovor briga. Vsi so pravilno odgovorili in to pove vse.

2. MANJŠI FILOZOF: Zasebnništvo, (ob)lastništvo!

4. MANJŠI FILOZOF: Mi krvavo potrebujemo pesnike, vi pa jih zapirate v zaboje!

1. MANJŠI FILOZOF: Samo dva smo imeli: enega so spremenili v učilo in ga v zaboju razkazujejo naokrog, drugi (*potreplja 3. manjšega filozofa po ramenu*) pa ima pri nas vse možnosti samouresničevanja. Poglejte v zaboje: poosebljeni sentimentavni humanizem!

2. UČITELJICA: Naša družba ne bo trpela umetnosti zaradi umetnosti! Če tako mislite, se bridko motite. Da bi pesnik zlagal pesmi za samega sebe! Za druge jih mora! Recimo, za učence v osnovnih šolah. (*Pokaže na zaboje.*) Tega pesnika smo iztrgali škodljivemu, vase zagledanemu laripurlartizmu in sedaj služi izobraževanju širokih ljudskih mas.

3. UČITELJICA: Prav danes ga peljemo na kongres vrhunske pedagogike. Kot revolucionarno reformirano učilo. Zdaj po eni strani služi za poučevanje, kot učilo pa ima tudi časa na pretek, da sestavlja pesmi in da sanja, saj sanje živijo kar naprej in tudi drugače mu ne zmanjka...

PESNIK (*vstane v zaboju in pogleda ven; razmršen, zaspal in bled, črna očala, mrmra*): Žejen... žejen...

VSI, VEČJI IN MANJŠI FILOZOFI (*začudeno ostrmijo*): O, hudiča, ti si to!

2. MANJŠI FILOZOF: Takole si se prodal!

PESNIK: Žejen...

1. UČITELJICA: Edina težava, ki jo imamo z njim, je njegova žeja.

VEČJI FILOZOF: Dajte mu piti, zaboga!

1. UČITELJICA: Bodite pametni! To je vendar učilo in učilo ne sme piti, ker lahko negativno vpliva na osnovnošolske otroke, ki jim je v prvi vrsti namenjeno.

2. MANJŠI FILOZOF: Kako si se mogel tako prodati, fant!

PESNIK (*se zave in filozofe za spoznanje prepozna. Postane ga sram, zato zleze nazaj v zaboje.*)

1. UČITELJICA (*zavrešči*): Spet! Slabo mu je! Takoj ko je pogledal ven, mu je postalo slabo.

4. MANJŠI FILOZOF: Natakari! Natakari!

NATAKAR (*priteče*): Želite, prosim?

4. MANJSI FILOZOF: Steklenico ruma!

NATAKAR: S kozarci?

VSI FILOZOFI? Brez! Hitro! Ruma!

NATAKAR: Brez?

VSI FILOZOFI (*nestrpno*): Razumeš ali ne razumeš?

1. MANJSI FILOZOF: Ta natakar je do kraja neosveščen tip. Še do danes se ni dokopal do osnovnega spoznanja, da je pomanjkanje osnovno dejstvo zgodovine.

NATAKAR (*teče s steklenico ruma*): Prosim! Prosim!

VSI FILOZOFI (*stopijo k zaboju*).

VEČJI FILOZOF (*2. manjšemu filozofu*): Zlezi gor in poglej, kaj je z njim!

2. MANJSI FILOZOF (*poslušno zleze na zaboj*).

UČITELJICE (*sem in tja prestrašeno zavreščijo*).

2. MANJSI FILOZOF (*opazuje. Potem spodaj zbranim*): Živ je. (*V zaboj*):

Poslušaj, pridi ven. Pomagali ti bomo. Imamo steklenico ruma zate.

PESNIK (*iz zaboja*): Pustite me. Hočem mir, Spal bi rad.

UČITELJICE (*v valu mrzličnega navdušenja*): Hvala bogu! Spal bi rad. To pomeni, da bo skladal pesmice!

2. UČITELJICA: Kadar reče, da bo spal, začne zmeraj skladati pesmice.

OSTALI DVE: Hitro! Hitro!

1. UČITELJICA: Zlezi dol!

2. UČITELJICA: Kadar spi, je za učence najbolj poučen. Kongres reformirane pedagogike se zdaj zdaj začne. Zlezi hitro dol! Ne smemo zamuditi tega veličastnega trenutka!

3. UČITELJICA (*prime za ročaj vozička in ga začne vleči*): Hitro! Gremo! Spal bo! Pesmi sklada! To morajo videti vsi delegati!

2. FILOZOF: Zlezi ven, ti, sentimentavni humanist! Zdaj je zadnji čas! Ali boš zgnil kot učilo ali pa se lahko samouresničuješ. Če si človek, zlezi ven! Si žejen, fant?

UČITELJICE (*neusmiljeno porivajo voz naprej in vpijejo*): Hitro dol! Mudi se nam na kongres vrhunske pedagogike! Zlezi dol!

2. FILOZOF: Rum! Mogoče ga prepričamo!

OSTALI FILOZOFI (*mu podajo rum*).

2. FILOZOF (*ga kaže v zaboj*): Si žejen ...

UČITELJICE (*ga začno vleči dol in tepsti*).

VSI FILOZOFI (*vpijejo*): To je nasilje (ob)lastniškega pollašcanja, vulgarizacija romantizma, sentimentavno pobarvana liberalistična brutalnost! Razčlovečenje! Dehumanizacija! Drobnolastništvo!

2. FILOZOF: Pustite me! Človeka rešujemo!

PESNIK (*ponovno pogleda iz zaboja in si topo ogleduje dogajanje spodaj*).

UČITELJICE (*pohitijo, se osvobodijo filozofov in naglo odpeljejo voziček z odra; vmes igra nekje zadaj že godba na pihala in*)

1. UČITELJICA (*kliče*): Živel XVII. kongres vrhunske pedagogike!

VSE TRI: Živel!

FILOZOFI (*se poklapano vračajo k svojim mizam*).

VEČJI FILOZOF (*razburjeno zamišljeno*): Podoba umetniške dejavnosti naše inteligence v zadnjih letih je jasna. Birokratizem je ni pretirano nasiljeval, ker je sama avtonomno, iz lastne tradicije počela tisto, kar je od nje dejansko želel. In še danes to počne, videli ste. Zato tudi to ni umetnost, ampak se je spremenila v nerevolucionarno, liberalistične in religiozne

iluzije ohranjujočo, napačno zavest podpirajočo, dnevnim zahtevam služečo družbeno dejavnost. V soglasju z interesi birokratske deformacije je ponovno začela ohranjati svoj družbeno materialni...

NATAKAR: Oprostite, kaj naj zdaj storim z rumom?

MANJŠI FILOZOFI (*ogorčeno*): Pssst! Psssst!

VEČJI FILOZOF (*se topo zastrmi predse, grenko*): Prepozno!

NATAKAR (*jo pravočasno odkuri*).

2. MANJŠI FILOZOF: Spet, o spet!

4. MANJŠI FILOZOF: Samozaverovana, malomeščanska pridobitniška svojat, ki noče niti slišati o tem, da bi osvobajala človeka!

3. MANJŠI FILOZOF (*ki je tudi pesnik*):

Z vero v slap
prebujale so se besede,
zbirale in rasle v jezero
za trepetavim jezom ustnic.
Nerojene
pljusnile so čezenj v slapu molka.

VEČJI FILOZOF: Zakaj, le zakaj se mora zgoditi zmeraj, ko sem že čisto na robu božjega vrelca! — To je usoda generacije!

NATAKAR (*spet priteče in krili z rokami*): Prihajajo! Prihajajo!

1. MANJŠI FILOZOF: Kdo?

NATAKAR: Najvišje znanstveno društvo!

2. MANJŠI FILOZOF: Kdo?

NATAKAR: Najvišje znanstveno društvo! Častni meščaci, znanstveni delavci in kandidati za priznane znanstvenike.

4. MANJŠI FILOZOF (*ki ljubi parole*): Dol s klerikavci!

(*Zasliši se čudno brbranje in šumenje.*)

NATAKAR: Pssst! (*Očitajoče.*) Gospodje!

4. MANJŠI FILOZOF: Dol s klerikavci! Jaz ne bom sedel tukaj!

VEČJI FILOZOF: Sedi in glej! In tiho bodi. Ti znanstveniki utegnejo kdaj napisati še knjigo o naši mestni filozofiji in takrat ne bo dobro, če te bodo imeli v slabem spominu.

4. MANJŠI FILOZOF: Takšna sterilna svojat! Požvižgam se nanjo!

NATAKAR: Pssst!

1. MANJŠI FILOZOF: Sedi, če ti je rekel!

(*Pride najvišje znanstveno društvo. Zelo star spredaj vozeči gospod in starejša temperamentna gospa. Peljeta pripravo, ki je navidez — seveda samo navidez — podobna lajni. Gospa suče kljuko, strmi bistrovidno in osredotočeno v zrak in očitno razmišlja. Okrog njižu skače kandidat, mlajši mož pri petdesetih. Ima metuljčka in za spoznanje pogrkuje. Na vse kriplje si prizadeva, da bi mu gospa dala malo vrteti kljuko, ali da bi smel peljati voziček. Godba na pihala je močnejša.*)

KANDIDAT (*se priklanja*): Vse življenje, od svoje mladosti sèm, že občudujem vašo nenavadno znanstveno pronicljivost, vašo upornost in delavnost, vaše globoke in napredne misli...

GOSPA ZNANSTVENICA (*za trenutek odoli, vzhičeno*): Res?

KANDIDAT: Že kot deček, ko sem pasel konje, sem bral vaše znanstvene knjige z nepopisnim navdušenjem; nadomeščale so mi tako rekoč očeta, ki ga nisem imel... (*za trenutek žalostno postrmi v zrak*) — in mater... (*bridko pogleda v zemljo in škili v gospo znanstvenico*).

GOSPA ZNANSTVENICA (*sočutno*): Náte, primite za kljuko in počasi vrtite; ne prehitro, za začetek ni dobro prehitro; pa tudi ne prepočasi. — To naravno sem si izmislila jaz. Imenovala sem jo metodološka skrinjica.

KANDIDAT (*poskoči*): Prosim! Prosim! (*Prizadevno in spoštljivo vrti kljuko.*) Cudovito! Kako pravite, metodološka skrinja? Kakšen prekrasen in napreden naziv! Ali ste si ga sami izmislili? Popolnoma sami?

GOSPA ZNANSTVENICA (*rahlo užaljena*): S tem izumom sem rešila našo znanost hude, skoraj brezizhodne krize.

KANDIDAT: Neverjetno!

GOSPA ZNANSTVENICA: Naše najvišje znanstveno društvo je leta in leta zbiralo znanstvene podatke, jih zapisovalo na listke in spravljalo v posebne škatle. Škatel je bilo zmeraj več in listke so pisali zmeraj bolj pridno, na koncu pa so vsi pozabili, zakaj jim bodo rabili. Stali smo pred brezizhodnim problemom.

FILOZOFI (*se nesramno režijo*).

4. MANJŠI FILOZOF: Mi imamo to precej bolj urejeno. Mi pa najprej napišemo znanstveno razpravo in šele potem zbiramo listke.

1. MANJŠI FILOZOF: Če jih sploh zbiramo!

VEČJI FILOZOF: Pssst.

KANDIDAT: Ni mogoče! (*Tako je začuden, da pozabi vrteti kljuko.*)

GOSPA ZNANSTVENICA (*zelo staremu spredaj vozečemu gospodu*): Gospod kolega! Spoštovani gospod kolega!

ZELO STARI SPREDAJ VOZEČI GOSPOD (*je žal nekoliko gluh*): Aaaa?

GOSPA ZNANSTVENICA: Spoštovani gospod kolega, bi se hoteli...

ZELO STARI SPREDAJ VOZEČI GOSPOD: Aaaa?

GOSPA ZNANSTVENICA: Ustavili če bi se! Ustavili!

ZELO STARI SPREDAJ VOZEČI GOSPOD: A, ustavil! Zakaj pa? Ali se je kaj pokvarilo?

GOSPA ZNANSTVENICA (*mu vpije na uho, da bi bolje slišal*): Našemu mlademu kandidatu za priznanega znanstvenika moramo razkazati našo novo znanstveno napravo. Bodite toliko ljubeznivi.

ZELO STARI SPREDAJ VOZEČI GOSPOD (*kima*): A, dobro, dobro, koristno.

KANDIDAT: Prekrasno, spoštovana gospa! Ali ta spoštovana glasbena skrinjica...

GOSPA ZNANSTVENICA: Ne norčujte se, gospod kandidat! Metodološka skrinja! — Lahko takoj prenehava!

KANDIDAT (*ki mu je na smrt nerodno*): Z obžalovanj-m, spoštovana gospa znanstvenica, oprostite, z globokim obžalovanjem, res. Pomota. Maloprej sem bil na obisku pri svojem spoštovanem prijatelju, naddirektorju glasbene višje šole, pa mi je ostalo v ušesu. Tam imajo nekaj podobnega. — Zelo sposoben, spoštovan gospod, — res, oprostite, spoštovana gospa. Res nisem hotel.

GOSPA ZNANSTVENICA: Če bi ne vedela, kako priznано dobro ste vzgojeni, bi takoj prenehala, tako pa k stvari. — Nova znanstvena naprava je v svojem bistvu zelo preprosta, — kakor vse velike iznajdbe. Dobro glejte! Vzamemo škatlo listkov (*vzame iz posebnega predala škatlo listkov*), jo porinemo skozi tole odprtino in začnemo vrteti kljuko. Naprava sama jemlje listke in jih naglas bere. Če njeno izvajanje natančno poslušamo, se lahko marsičesa naučimo. No, zavrtite!

KANDIDAT (*vrti kljuko, skrinja brbra in šumi*): Cudovito!

GOSPA ZNANSTVENICA: Slišite? To so listki na temo Vloga bronhialnih katarjev pri razmnoževanju posebne vrste sesalcev z imenom... čakajte, — z imenom... no, saj je vseeno. Vi se s tem tako ne ukvarjate. Takšni majhni močeradki so; saj jih ni veliko, toda prav zato predstavljajo znanstveni problem. — Lahko pa damo seveda tudi kakšne drugačne listke noter. Tako smo na primer sestavili tudi najnovejši in najboljše slovar mestnega žargona, ki ga lahko zdaj kupite za pet metuljkov v vsaki trgovini s špecerijo in mešanim blagom. — Glavna prednost nove znanstvene naprave pa je seveda ta, da potreba po pisanju znanstvenih razprav poslej docela odpade. Če vrtite to kljuko hitreje, gre znanstveno delo hitreje od rok, če počasneje, pač bolj počasi, solidno pa je v vsakem pogledu.

KANDIDAT (*kar naprej vneto vrti kljuko*): Čudovito! Ali se vam ne zdi, da znanstveno že kar dobro delam, da sem...

GOSPA ZNANSTVENICA (*ga potreplja*): Bomo videli, mladi mož, bomo videli. VEČJI FILOZOF (*bolj potihno*): Ceh.

MANJSI FILOZOFI (*v en glas*): Tako je, ceh!

VEČJI FILOZOF: Iz vsega so napravili mit. Cehovski mit.

MANJSI FILOZOFI: Tako je, cehovski mit.

1. MANJSI FILOZOF: Polaščevavska tolpa s liberalističnimi in religioznimi sentimentavno objektivističnimi skominami!

MANJSI FILOZOFI: Tako je.

GOSPA ZNANSTVENICA: Toda tu je še en pogoj, mladi kandidat. Odločno se boste morali odpovedati mentaliteti in interesom vaše generacije.

KANDIDAT: Jaz ne pripadam nobeni generaciji, oziroma zmeraj samo najnaprednejši.

GOSPA ZNANSTVENICA: Mi, se pravi, naša generacija, smo humanistična generacija.

4. FILOZOF (*nesramno glasno*): Hohoho!

GOSPA ZNANSTVENICA: Vi, mladi, pa ste čisto nekaj drugega. — Nekoč je moj sošolec stopil na deževnika in je bil potem sposoben uro dolgo o tem žalostno premišljati. Vi, mladi, pa greste brezobzirno preko vsega. Po denarju gazite ko po krvi. — Ali obljubite?

KANDIDAT (*nestrpno in večkrat vzdiguje roke*): Prisegam! Obljubljam! Saj me boste sprejeli, kajne?

GOSPA ZNANSTVENICA (*ga ponovno potreplja*): To bomo še videli, mladi mož!

MENAŽER (*debel možakar s potovalno torbo, črnimi očali, filozofom*): Hej, fantje, kaj veste, se je nogometni sejem že začel?

VSI FILOZOFI: Nič ne vemo.

1. FILOZOF: Kaj pa ta misli, da smo sejmarji, ali kaj?

NATAKAR: Vsak hip bo. (*Pogleda na uro.*) Zdaj zdaj jih bodo prignali. Sedite, prosim, gospod menažer. Kaj prinesem?

MENAŽER: Kaj močnega. Dvakrat kuhano. Pa ne iz žaganja. — Kdo pa so tile bradači?

NATAKAR: Domači filozofi. (*Potihem.*) Nikar prenglas, ostre jezike imajo. Kaj hitro vas lahko grdo ozmerjajo.

MENAŽER: Veseli fantje, ne. (*Si jih ponovno ogleduje.*) Kako je, ljubčki, se bo svet kaj kmalu podrl? Kako kaže?

2. MANJSI FILOZOF: Neosveščenc.

MENAŽER: Aaaa? Kaj klobasaš?

4. MANJŠI FILOZOF: Vi ste docela jasen simptom tega, da se je revolucionarna akcija v svoji osnovi in preko svojih posledic oziroma nosivcev razmeglenila v zbirokratizirano gmoto, ki so jo liberalistične kulturne in politične korifeje pritegnile v svoje (ob)lastniško polaščevavsko območje...
- MENAŽER: Ti malo manj filozofiraj, bratec, pa boš dlje živel. Če ne ti bo kdo še zobe razbil. (*Postaja za spoznanje nejevoljen.*) Ves dan posedate, bogu čas kradete in pijete. »Filozofi«, he!
- NATAKAR (*prinese steklenico, servira*): Že gredo.
- MENAŽER: Ali je to pot kaj pametnega?
- NATAKAR: Bo, nekaj bo tudi za vas, se mi zdi, gospod Menažer.
2. MENAŽER (*pride, za njim gre majhna tropa nogometnikov, ki so naprodaj. Ze od daleč vpije*): Dober dan, dober dan! Kje pa hodiš? Fantje, danes pa poskočno! Nekaj vas bo gotovo šlo v denar! Tjale se postavite, ljubčki. Midva bova tačas še vrček piva, hudičeva vročina je.
1. MENAŽER (*ocenjujoče*): Lepo zbirko krepavnikov si nabral.
2. MENAŽER: Sama fina roba. Boš videl. No, kako je kaj? Boš pivo?
1. MENAŽER: Tistale zadnja dva, ki se tako sramežljivo skrivata, imata pa platfus? Ti imaš talent, da zmeraj zbereš skupaj same kruljavce in tepce.
2. MENAŽER: Naj me pri priči strela, če imata le za noht platfusa!
1. MENAŽER: Ne tvezi ti bratu.
2. MENAŽER (*zakliče onima dvema*): Tomy in Jimy! Sezujta kopačke!
1. MENAŽER: Po čem jih pa prodajaš?
2. MENAŽER: Različno. To bi se že zmenila, ni vrag.
1. MENAŽER: Do sem jim iz ust smrdi. Gnili zobje.
- MOŽ OD MESTNE UPRAVE (*se odkrije in pozdravi*): Dober dan želim. Za današnji nogometni sejem sem prišel pobirat stojnino. Kdo prodaja?
2. MENAŽER (*mu že moli šop denarja*).
- MOŽ OD MESTNE UPRAVE (*spravi denar pod kapo in da potrdilo*): Lep poklon! In naj gospod veliko prodajo! Nasvidenje.
- MENAŽERJA (*gresta k Jimyju in Tomyju in ju dvakrat kritično obkrožita, potem ju otipujeta.*)
2. MENAŽER: Boljšega ne dobiš ne tu ne drugje. Sâma prvovrstna roba. Izvoz.
1. MENAŽER: Vzdigni nogo! Še drugo! — Si videl?
2. MENAŽER: Kje! Kaj neki!
1. MENAŽER: Menda nisem slep. Eksemplaričen, notoričen platfus. Odprita usta!
- TOMY, JIMY (*odpreta usta*): Aaaa...
1. MENAŽER: Tako gnilih zob še svoj živ dan nisem videl, pa že kar dolgo živim.
2. MENAŽER: Saj ne bosta igrala z zobmi! Potem jima glej z daljnogledom še v ušesa in v zadnjo plat! Bedasto.
1. MENAŽER: Zdrav duh v zdravem telesu. Pa tole povohaj! (*Se vrne k mizam.*)
2. MENAŽER: Dobro veš, da slabega blaga ne prodajam. Ga tudi še nikoli prodajal nisem.
1. MENAŽER: Imaš kakšnega vratarja? (*Iz vleče cigare, jih ponudi.*)
2. MENAŽER: Vratarjev kolikor hočeš! Tigri! Rožice! In kakšnega centerforja! Zlepa že nisi videl takšnega! Z levo in desno kot bi rožice sadil. Mlad, zdrav fant, poskočen, čvrst! Specialno zate sem ga hranil. Pajčevino posnema iz kotov!
1. MENAŽER: Vratar?!

2. MENAŽER: Johny, pokaži se gospodu!

JOHNY (*stopi korak naprej*).

1. MENAŽER (*mu iznenada vrže kozarec in zakriči*): Hop!

JOHNY (*se zmede, kozarec se ubije*).

1. MENAŽER: Dober golman?

(*Godba na pihala se hitro približuje.*)

NATAKAR: Gospoda, to je parada vrhunskih pedagogov! Danes imajo kongres.

(*Vsi vstanejo in gledajo parado. Nekateri se pomaknejo tudi bolj v ozadje, da bi bolje videli.*)

(*V ospredje pridejo učitelj Učnik s tremi sinovi. Na sprehodu je. Z druge strani prihaja predsednik Društva ljubiteljev živali.*)

UČITELJ UČNIK (*očitno uživa*): Lep dan, hja, hja, otroci moji. Lep dan!

PREDSEDNIK LJUBITELJEV ŽIVALI: Dober dan želim, gospod učitelj. Kakšen dan, kaj! Kakšen dan! Na sprehod, kaj, na sprehod? Malo na sveži zrak, kaj?

UČITEJ UČNIK: Ves teden sedim; saj ne rečem, da trpim, — ušesa si je pa le treba odpočiti. Zato grem s svojo vojsko malo na sprehod (*fantje jo tačas pobrišejo gledat parado*). No, saj veste, vsako nedeljo, saj se vidimo.

PREDSEDNIK LJUBITELJEV ŽIVALI: Stik z naravo je vedno najdragocenejše, kar lahko ima moderni človek. Nenehni stik z naravo in nenehno sveži zrak. To krepí pljuča in da človeku zdravje. A tako, — kaj, — se mi zdi, da nekaj pogrešam, kaj...

UČITELJ UČNIK: Sveži zrak in narava. Božanska narava. Tisoč prelesti in vir zdravja. Poglejte to sonce: milijone let že sije na to našo zemljo in še zmeraj je enako toplo in lepo... Manjka, kaj neda manjka?

PREDSEDNIK LJUBITELJEV ŽIVALI (*se ozira naokrog*): O!

UČITELJ UČNIK (*pogleda na uro*): Točna ko ura.

(*Prihaja gospa Marina s psičkom Mifijem. Je že zelo stara in ima palico. Suha, sključena.*)

UČITELJ UČNIK: Gospa Marina, vam bo moral mestni svet podeliti odlikovanje — haha — za točnost!

PREDSEDNIK LJUBITELJEV ŽIVALI: Pa Mifi? Zdrav? Vesel? Je še zmeraj prehlajen?

MIFI (*otožno zalaja*).

GOSPA MARINA: Zvečer sem mu dala kamilice in zdaj je že precej boljši.

Kamilice pomagajo za vse; prej pa sploh ni jedel. Razen žličke jetrne pašete zjutraj. To je imel zmeraj strašno rad. (*Ga ljubkujoče potaplja.*) Mifi, ljubček, je hudo? Hudo, ubožček?

MIFI (*ponovno otožno zalaja*).

PREDSEDNIK LJUBITELJEV ŽIVALI: Nič hudega. To hitro mine.

GOSPA MARINA: Sem rekla, takšno krasno jutro, moram ga peljati na sprehod, ubožčka. Saj mu ne bo škodil hlad, gospod predsednik.

UČITELJ UČNIK: Kaj mu naj neki škodi! Sonce je vir zdravja, gospa Marina. Vir zdravja.

GOSPA MARINA: Takšen nežen, mil kužek je. — Gospod predsednik, vi ste predsednik Društva ljubiteljev živali; zakaj vaše društvo ne priredi predavanja o bronhialnih in vseh mogočih drugih prehladih pri takšnih majhnih kužkih? Tako pa samo zaradi naše nevednosti trpijo več, kot bi bilo treba. Ubožčki.

PREDSEDNIK LJUBITELJEV ŽIVALI (*važno*): Počasi počasi, gospa Marina. Vse pride na vrsto. Ta mesec imamo na sporedu ciklus predavanj o škodljivih posledicah oslovskega kašlja pri harških kanarčkih. Potem smo si že zagotovili sodelovanje svetovno priznanega strokovnjaka za otroške bolezni pri majhnih opicah; potem bomo govorili o posluhu in smislu za glasbo, ki ju opažamo pri morskih prašičkih in končno vam obljubljam...

GOSPA MARINA: O prehladih?

PREDSEDNIK LJUBITELJEV ŽIVALI: Tako je! Obljubljam vam, da bo potem prišlo na vrsto predavanje, ali kar cel niz predavanj s skioptičnimi slikami v barvah o prehladih majhnih kužkov.

GOSPA MARINA (*zaploska*): Bravo, gospod predsednik! Bravo! To je pravi posluh za čas!

PREDSEDNIK LJUBITELJEV ŽIVALI (*se skromno brani*): Ni za kaj, res ne, gospa. Dolžnost. Veličastna parada, kaj! Kakšen nesluten razmah je doživela pedagogika! Ampak, gospod učitelj, kako da vas ni zraven? To je vendar parada vrhunske pedagogike in vi spadate zraven!

UČITELJ UČNIK: Prestar sem za paradiranje. To prepuščam mladim.

(*Medtem je parada že mimo. Bradati filozofi se vrnejo na svoje sedeže. Govore vse skupine hkrati.*)

1. skupina

VEČJI FILOZOF: Birokratsko deformirana inteligenca na paradi upropaščenih možnosti, ki z ontološkega aspekta ne pomenijo ničesar očlovečevavskega in s tem tudi ničesar pridonašajočega. Če si stvar ogledamo še iz drugih stališč, moramo v takšnih manifestacijah zunanjega polaščanja odkriti avtomatizacijo, nivelizacijo, oziroma degradacijo osnovne človeške biti, ki se skuša podrejati ali polastiti v splošnem pomanjkanju še splošnejših vrednot oziroma potrošnih dobrin.

4. **MANJŠI FILOZOF**: Cehovstvo na najvišjem, organiziranem polaščevavskem rangu, v skrajni bližini ontološke deformacije, ki stremi pod zasebno — združniškimi parolami ubiti človeka in ga izenačiti s predmetnim svetom.

1. **MANJŠI FILOZOF**: V prvi vrsti že zato, ker je človečnost človekova apriorna vrednota — v tej zvezi se vsekakor sklicujejo na človekov zgodovinski razvoj in družbenost njegovega bitja — istočasno pa v nasprotju s svojim izhodiščem humanizem zapira v osebni svet in izključuje edina možna pota humanosti — človekovo resničnost v družbi...

2. skupina

GOSPA ZNANSTVENICA: Če kljuko vrtite vse bolj hitro, se posamezni listki in znanstveni izsledki oziroma zapiski na določeni stopnji spojijo v združek, sprimek ali sintezo, ki vam lahko prinese svetovno slavo. Poskusite.

KANDIDAT (*vrti v potu svojega obraza kljuko vse hitreje, nenadoma v skrinji nekaj počti, vsi trije prestrašeni poskočijo. Kljuka odleti.*)

GOSPA ZNANSTVENICA: Kaj ste storili! Prehitro! Prevneto! Preveč ste znanstveno hiteli! Zdaj se je metoda razletela! Zdrži samo določeno hitrost! Uničili ste naše najvišje znanstveno društvo!

KANDIDAT: Jaz nisem kriv! Nisem kriv! Hotel sem pokazati samo svoje znanje in vnemo, svojo znanstveno disciplino, gospa.

ZELO STARI SPREDAJ VOZEČI GOSPOD: Aaaa, ali se je kaj pokvarilo? *(Iz skrinje se kadi.)*

GOSPA ZNANSTVENICA: Na pomoč! Hitro vodo! Vodo, dokler metoda ne zgori do kraja!

KANDIDAT *(teče po sifon in z njim pogasi požar).*

GOSPA ZNANSTVENICA: Hvalabogu! Vendarle ste mož na mestu, gospod kandidat! Naprava je ostala skoraj cela. Sprejeli vas bomo, seveda vas bomo sprejeli.

3. skupina

1. MENAŽER: To sploh niso nogometiši, to je nogometni kič. Kriminal! Da si le upaš to pripeljati predme! Krive noge, gnili zobje — odprite usta!

VSI NOGOMETIŠI *(v en mah odpro usta):* Aaaaa... *(kopačke in dokolenke držijo že od prej v rokah).*

1. MENAŽER: Zaprite hitro, da ne zasmradite vsega teatra! Sejmi v našem mestu propadajo. Niti ficka ne dam. Niti eden ni vreden počenega groša.

2. MENAŽER: Kakor hočeš. Se žal ti bo. Vsi so igrali v najboljših ligah. Vsi so zvezde, od prvega do zadnjega. Johnny je igral celo pri filmu: Johnny snema, pazi se! Človek božji, star si že, saj ne veš več, kaj so to dobri nogometiši! Zapij se, ubogi stari lintvern in h krepavnikom se zapiši.

1. MENAŽER: Natakari! Prinesi vsem tem sirotam po kozarec malinovca. Hitro! Če ne bodo popadali na tla. Pohiti!

2. MENAŽER: Ne žali jih! Prav tako so ljudje, kakor ti.

4. skupina

PREDSEDNIK LJUBITELJEV ŽIVALI: Vreme pa ja, vreme. Vreme!

GOSPA MARINA: Moj Mifi, moj kužek! Joj, moj Mifi! Kako pravite? Vreme? Vreme, prekrasno vreme. Vreme pa, ja.

UČITELJ UČNIK: Vreme, seveda. Tisoč prelesti in svež zrak. Zdravje. Jasno, vir zdravja. Seveda, vreme. Jasno.

(To ponavljajo. Konec vzporednosti. S svojim vozičkom kriče pritečejo šentfenske učiteljice.)

VSE TRI: Senzacija! Uspeh! Prodrle! Uspeh! Živel XVII. kongres vrhunske pedagogike!

1. UČITELJICA: Nenadejan uspeh! Ves kongres je strmel! Pesnik je bil v transu...

2. UČITELJICA: Sreča!

3. UČITELJICA: Vrhunska sreča! Zlagal je pesmi. Kongres je zijal! Kaj podobnega se jim še sanjalo ni! Natakari!

1. UČITELJICA: Natakari! Kozarček ruma! Naj pije! Zdaj naj pije! — Samo da smo jim na kratko razložile in da se je kongres zvrstil ob luknjicah in že je zavladalo nepopisno navdušenje! Reformacija! Vrhunska reformacija! Senzacija! Uspeh! Živel Šent Fenk!

(Nenadoma se oglasijo avtomobili. Trobijo. Brezupno trobijo. Vse potihne in se ozre. Zdaj se hrupno ustavi prvi avtomobil.)

NATAKAR *(s strahospoštovanjem):* Kovač, prvi avtomobil v mestu.

(Pojavi se drugi avtomobil.)

NATAKAR: Mizar, drugi avtomobil.

(Tretji avtomobil. Vrata loputajo.)

NATAKAR: S tem je prišel trgovec, se pravi, gospod direktor trgovskega podjetja, ker pri nas, kakor je znano, že dolgo nimamo več privatne trgovine.

(Četrty avtomobil.)

NATAKAR: Gostilničar, se pravi gostinski delavec Sod. Prvi štirje avtomobili v mestu.

(Vsi štirje pridejo drug za drugim v kavarno. Oblastno. Vse molči.)

MIZAR: To je danes vprašanje! Ha! Ali ima avtomobil dušo! Ste videli mojega fanta! Še najboljši šofer bo, kolikor jih je rodilo mesto, videli boste. — Natakara! Štefan!

TRGOVEC: Pa kako kaj tvoja »limuzina«.

MIZAR: Še zmeraj bolje od tvoje korete.

TRGOVEC: Zdaj bo seveda že hitro vsak kurnik dobil ime avto. Vsaka umazana konzerva in tičnica.

MIZAR: Porivati mi ga vsaj ni treba, če crkne. *(Nenadoma udari po mizi.)* Ti in tvoj avstroogrski krepavnik! Ti me ne boš žalil!

TRGOVEC: Kaj, zmerjal me boš!

KOVAČ, GOSTINSKI DELAVEC SOD: Mir, mir, fanta...

MIZAR: Ta štacunar je reakcija! Kot šolmoštri! Ko je moj pob vprašal šolmoštra, če ima avto dušo, mu je ta osel rekel, da je to bedarija. Ta štacunar bi isto...

TRGOVEC *(vpije)*: Žalitev časti! Moje poštenje je zmeraj...

GOSTINSKI DELAVEC SOD: Ampak, nehajta, fanta!

MIZAR: Ne bo me zmerjal, pa če gremo na pravdo!

TRGOVEC: Koga drugega si naj dobi, da mu bo z ušesi strigel!

KOVAČ: V redu, fanta, v redu... lepo in prav. Zdaj pa pijmo. No, pijmo, na zdravje!

(Trčijo in pijejo, potem cmokajo.)

GOSTINSKI DELAVEC SOD: Ampak... nekaj bo pa le na tem, ni vrag, kar praviš, mizar. Če človek odpre tisti pokrov na avtomobilu, hudika, koliko cevi in cevčic, križemkražem mehurjev, škatlic, zavojčkov, rdečih, rumenih, črnih, — mehov in vijakov, pa vijakov, pa zanjčic, žičk, vrvic... nekaj je na tem, kar pravi tvoj pob. — Če doma koljemo, da tako postavim, kadar Špela, recimo, rabi na hitro kaj klobas, vidim, da ima na primer prašiček, da tako postavim, pol manj tega tam notri.

VSI *(kimajo)*: Tako je.

GOSTINSKI DELAVEC SOD: Malo čreve, ki so malce zmešana, da bi bila bolj komplicirana, jetrčka, mehurček, srček, pljučka, ledvičke, pa konec. Vse drugo je špeh. — V avtomobilčku pa vse to. *(Razsvetljen.)* No, zdaj pa pogledjte: Prašiček je žival, da tako postavim. Opica je tudi žival. Jasno, tako je.

VSI: Tako je.

GOSTINSKI DELAVEC SOD: Torej sta oba živali in sta si na neko roko sorodni. — Tako vsaj smo se učili v osnovni šoli. Zdaj pa poslušajte *(nadaljuje v filozofskem transu)*: ker pa se je človek razvil iz opice, vsaj tako je zadnjič na večerni univerzi razlagal tisti bradati škric, — pomeni to, da bi se prav lahko razvil tudi iz prašička. — Ker pa ima človek, no ja, jaz ne vem, pravijo, — dušo...

MIZAR: Drži, drži, ima jo!

GOSTINSKI DELAVEC SOD: ...je več ko jasno, da mora dušo imeti tudi opica, ker se je iz nje razvil, ker je drugače danes ne bi imel. — Če pa ima opica, da tako postavim, dušo... no ja, ali pa kaj podobnega, potem tudi prašiček...

KOVAČ: In poleg tega ni nikjer rečeno, da se je človek razvil prav iz opice! Čisto mogoče je, da se je na primer direktno iz prašička, kakor ti praviš, Sod!

GOSTINSKI DELAVEC SOD: Točno tako. Potem je stvar še lažja. Avto ima dušo!

MIZAR: Sod, ti si Sod in pol! Na, pij!

GOSTINSKI DELAVEC SOD: Možje, nekaj bo na tem. Vam rečem. Dobro bi bilo, da bi o tem začeli razmišljati na naših šoferskih tečajih.

TRGOVEC: Tako je. Posebno še, ker o tem ne razmišljajo niti mestni filozofi, ki so s tem pokazali, koliko imajo resničnega posluha za zahteve časa.

MIZAR: Jaz bi jih nekam...

TRGOVEC: Niti naše Najvišje znanstveno društvo niti veliki literat Karlo Običaj, pa če je še tako sodoben in še tako velik literat, — niti učitelji...

MIZAR: Če vam rečem, da šolmoštri še norce brijejo iz naših otrok!

TRGOVEC: Če niso šli s časom naprej in če niso pokazali smisla za eksaktno filozofijo oziroma za eksaktno metafiziko, ali kako se že temu reče, potem moramo stvar vzeti mi v roke.

KOVAČ: Tako je, zadnji čas je. — Mizar, tvoj mulec je tepec, ampak to — se mi zdi — si je pa dobro izmislil.

MIZAR (*nezadovoljno*): Dobro, dobro... genialno reci. (*Vstane. Udari po mizi.*) Možje, avto ima dušo! Ima jo, pa če se vse mesto na glavo postavi! Ima jo, pa amen!

GOSTINSKI DELAVEC SOD: Ljudje božji, saj imam to svojo škatlico tako rad ko samega sebe. Ali pa še bolj. Takole malo pritisneš na plin, pa zahrza ko konjiček, da se ti srce topi. Ali pa zlezeš podenj in ga otipuješ spodaj, kot bi, da tako postavim, kakšno ženskico, hehe...

TRGOVEC: Resno, resno, možje! Stvar moramo rešiti, dokler je še čas. Mesto se mora opredeliti. Modernizirati je treba šolo, Najvišje znanstveno društvo, filozofe, vse naše življenje. Umetnost mora govoriti ljudem o sodobnih vprašanjih, o eksaktnem življenju. Od filozofije, umetnosti in podobnega lari-fari še živ človek ni živel. Življenje mora ujeti tisti progresivni, napredni tok, ki ga vodimo mi, neposredni vzdrževalci človeštva. Storimo to, dokler je še čas! (*Vsi vstanejo in dvignejo čaše.*) Pod geslom novega velikega odkritja: Avto ima dušo!

(*Automobili besno trobijo.*)

TINČE PEŠEC (*iz kota*): Pa se je začelo!

Z a v e s a

(*Konec preglednega pamfleta.*)

(*Nadaljevanje prihodnjič*)

Vsak tvoj pogled,
ki me prosi
in noče ničesar,
in topel nemir
tvojih rok,
ki bi rade objele me,
pa se ne zganejo,
moram prezreti.
Samo prezreti.

Vsak moj korak,
ki te išče,
vsak moj razgrizeni krik
tihih ust,
moraš prezreti,
samo prezreti.

Saj bi jokala za mano
brez joka.
Saj bi pozabil na vse
brez spomina.

Tvoje nemirne roke
me ne bodo objele
nikoli.
In moj korak,
ki te išče,
je davno zgubljen.

Z mehko tesnobo
razgaljenih prs
vznemiri
upadlo gladino
moje krvi.

Kmalu morda
bo tvoja tesnoba
siva tesnoba
ugaslih prs.

Kmalu,
prekmalu
bo moja gladina
upadla
do kraja.

Sklonjena,
sama
hodi med hišami
noč
in kliče s pozabljenim glasom
sence ljudi
in dreves.

Dolgo,
brezupno hodi
in kliče med hiše.

In ko odhaja,
vsa bela kot starka,
ji skozi samotne oči
padajo
drobne
ledene
solze.

Vem,
da me kličeš.

Vsa moja mehka
in trpka jesen
pritajeno zveni
od tvojega klica.

Kje naj te iščem?
Kje naj te najdem,
da ti s poljubom
suho grlo umirim?

Vsa moja mehka
in trpka jesen
zveni
od tvojega klica.

Kje naj te iščem?

Sel bom za glasom
tvoje krvi
in samote
in vem,
da te zame
na koncu poti
ne bo.

Ti pa me kličeš.

Noč

*Nocoj sem vesela smetiščna mačka.
Sama se podim po žlebovih
in lovim svojo senco.*

*Nocoj ne čutim
neslišnosti teme,
luna pozvanja k lovu.*

*Zjutraj,
prepojena z mrzlo mesečino,
z ranjenimi šapami
pridivjam v nek topel
objem.*

Samota

*Samota mojega večera
je prostrana in lepa.*

*Lahno valovi gladina tihote,
ko kapljajo spomini nanjo.
Spomini, solze svetlobe,
trepetajoče pred mrakom.*

*Tiho, utrujeno strmi vanje
žalost.*

Prijatelj

*Prijatelj,
ne glej pregloboko v te oči.
Videl boš zapuščeno planjavo
s krvavimi sledovi trenutkov,
ki so jo razorali.
Videl boš sence bele groze,
ki legajo v čaše mojih želja.*

*Ne razklepaj mojih dlani,
ker so prazne. Prazne
kot jutro lačnih ptic.*

*Zemlja mojih ustnic
je nerodovitna,
cvet, ki ga poseješ,
dehti en sam dan.*

*Prijatelj, v meni je opustošeno gnezdo,
v velikem loku se mu ogibajo
lastovke sanj.*

Včasih zanese tuj veter
čudno pesem vame,
mrtvi cvetovi se zganejo,
kot bi hoteli vzcveteti znova...

A veter odveje dalje
z vonji poletja in sna,
daleč proti negibnim
sinjim goram spomina.

Tema

Kako grmi tema to noč,
kako skovika groza!
Nocoj ni miru
pod perutjo otroških sanj,
ni tolažbe.
Velika zelena kača
že gnezdi v meni,
čutim, kako spi.

O vrni se,
mehka dlan preteklosti,
prezgodaj odhajaš.
O zaščiti me...
vsaj še nocoj,
ko pada name
težko kamenje teme.

Živeti

Strahota vsakodnevnega prebujanja.
Nihče ne opazi izmučenega obraza
za zlatim vejevjem mojega smeha.

Vsako jutro
je dan težka sovražna gmota,
ki leno čaka, da se prevali čezme.

Umreti hočem, je moj neslišni odmev.
Nehati. Prekiniti.
Storiti nekaj...
z rokami, ki so iz zraka.
Ničesar ne moreš s takimi rokami.
Ničesar prijeti,
ničesar obdržati,
ničesar dati.

Blazni kriki zamrejo
pod debelo površino vljudnega molka.

Mojster za smrt

Jože Snój

Tistega dne se je Starka navsezgodaj dvignila v postelji. Sopé in na hitrico premlevajoč s čeljustmi je s težavo spustila v črne debele nogavice oblečene noge na tla. Kolikor je mogla naglo, se je odvlekla do police. Nekajkrat je s skrčeno roko skušala doseči počrnelo stekleničko na njej. Vsakič jo je zviló v trebuhu in si je morala za hip opomoči. Slednjič se ji je posrečilo. Odvila je pokrov in curnila iz korca nekaj kapljic vode na črno usedlino. Tako je storila vsako leto, kadar je na en sam naslov vsem otrokom v mestu napisala dopisnico. Tudi tokrat sta bila pero in dopisnica že na mizi. Prejšnji dan ju je pripravila Devica, nato pa se do tega hipa ni več ganila iz hiše. Bala se je, da ne bi mati napisala njene sramote.

Starka je vse prejšnje popoldne preležala na strani, z glavo globoko v blazini. Z desnim očesom je pogledovala zdaj na mizo zdaj Devico. Kako naj napišem to sramoto, je premišljevala. Otroka je ubila in rok skorajda ne morem več ganiti. Umrla bi od sramote, če zvedo v mestu, kaj je počel tisti zdravnik z menoj. Pod izsušeno kožo jo je ščipalo, da je stiskala gole čeljusti. Odkar se je vrnila s pregleda, v ustih ni imela več umetnega zobovja. Samo pila je še in kdaj pa kdaj bruhala.

Devica ni hotela vsaj za hip čez prag. Ne matere na postelji ne dopisnice na mizi ni spustila izpred oči. Zvedelo se bo, zdaj je bila prepričana. Materi bodo verjeli, ne njej. In samo to, samo poštena je hotela ostati vse življenje. Ženska leže v posteljo z moškim in je umazana. Mati leži na postelji in se ne more preobleči, ker je ona v izbi. Na skrivaj se preoblači, komaj ona pete odnese. Vate in cunjic ne more vedno pravočasno zriniti v štedilnik. O, dobro ve, kakšna sramota je doletela mater. Ženska leže v posteljo z moškim in je umazana. Tudi potem je umazana, ko je že stara. Kakšna sramota se je morala dogoditi pri zdravniku?! A ne bi povedala komurkoli. Za nič na svetu ne. Z materjo sta tako lepo živeli, odkar je bil oče na postelji. Dajala mu je žganja z vodo in sladkorjem. Dokler je sam hodil v gostilno, bi ji to brozgo vrgel v glavo. Potem pa je pil — skozi vse leto. In je zaspal sladek okrog ust. Koliko let je morala ponoči poslušati, kako pijan nagovarja mater. Vse do predlanskim. Šest otrok; in samo ona je morala poslušati in vleči na uho te besede. Morala. Šest otrok; samo ona je ostala čista, nedotaknjena.

Mati stoka na postelji. Tudi iz grla ji že uhaja gnoj. Naj enkrat pove, naj se izda, da se mora uro za uro čistiti. Devica je do mraku sedela na stolu in pestovala roki v naročju. Starka je potihoma stokala in sem in tja zakinkala. Devica ni naredila luči. Razpravila se je in legla v posteljo, na kateri je lani umrl oče, sladak okrog ust. Od Starkine postelje je rahlo zaudarjalo.

Od svita naprej je Starka čakala, da bo Devica odšla po opravkih. Zdaj je morala pohiteti. Sedla je za mizo in napisala z vodenimi, krivenčastimi črkami: Predragi! Slaba sem. Dekle mi je naredilo sramoto. Pošljite pome, me pozdravite. Jajčka bom prinesla s seboj. In skoro bi bilo prepozno. Vaša mama.

Ko se je Devica vrnila, ji je Starka zabičala: »Nesi na pošto in ne brkljaj po črkah.« Še časopisne naslove je Devica komaj črkovala. Dopisnico je porinila v nabiralnik kot svojo lastno obsodbo.

Dan za tem je že prišla prvič pome. Mnogo prekmalu, zakaj Starka še vedno ni pomislila na smrt. Ukazala pa je Devici, naj odpelje ubit psa. In še se je zgodilo po njeni volji.

Pred Starkino hišo je zahrnel motor ter utihnil. Starka se je privlekla do okna in previdno pogledala skozi razjedeni zastor. Pred avtomobilom je stal belo oblečen šofer in ob njem Devica. Cipa, je zamrmrala Starka in se spomnila svoje sramote. Ob mršavem stegnu je začutila izcedek. Vedno je moral prelizati vse cunje in cunjice, da ga je zaznala. Devica je stala pred šoferjem spuščeni, trdo od telesa stegnjenih rok in obračala glavo naokoli. Tako je vedno izmikala oči, če jo je nagovoril tuj moški. Pri tem ji je telo skrepenelo kot mehak lipov les. Šofer si očitno ni mogel kaj prida pomagati z njo. Kazal ji je listek z naslovom, toda Devica še svoje obsodbe ni znala prebrati. Jecljajoče je odkimavala z glavo. Zato pa je Starka brž vedela, po kaj je prišel šofer in da je prav ustavlil. Zaščemelo jo je v očeh od jeze in razburjenja. Da bi jo odpeljal rumeni avtomobil z rdečim križem ob strani? Kaj bi rekli ljudje? Ze s tem, da stoji ta avto pred vrati, so na pol poti do njene sramote. Z zadnjo ihtavo močjo se je oprla ob zapah, da je zgrmel v svoje ležišče.

Zdaj je tudi šofer zunaj ugotovil, da je prišel prav. Stopil je mimo Device in pritisnil na kljuko. Vrata se niso vdala. Za vrati je ležala Starka.

Težak zapah je zlomil žival v njej. Rak je začel hoditi svojo rakovo pot. Ni imel več kaj gristi, začel je žreti samega sebe. Dokler ima še kaj ugrizniti, človeka ščiplje in razjeda. Ko pa se zažre sam vase, ga izvotli. Tako menim o raku jaz, ki mislim na smrt kot na žetev. Rak daje gnilo žetev, metuljavo. Ogoljufa zemljo in ji že na zraku poje zalogaj. Ne pušča moči za zadnjo nalogo. Človek zre onkraj svojega razpadlega telesa z živimi očmi. S kleščami drži dušo in ji ne da iz objema. Duša ga mora ubiti, da se razklenejo, in kot morilec se zvija.

Starka ne bi odpahnila vrat nikomur. Ni hotela, pa tudi mogla ne bi. Medtem ko je šofer razbijal po durih in je Devica odhitela pome, je ležala v zibki. Natanko vem, zato me to trapi in muči. Preveč je res, da bi utegnil kje slišati. Preveč Starkino, da bi lahko bilo moje. Enakomerno razbijanje po vratih jo ziblje. Na blazini, po škrobu in skrinjah dišeči, ležijo poleg dudke umetni zobje. Natanko ve, da se je pravkar rodila, premožnim staršem. Vse je novo na njej in pod njo. Le zakaj ima svojo staro spalno čepico na glavi, tega si ne more razložiti. Sram jo je, ko se sklanjajo nad njo sami stari, ljubi obrazi in jo ljubkujejo. Če sta s starim zavozila življenje, to prav nič ne spremeni resnice, da je lep dojenček. Ko bi le umetno zobovje še utegnila vtakniti v usta. Kum ji prešerno razposajen ponuja ogromen kos prate na vilicah, kar čez mizo. Ob njej sedi ženin in jo vetrnjaško spodbuja: ugrizni, drži... Strašno ji je nerodno zaradi njega, zabava vse dolgo, v podkev zakrivljeno omizje, pa je samo njen. Brž zobovje v usta. Počakaj kum, roke ne ubogajo. Prepozno. Kos ji pade v krilo in pod mizo. V belem naročju ostane masten madež. Svatje vpijejo: mesena bo v popasju, toda meso se valja pod mizo. Ženin pobledi in zlije vase nov kozarec. Svatje zibljejo zibko, vsi po vrsti, vrti se ji v glavi od tega zibanja.

Pride tudi dekla, tista, ki jo je našla z možem, ko je bila v svojem osmem mesecu, s prvim. Zakriči od gnusa. Dekla ji vtakne umetne zobe z narobne strani v usta. Ne more več kričati, duši se. Zenin se slači in leze k njej v zibko vpricho gostov. Nekje daleč v dvorani nekdo zajoka; morda so oni, mati? Tolče in praška ga. Z dlanjo ji zapira usta; dekla ju divje ziblje. Prijetno ji postaja. Predaja se zibanju. Začuti masten madež v krilu. Bruha po poročnih rjuhah in joka. Tolaži jo, rad jo ima. Vesel je, kaj more za to. Pred svati brije norce v samih spodnjicah. Nemara ga takega, hoče ga samo zase. Ne, ne bo ga dojila. Vse ji je požrl, naj crkne od lakote. Devica, ne dajaj mu piti. Ne hodi k staremu, naj leži sam. Kaj leži v zibki? Ne, leži na postelji. Umrl bo. Ja, umrl je sladek okrog ust in star, tako star. Pravkar se je rodila. Čuti tesnoben dotik okrog glavě. On je umrl, predlanskim. Kje sem bila ves ta čas? Počakaj, glej, kako hitim. Poljubi me, samo enkrat trezen, utrujen od dela, da boš moj... počakaj.

Z Devico sva ji zaman prigovarjala tostran vrat. Šofer si je že zdavnaj zapisal uro odhoda in godrnjaje pognal motor. Ljudje so se zbirali. Starka jih je morala čutiti kot tisočero izbuljeno sramoto. Rekel sem Devici:

»Ne zbijaj več po vratih. Ziblješ jo, ali ne čutiš? Naj pade iz zibke!«

Devica je pomodrela: »Nikogar ni v zibki. Nimamo zibke pri nas.« Kakor bi se nečesa domislila, pa mi je že hip nato šepnila: »Kako veš?« Nato se je zasmejala, da so se začeli ljudje v zadregi prestopati okrog naju. Skozi smeh je vprašala: »Misliš, da bodo umrli?«

»Bodo,« sem rekel.

»Potem bom kot brez glave. Same roke, same roke,« je zatarnala. »Sem rdeča v glavo, kaj?«

»Si,« sem rekel. Bila je pomodrela.

»Pa tole kri samo na ta način ustaviš, kaj?« je rekla in potegnila s prsti čez vrat. Spet se je zasmejala.

In tedaj, kakor da se je zbala sramote, se je izza vrat oglasila Starka. Klicala je Devico po imenu.

»Mama, odprite, avtomobil je odpeljal, ni vas vzel s seboj in vas nikoli ne bo, bog mi je priča,« se je oglašala tostran Devica in solze so ji curkoma tekle po licih. Starka je nekaj trudoma škrebļjala po deskah in končno odrinila zapah. Ta večer sem se odpravil v goro; prespal sem pod Starkino streho.

Devica se je še razpravljala, ko jo je Starka poklicala s postelje: zlezi k meni. Oklenila se je njenega zdravega telesa. Sredi noči je sanjala, da rodi. Povila je dvojčici — dve kot izrezano podobni deklici. Prva ji je rekla: jaz sem za življenje, In druga: jaz sem za smrt. Starka je z grozo ugotovila, da sta v pasu zraščeni. Umrla bom, je spoznala in se zbudila. Devica jo je poljubljala po licu in ji gladila srebrne, kot mišje repke tanke kite. Na spodnjico se ji je prilizal lepljiv madež.

Tako je, ležeš s človekom v posteljo, pa nikoli nisi več čist.

Na Emilijin naslov je prišel iz mesta težak paket. Poštar ga je prinesel in posedel v izbi. Poznal je Starko in vedel, da ima ob takih priložnostih prave gosposke navade. Starka na postelji je mlela s čeljustmi ter ostro in na skrivaj namigovala Devici. Ta je končno morala, neprikrito godrnjaje, poseči pod žimnico in privleči na dan celih sto dinarjev. Hotela jih je ponesti Starki, da jih ona da poštarju. Toda ta je zapazil njeno namero in jo prehitel na sredi poti.

»Saj je zame, kajne?« se je obrnil k Starki. Devica niti pogledal ni, ko ji je skoraj izpulil bankovec iz rok. Ni hotel, da bi ga pred njim prijela Starka. Zvrnil je šilce, saj žganje vse slabo uniči, in se poslovil. Zunaj je globoko vzdihnil zrak.

Devica je zlagala dobrote iz paketa na polico. Že so dišale raz nje sončno zardele pomaranče, nekaj banan, pa zavitek dateljnov, kave in podobne stvari. Rdela je od zadovoljstva in kdaj pa kdaj pogoltnila slino. Dobrot je bila venomer lačna in je žvela večidel od mleka.

Starka je medtem na postelji razmišljala, kaj od tega ji vzbuja največji tek. Nič določenega ni mogla iztuhtati, vendar ji je paket prinesel praznično zadovoljstvo. Ne samo njej, temveč med njiju. Devica je še vedno urejala stvari in strahoma pričakovala, kdaj jo bo Starka poslala ven po kakšno reč.

Samo poslati me ne nikamor, samo poslati ne. In če ni hotela zlepa, so jo na cesto vedno s silo spehali. Bila je običajno zima. Nazaj ni smela. Morala je torej k sosеду. Medtem ji je mráz lajal čez gola stegna in ji lizal vrat. Po kaj k sosеду? Kruha prosit vendar — zbrali so se doma okrog nje, vseh pet. Eden od bratov je vsem že prej na glas razložil: ima bebašt obraz, pa iti ne zna, če ji kdo nič ne odgovori. Ravno pravšnja bo. Potem je pokazal nanjo in rekel z nepreklicno odločnostjo: ta bo torej šla k sosеду... Tekla je po snegu, da bi je mráz ne dohitel. Najbolj se je bala, da ji bo začel lizati vrat. Tako hrapav jezik je imel, da jo je začel sladko stiskati po vsem telesu; vmes jo je dušilo od bežanja. Najraje bi legla v sneg in čakala nanj. Kakšen greh, je stokala. Pa je res greh, če te s silo poženo čez prag, kruha prosit. Pa če ima mráz tak hrapav jezik, ki ga za nič na svetu ne zadrže nobene cape. In vsi mislijo, da jaz sploh samo take stvari prosim. Prosim, ne glejte me, mene je sram in nerodno mi je. Sploh se ne ozirajte name — bom že kako, bom že sama. Samo prosim, nikar kaj z mano, nikar...

Z dna škatle je privlekla očipkano belo srajco:

»Glejte, mama, kako lepa srajca!« To ji bo dovolila nositi. Prav gotovo. Že leta se ni dotaknila belega perila. Ona pa je ljubila belo. Belo je bolj sveže; hladno se oprime telesa in ne burka krvi.

»To mi boš dala pod ta črno obleko, z vratnikom ven,« je nenadoma naglo sklenila Starka.

Od začudenja so se Devici zašibila kolena; »Za kam se boste pa oblekli tako, mati?« je vprašala.

»Za na pare me boš napravila tako,« se je Starka mirno razjasnila.

Devica je zakrillila z rokami in udarila z njimi ob polico. Hkrati s pomarančami, katere je zbila, se je znašla na tleh tudi sama. Ni vedela, ali zato, da bi jih hitro spet pobrala in obrisala, ali zato, da ublaži krč, ki ji je zgnetel hrbet.

»Odločili so se, o zdaj bodo zagotovo,« je hlipala. Ni se mogla premagati in je dišeči sadež, tisti, ki se je zakotalil najdlje v kot, hitro stlačila v žep.

Pomaranče so spet rumeno buljile s police, vse razen ene, ki je Devico prijetno pritiskala nizko v trebuh, ko je Starka ukazala:

»Pojdi po liter črnega, zdi se mi, da v paketu ni nič pravšnjega zame.«

Starka mimo nekaj požirkov mleka na dan že teden dni ni ničesar več spravila vase. In bruhala je s sluzjo pomešan droben sir.

Devica je s steklenico pod pazduho stopala čez trg in spotoma kradoma luščila pomarančo.

Samo je in je, si je govorila Starka in si dlanjo zatiskala usta, da ne bi povračala ob misli na jed. Pri tem je že v tretjič štela pomaranče na polici. Devica je že nekaj tednov žvečila samo še na cesti in kar je zmaknila. Starka je pobesnela, če jo je zalotila pri jedi. Vse je moralo biti zloženo na polici in s postelje je ljubosumno čuvala svojo neutешljivo lakoto. Devica je še bolj pomodrela v obraz, kot da se ji je kri sesirila v glavi, toda krilo ji je čedalje bolj plesalo v pasu. Opazneje raje je zdaj ostajala zdoma.

Starka je čakala, četrtrič preštela pomaranče in v onemoglem obupu krčila prste. Ne, tega gospodu ne bi mogla povedati. Ta sramota, največja, ki lahko udari pošteno žensko, da gnije kot kaka lajdra. Tega je kriva Devica. Le kdaj se je utegnila spečati. In ko spomladi ne bi bila odšla v mesto na pregled, se ji tudi otroka ne bi posrečilo ubiti. In roke bi mi služile. Še zdaleč ne postajam hudobna. Toda svet me je zapustil.

Pomaranče so se kot mala sonca vrtele na polici. Tudi dišale so.

Svet je postal hudoben. Preklinja. Jaz samo usta odpiram. Ko molim, preklinjam Devico. Le kako me je mogla vse življenje vleči za nos in kdaj se je utegnila spečati? Hudobnejših pomaranč svoj živ dan nisem videla. Vrte se na polici kot mala nesramna sonca. Češčena Marija... le kako si mi mogla vse življenje prikrivati, da nisi Devica. Ta sramota me je doletela samo zaradi tebe, da veš, samo zaradi tebe, Rodiš in dopustiš, da ga bodo ubili in moje roke po petinosemdesetih letih so mrtve, in kot pribite. Zakaj roditi? Zakaj ne razglasiš vsemu svetu: spečala sem se, zdavnaj, večnost od tega, vi glejte?! In jaz bi se v materi obrnila, da veš. Tudi nograd me je izdal. Po kislico moram pošiljati v gostilno. Neobdelan. Sedemdeset let skrbim zanj. On: leto ni mogel zame. Zoper nas je svet, kot skala nasproti nam. Dvoje smo, dvoje kot zraslo. Ena je rekla: jaz sem za življenje; in druga: jaz sem za smrt... Natanko tako sta rekli in bili sta si podobni kot dinar dinarju. Morda je bila prva za spoznanje prosojnejša, češčena Marija... da se nisi spečala takrat, ne bi imeli zrašenih teleščk. Bolezen in še sramota povrhu. Ne gospoda, o gospodu ni govora...

Starka se je skušala preobleči. Lepljive cunjice so ji padle z rok. Vonj pomaranč se je talil v rahlem zadahu. Muhe so veseleje zakrožile. Druga za drugo so se spuščale k tlom in se spet jadrno dvigale, kot da skušajo prikriti, kako so nagnusne. Starka je zadremala in sanjala o samih skalah. Izmed njih je rasla ena sama trta. Spomnila se je izvotljene buče na hoji in se pomirila.

* * *

Na mizi je stala komaj odpita steklenica črnine. Na tleh ob postelji je ležal razbit kozarec in zvijal od sebe tenak kiselkast vonj. Devica se je še vsa zasopla in pomodrela od dolge hoje do moje kolibe in nazaj sesedla na stol. Jaz sem stal ob postelji. Rok nisem vedel kam položiti. Na njej se je kot po dolgem prerezan črv zvijala Starka — samo v eno stran in venomer. Zavest je ni znala zapustiti. Vse drugo je raje počela. Tudi tedaj, ko ji je bila Devica prinesla kozarec do ust, je menda prežeče posmehljivo čakala. Požirek je stekel skozi ognjojen in zasigan Starkin požiralnik. Moral je biti kot živ plamen na izjedene, odprte, solzeče se stene izvotljenega telesa, zakaj Starka je divje zarjula in izbila Devici kozarec iz rok. Potem se je začela zvijati kot po dolgem prerezan črv, samo v eno stran in venomer. Vse dotlej, da sva z Devico prihitela, in še potem.

Naj položim roke nanjo? V votlem stoje vsevprek šiljasti zobje bolečine in samo čakajo, da se pergamentna koža vda in napiči nanje. Naj jo kličem? Bila je zbudjena. Naj ji rečem moraš, ko je to že sama vedela in s podplutimi dlesni šepetala neprestano: »Daleč, še tako daleč...« In niti enkrat samkrat: Pomagajte.

Videl sem: krog sveta se oži; ona je v središču. Samo počasi, tako počasi, da je skoraj negiben. Bolečina popusti in tedaj njegove daljne robove oblije sonce. Zasvetijo tako lepo in vabeče, da se Starka upre z vso silo. Šibka, izvotlena Starka upre z vso silo svoje stene ob svetel, zaokrožen rob in mu za hip ne dopusti, da bi se krčil. Strašen pritisk jo bo zdaj zdaj zmrvil. Toda ne — vse prišiljene igličaste bolečine pod kožo se mu upro. Lepota sede nanje, pa se ne vdajo. Morda bo vzdržala. Toda med iglicami bolečine in lepoto sveta je kot na boben razpeta trpinčena Starkina koža. Bolečina je tako močna, da si Starka znova zaželi... Svetel rob sveta potemni in vse se začne znova. In spet zatarna: »Tako daleč, še tako daleč...«

V središču je, sama. Po vsej človeški pameti je sama — nihče ne more biti med njo in svetom. In če bi bili okrog nje zbrani vsi njeni otroci. Pa je le Devica, ki jo kliče kot skozi vihar in grom. Svet mora strašno pokati in se lomiti v Starkinih ušesih, ko se tako krči. Morda se celo bliska. Ampak zagotovo: med njo in njim ni nikogar. Je središče bolečine. Točka vsega zase.

Ko se bo zgruznil okrog nje, bo spet on sam. Ničesar več ne bo obdajal. Ničesar več ne bo imel obdajati. Prst — kot on sam; voda — kot on sam; kamen — kot on sam. Le kaj se mu v tej sluzasti, nagniti grudi tako krčevito zoperstavlja? Starka je s cvilečim, mišjim glasom še kar naprej ponavljala: »Daleč, še tako daleč...« In rila je nohte v črvice stranice postelje.

Bojuje se, me tedaj prešine. Ko se ne bi tako bojevala in upirala, bi imel svet lahko delo z njo. Sebična je morala biti, središče vsega v tem svojem življenju. Vse ničevo človeško požira šele v teh zadnjih trenutkih. Pa saj ne umirajo vsi ljudje tako. Oni, ki se žrtvujejo, oni, ki se razdajajo vse življenje, so mehki in voljni in vdani. Nad takimi smrtmi smo v hosti jokali od navdušenja. Nad to Starko kolnem. Zdajle, ko se še upira, sedim v kolibi in jo kolnem. Pišem in tesno mi je. Človek mora vse življenje odplačevati svetu, sicer se mu na koncu nakopiči dolgov do vrhá in je njegov davek tako strašen kot na priliko Starkin. Kdor vse življenje nekaj mora, ve, da mora tudi to zadnje — in zmore. Samo rečeš mu: moraš, naloga je, zapisano je... Spomni se in zmore. Take, ki so umirajočim želeli življenje, smo tam zgoraj pošiljali na stražo ali v patroljo — samo da nekam daleč, da umirajoči ni zaslutil njihove želje. Sicer ne bi mogel ne živeti ne umreti.

Tudi jaz sem takrat rekel Devici: »Pojdi iz hiše. In misli nase, samo nase.« »Ne morem,« je zarulila, »nikoli ne bom zmogla — same roke, same roke mi ostajajo.«

Izpehal sem jo iz izbe. Starka se je še vedno v presledkih krčila. Žilava je, sem si dejal in v sebi močno želel, da bi to svojo žilavost uporabila za tisti »moram, zapisano je«. Toda Starka se je v vsej svoji revii očitno še vedno nekaj obotavljala. Za nekaj se je še vedno odločevala. Premikala je čeljusti, toda z očmi ni več divje in nemočno vrtela. Zastrmela se je pod strop. V svoji bolečini je bila kot z roso posuto brinje — sivosrebrna in znojna. Počasi se je umirjala. V kratkih trzajih. In nato je že spokojneje obrnila glavo proti meni. Spet dolga, neboleča tišina. Obzorje sveta ni ne mračno ne svetlo, komaj za-

znavno, pričakujoče. Morala je vse skupaj zamenjati za nekaj povsem drugega, se mi je zazdelo, in molče sem ji vlekel besedo iz te omrtvelosti.

»Se bo kmalu...?« je končno izhropla.

»Kaj, teta, naj bi se kmalu...?« jo vprašam.

»Rodila,« dahne, »duša?!« Stisnila je veke in ni čakala mojega odgovora. Bila je očitno veliko bolj umirjena, kot je kazala.

Ej, svet, mi je tedaj presunljivo zapelo v prsih. Trdo delo imaš. Ne tiščiš je samo ti v nosnice. Tudi ona tišči vate, kot osa v jabolko. Zato se tako počasi in trudoma zgrinjaš in krčiš okoli nje. Ko jo boš zgruznil, bo zasekala vate. In spet boš za enega človeka bolj črviv. Ti svet, ti lepi, mogočni svet. Ti kamen, ti voda, ti zrak, kako si od vekomaj črviv. Ti Človek, ti veliki, ničevi človek. Ti črv.

Starka je zvedela za svojo nalogo, spoznala je svoj zadnji moram. Spoznala bi ga že prej, da je bila sama v vsej tej prostorni dolini. Nikogar ni več potrebovala. Vsak ima svojo zadnjo priložnost, neogibno. Tudi oni, ki sem jim veleval: moraš, zapisano je, so to spoznali brez mene. Dobro je, da človek kdaj pa kdaj pomisli nanjo, dobro je. In dvakrat dobro meni, ki sem jo zapisal. In odhajam iz te doline. To mi je bilo zapovedano tisti trenutek. Iz vsega neponovljivega. Kam? V drugo neponovljivo, in v tretje in tako naprej do zadnjega. Dobro je.

Stopil sem na cesto. Na pragu je čemela Devica, s kolena pod brado.

»Umrla bo,« sem rekel. »Bodi brez skrbi. Prav kmalu. K njej pojdi.«

Planila je na noge in iz naročja se ji je zakotalil svitek vrvi. Tudi obraz je imela sprepleten v en sam klopčič odločne zmedenosti.

Vem, da je pobožna, pa sem jo hotel posvariti z njenimi besedami: »Boj se Boga.« In sem pokazal na svitek.

»Na-a,« je trmasto odkimala, nikoli več. Mati so pravili: Bog je in enkrat naju bo k sebi vzel. Tako lepo so molili zmeraj in jaz za njimi. Pa jo je vzel lepo k sebi? Figo jo je vzel. Saj ga ni. In nikogar ne vzame. Mati so dejali, da sem ga jaz ubila, majhnega otročička, jaz nečistnica. Mati vedo, mati so svetnica. Kje pa je Bog, da bi me vzel k sebi in mi ga vsaj pokazal? Da bi ga vzela v roke, če sem res... Same roke, same roke... ga bom pa sama vzela k sebi, otročička nedolžnega. In mati mi bodo pomagali. Mati so svetnica.«

»No, sedaj pa pojdi,« sem jo pretrgal, »pojdi v izbo k materi.«

»K materi?« se mi je prestrašeno uprla. »Nikoli več, za noben denar. Mati so strašni. Raje se bom k sebi vzela in jih počakala.«

»Rodili bodo,« se izvijam.

»Kaj? Kogá?« se vsa zaprepasti.

»Dušo,« rečem.

»So se zato — — tako zvijali po postelji?« Ljubeč materinski smehljaj se ji je razlil čez zaripla lica.

»Morda zato,« pritrdim, »prav gotovo zato.«

»Grem,« se odloči, »in ji pomagam.«

»In ne kliči me več,« ji naročim.

Preprosta je in zvesta in luči razsodnosti je malo v njej.

* * *

Vso noč je Starka čakala popadke. Vmes so se ji zapirale veke. Toda spala ni več. V prsih ji je plahutala neutešljiva želja in jo dušila. Vsakokrat je že malo prej čutila, kako prihaja. Najprej je vstajala tema še daleč zadaj za griči. Starka se je skušala spomniti katerega svojih v mestu, pa se ji ni posrečilo. Mesto je bilo že daleč zadaj za mrakovi. Prihajali so vse bliže in šlo ji je kot na bruhanje. S stokanjem je vsakič prebudila Devico, ki je dremala na stolu ob postelji. Bebasto je pogledala okoli sebe in zajokala. Jokala je ob popadkih kot velikansko, nedonošeno in nerazvito dete. Starko je njen jok vznemirjal sam po sebi. Bolečine so popuščale in krog teme je bil še velik. Ravno pravljen za nikakršno razmišljanje. Toda ni ji rekla, naj leže spat. Vse življenje jo je imela pri roki in tudi zdaj se ji je za trenutek hudobno zazdelo, da bi jo poslala iskat tisto veliko prihajajoče. Sladek pot jo je oblił ob občutku, da ne bi odšla sama, in spet je vsa v sramoti zavrnila misel na gospoda. Dobro je, si je dejala, da je tema. Svet podnevi tako blešči. Mrakovi so se plazili že proti njenemu vinogradu.

Hvala bogu, vinograd je še daleč. Dobro uro je imela stopiti do njega. In še celo v hrib. Ampak po hribu navzdol se bodo mrakovi kar zliłi, veliko hitreje kot doslej, ko so morali čez gore in doline.

«Slišiš,» je nestrpno zašepetala Devici. «Nograda ne dajaj iz rok. Če ga ne boš mogla obdelovati, naj podivja. Oče so mi ga prepisali. In ko sva s starim prišla na kant, je ostal. Pa tudi njiva. Ta je bila od starega. Razdeli jo. Boš že živela. Saj imaš toliko bratov in sester.»

Devica je zahlipala. Starka je odhajala brez skrbi zanjo.

Nograd zdajle spi, je tuhtala naprej Starka. Ena sama visoka, razrasla trta sredi skal in ilovice. Naj podivja in se razraste ali obnemore, samo da ostane nograd. Pa čeprav bo rodil same gnidave češuljke za ptiče. Trta je roka med rastlinami. Zato jo je treba nakoliti. Še steblo ima zverženo in žilasto kot moje lakti. In grozd je glava med plodovi. Glavo zmami in srce zmečča. Najlepša roža, ki cvete šele s sadežem. Čebele so pametne živalice. Kako dobro to vedo. Prilete šele na jagode. Tiste, ki pokajo od sladkorja in sokov. Ampak to morajo biti gozdne čebele. Sivožametaste, majhne in gibčne, z drobnim glasom. Obesile so se buči na hoji, ko so rojile, kot očaka Noeta brada. Ne bi jih ogrebla. Za nič na svetu. Somrak razganjajo v hosti.

«Čebele umro, kajne?» je vprašala Devico.

«Umro, mati, umro. Nikoli ne poginejo.»

Jaz bom poginila, si je mislila Starka. Nočem gospoda. Sram me je, preveč čudnih misli imam in sramoto v hiši. Zakaj sem morala ravno jaz zgniti prav tam, kjer se me ni dotaknil noben tuj moški? Ni pravičnosti, ali pa je taka, da me je groza. Zunaj postelje mu nisem znala izkazati ljubezni in sovražim ga, ker mi tega ni dopustil. Stari, me kličeš? Počakaj, umazana sem in stara. Pst, potihoma, da ne zbudiva trt... Ena sama velika, razrasla trta sredi skal in ilovice.

Zjutraj je Starka zbudila Devico. «Obleci ta črno, ta zákmašno,» ji je velela. «Pa črne nogavice natakni in črno ruto si ognji. Ni šlo mimo mene,» je še šepetala, »noč je mimo in svetel dan je potemnel.»

V izbi je bilo svetlo od dneva, ki je ležal za okni črn in brezglasen. Devica se je neslišno preoblačila: »Saj to je greh, mati, smrtni greh. Saj niste še mrtvi.»

«Prihaja,» je hropla Starka, »pohiti.»

»In zdaj pospravi po izbi, da ne bo nereda, ko pridejo ljudje.«

»Saj ne bo nikogar, mati, kako dolgo že ni bilo nikogar.«

»Pridejo, dekle, kmalu pridejo... Kropit. Brinovo vejico hočem v žegnančku. Iz nograda, tam od hoje.«

»Jezus Marija,« je pivkala Devica venomer kot rega pred dežjem in hitela pospravljat.

Izba je bila čedalje temnejša s črno premikajočo se Devico po sredi kot belim tavajočim madežem. Starka v spalni srajci se je dvignila iznad postelje in nadzorovala vsak njen gib. Bleščala se je in hropla.

»Pridi, drži posteljo; plava, vse plava,« je nenadoma izdabila. Izba je bila temna in tudi Devica ni več videla. Ležala ji je v naročju. Roke so ji z novo, vse prešinjajočo močjo trgale platneno srajco na prsih.

»Ne jokaj, pomagaj, pomagaj mi vendar čez, za božjo voljo, pomagaj,« ji je še utegnila izdavit, ko jo je prihitela ujet v roke. Vse drugo je morala zamolčati.

Devica je odrešujoče zaihtela. Potem se je skrbno in mirno lotila dela. Podkurila je v štedilniku in pristavila vedro vode. Medtem ko je čakala, da se segreje, je Starki pazljivo postrigla nohte. Starka si jih mesece ni pustila negovati, ker ji je vsak dotik povzročal velike bolečine. Zato so bili dolgi in prosojno neizrabljeni. Odstrizeni kosci so padali po rjuhi, toda Devica je vsakega pobrala in ga skrbno položila na velik bel robec. Zraven je dala Starkino umetno zobovje. Prvič v življenju ga je prijala v roke. Starka se je bila umetnih zob sramovala in jih je skrivala pred Devico, kadar jih je vzela iz ust. Devica jo je kradoma pogledovala, preden se jih je s pobožnim strahom upala dotakniti. Toda Starka je imela zaprte oči in povešeno čeljust ter je strmela v strop. Nos pa ji je čudežno mlad in nežen že začel izstopati iz strpinčenega obličja.

Lepa je, je prepevalo v Devici. Vzela je škarje in ji odstrigla konček miške tanke kite. Tudi le-tega je položila na robec. Nato jo je počesala. To je opravljala tako dolgo, da je voda v vedru že začela vreti. Starka že dolgo ni bila dobro počesana, zato so se glavniku ustavljali srebrno sivi vozli las. Devica je vsakega posebej nežno razvozlala s prsti. Nato je poravnane štrene, ki so že izgubljale živ lesk, spletla znova v kito. Starka jo je poprej vedno zavozlala z lasmi, ki so ostali na glavniku. Devica pa jih je posmukala v roko in položila na robec. Iz predala v skrinji je izbrskala trak, tisti modri, na katerem je visela svetinjica Marijine družbe. Odstrigla jo je in spustila nazaj. S trakom pa je naredila pentljo na kiti. Nato je robec skrbno zavezala v culo. Zagrnila je okno in razhladila vrelo vodo. Pri tem je polglasno prepevala. Belo rutico je ožemala nad tistimi deli spalne srajce, ki so se s posušenimi krastami prilipili na ranjeno Starkino kožo. To je delala toliko časa, da so se razmehčale in popustile. Potem jo je slekla in umila. Ko jo je nato oblačila v črnino, je pazila, da bi ji ovratnik tiste bele srajce iz paketa čim lepše spodvila pod vratom. Rok ji ni sklenila in na mizo pred posteljo ni postavila žegnančka. Iz pečice je jemala razgrete kose opeke in z njimi oblagala trdeče Starkine noge. Vse dotlej, dokler jih ni zmanjkalo. Potem je pograbila culo in sunkoma odprla vrata nastežaj.

Mimo odmikajočih se ljudi se je sključena, črna, zaripla v obraz in z belo culo v roki namenila proti hribu.

V nograd, po brinovo vejico.

• • •

Globok spanec mi spodnaša noge. Iz miru in tišine se dviga kot megla. Noge mi drevenijo, pa so tople, in otrpele roke so vse voljne. Spal bom podolgem in počez te noči, ki se obetajo. Potreben sem spanja. Takega, ki utrujeno omamlja, da je telo kot v neprodušni stekleni kletki ugodja, da se nozdrvi življenja z volhkim dihom lepijo na steklo; obvohavajo te, naprej ne morejo. Brezskrbnega spanca, zavedajočega se, obdanega z bijočimi živci noči. Samo v takega se lahko ljudje, ki smo spremljali toliko smrti, podajamo brez strahu in z zaupanjem. Kajti šele jutra se v polspanju zares odkritosrčno razveselimo. V vsakem drugem spancu stokamo, skačemo pokonci in si lomimo prste. Vsak drug sen je kot past ali zaseda. Naj bo pokoj nad nami.

Starko smo danes popoldne pokopali. Prišli so ljudje od blizu in daleč. Stara je bila in poznali so jo. Prišli so tudi njeni sinovi in hčere iz mesta. Odtrgalo jih je od dela in pomembnih opravil. Nestrpno so čakali začetka. Imeli so zariple oči, hčeri sta v izbi na glas jokali. Devica se jih je izogibala. Dva sta se pripeljala z avtomobilom. Nazaj ne bo treba nobenemu z vlakom. Pač, prišel je tudi človek, ki se je ves čas držal ob strani. Tod ga ne poznajo. Moral se je spremeniti od otroka sem. Najbrž se bo odpeljal z vlakom.

Sredi dopoldneva je potegnil severovzhodnik, ki je nad to dolino vedno do čista pometel nebo. Že na parah ji je sipalo sonce skozi okno. Veter nas je zametel s prahom, že ko smo stali pred hišo. Bili smo kot posuti s srebrom in, ne vem zakaj, slovesni.

Tisti človek je malo pred poltretjo prišel iz izbe in se naslonil na zid. Starko je gotovo premalo poznal, da bi mogel občutiti zmagoslavje tega trenutka. Zmagala je, čeprav ji ni kazalo nič drugega. Toda odtlej, ko je spoznala, za kaj gre, je vzela vso stvar odločno v svoje roke. Skoraj samo v svoje roke. V tej dolini cenijo kaj takega čez vse. Potem pridejo, čeprav večidel samo molčijo in prestopajo z noge na nogo. Tudi pohite, če sonce pali. Človek ob zidu je bil na pogled veliko prežalosten za to starko. Mnogo premalo uvideven do njenega bojevanja. Preveč zaverovan.

Potem smo se zvrstili za krsto in sorodniki. Nekdanji Starkin dom ima čudovito lego za pogrebe. Kakor da hoče cesta pokojnega še enkrat pokazati vsemu, v čemer je dihal in živel. Kar zapoje, ko se obrne med hribe, in nato še dolgo zveni ob potoku, pa se trudoma sprevidje po sredi vse dolinice in na koncu utiša proti britofu. Mislim, da ji je žal, cesti, za umrlega in ga nosi čimdalj naokoli, da ji ga ne bi bilo treba prekmalu zapustiti.

Tudi Starki je moralo biti lepo. Najprej, kot da se je namenila v nograd. Že je skoraj dosegla hlad prvih krošenj hoste ob vznožju hriba. Toda bližnjica je preozka, naokrog pa predaleč. Pa preveč ljudi se gnete za njo. In zidanice ni več, tudi trgatev je bila to jesen pičila, nograd slabo obdelan. In ena sama izvotlena buča na žeblju v deblu hoje. Zbogom za danes, nograd. Tudi na njivo je treba kdaj skočiti. Pa toliko ljudi je za mano. Take množice ti ne bi mogel nahraniti. Ti hočeš, da je človek sam s teboj. Kaj bi storil s toliko kopico. Sam ali kvečjemu dva. Tudi dva sva hodila nekaj časa, se spomniš? Šla sem naprej in pošto sem mu poslala: Sem v zidanici. Pridi! Kolikokrat sva ugibala, zakaj je galica ravno modrozelenene barve. Zaradi neba, je dejal, ki je prav tako in mora biti čisto nad nogradom. Čimbolj čisto in prazno, s soncem. Pa na njivo, če je tako. Obrnite možje.

Po sredi doline? Naj bo, po sredi. In v zakmašnem gvantu o delavniku? V zakmašnem, kaj bi. In z belim ovratnikom? Z belim, danes je slovesen dan. Tudi v cerkev? Pa še v cerkev! Saj je gvant zakmašen.

Ljudje so se drenjali za njo v cerkev. Tudi štirje sorodniki. Onéga, samotnega človeka, dotlej ni bilo niti opaziti. Pogrebci so ga spustili šele nekam v sredo dolge črne kače. Proti cerkvi navzdol pa je nenadoma zavrnil, da se je zmedla vsa dolga polovica za njim. Potem so stopali mimo njega. Redkokdo se je ozrl in mu pogledal v lice. Ljudje so resni ob taki priložnosti in praznični. Potem je tolkel s pestmi po okrušenem cerkvenem zidu. In nekajkrat po zaprtih stranskih vratih, da je zabobnelo.

Veliko si nas je med čakanjem pred cerkvijo prižgalo cigarete. Mrmraje smo jih pritikali drug drugemu. Potem krsti ni pustil iz cerkve. In z vrha stopnic je hotel govoriti. Prav klopič se je zmešal med vrati okrog truge. Ko ne bi bilo pokojne, bi bilo krohota in morda tudi pestem ne bi bil ušel. Taka je pri nas vedno, kadar se zbero ljudje od vseh strani.

Pa na njive, če je tako. Starka ni bila nič bolj slovesna, ko so jo prinesli iz cerkve. Na njivah bo za vse dovolj prostora, ljudje. Kar za meno. Pospravljeno je že skoraj po polju, le na ozimno pazite. Z njo se zemlja pokrije, ko se nebo k njej spusti. Kdo je že pravil tako? Ja, stari je tramljal o tem. Pil je in je vsako stvar malo drugače videl. Večidel vse, toda delal ni nikoli. Kot ta potok. Tekel je in ni tekel. Ko bi kdo kolo pomočil vanj, pa bi obračal. Toda sam se ni gnil. Svojo strugo je imel. In svojo moč.

Človek skoraj glave ni odmaknil od gladine. Zdaj sem ga z nezmagljivo silo moral opazovati. Mežikal je v zadnje sončne odseve. Postajal je in se sklanjal ter si z dlanmi zakrival oči. Naprej in nazaj je imel naenkrat dovolj prostora. Tam, kjer se cesta loči od potoka, se je obrnil. Ritenski je naredil dva, tri korake in padel. Ljudje so ga prestopali. Poznajo take, še od konca vojske sem. Pobral se bo in odšel po svoji poti. Take poti so samotne. Množica jih zmede. Spotikajo se in omahujejo na njih. Po mehkem, čez polje, človek. Tam se ne moreš udariti. Ruša in gruda — vse mehko. Čakam te, ker mi globok spanec spodnaša noge, in truden sem.

Starka je bila medtem že za zidom. Ljudje, zdaj vem, zakaj mi je stari ves čas prihajal na misel. K njemu ste me prinesli. Naj vam bo hvala in pokoj. Ob njem sem in grude padajo. Vmes drobno kamenje. Ni prijetno in vljudno, bobni. Stari, kajne, naj se razidejo?! Dva sta srečna, če sta sama in med sosedi. Prišel bo grobarjev sin. V jutrih se igra na svežih mehkih kupih ilovice. S prstom bo potegnil cesto, prav do vrha. Zgoraj bo nograd in spodaj v podnožju zeleno polje. Tod ni z drobnim belim peskom posutih steza med grobovi in za zelenje ni težko. In ob dežju bo po cesti z vrhá tekkel potok. Vse hkrati in zaporedoma. Tako naj bo, ker mora biti.

* * *

Ko so se sorodniki odpeljali z avtomobilom, je šla Devica še enkrat na britof. V sredo gomile je zataknila svečo in jo prižgala. Padala je tema in utišala veter. Dvigale so se megle. To bo svetilnik grobarjevemu ta malemu, se je smehljala Starka. Naj sveti, dokler sveti.

* * *

Človek je vstal izza mize in se dotipal do pograda. Od rdečkaste svetlobe, ki je še vedno, pa zaradi nastopajočega jutra vse medleje lila skozi vrata v škarpo, se mu je zeleno kresničilo pred očmi. Samotar je spal, obrnjen proti steni. Le tako je v svojih nočeh uhajal rdečkasti svetlobi. Človek ga je potresel za ramo. Trudoma se je obrnil in odprl oči. Še vedno je sopel od globokega spanca. »Odhajam, mojster,« mu je rekel, »da poiščem Devico.«

Neizkoriščene možnosti

Vladimir Kavčič

Razprave o problemih slovenske kulture, ki jih beremo zadnje čase, odpirajo številna vprašanja, ki jih ni moč omejiti samo na našo inteligenco, saj prestopajo bregove kulturniških debat, kakršnih smo bili vajeni v prejšnjih letih, ter se od bolj oddaljenih vprašanj polagoma bližajo osrednjim vprašanjem, k samemu jedru številnih značilnosti naše sedanje eksistence. Vprašanja in odgovori nanja dobivajo širši, tako rekoč nacionalni okvir in pomen. S tem seveda ne moremo trditi, da je narod zadnji okvir, v katerem se naša problematika spočenja in razrešuje. Naša zavest pozna še vse druge razsežnosti. V tem pogledu se lahko strinjamo s stališči, pojasnjenimi v zapisu o »Resnici neresničnosti«.* Kljub temu pa se nagibljem k prepričanju, da ne bomo mogli pojasniti marsikaterega pojava naše kulturne in siceršnje situacije s tako oddaljenih izhodišč, kot so Stalinov aranžma fifty-fifty, kominform in Jugoslavija, usoda grških partizanov in Markosa, dogodki na Poljskem, upor na Madžarskem itd. itd. Nedvomno so tudi vsa ta vprašanja vplivala na našo družbeno in individualno zavest. V tej zavesti se prepletajo elementi različnih moralnih kakovosti. Ne mečejo samo sence na svetlo pot revolucionarnih gibanj Evrope, temveč nas tudi obvezujejo k najbolj vsestranski kritični obravnavi naše lastne preteklosti in sedanjosti.

Izhodišča za prihodnost naj bi izključevala čim več zmot, ki so nas zaslužjevale v preteklosti in jih negiramo s sedanjostjo, predvsem pa s perspektivo. Toda ali ne bi kljub temu kazalo vsesplošno dialektično povezanost pojavov iz povsem praktičnih razlogov tu in tam nekoliko presekat in se bolj kot oddaljenim vzrokom posvetiti proučevanju bližjih dejstev, tistih, ki nas neposredno najbolj vznemirjajo. Vzroki za marsikatero tako dejstvo so pogosto kaj dosegljivi. Desetine, v bistvu morda drobnih, praktičnih in prakticističnih birokratskih in drugih avtoritativnih odločitev so na pasivizacijo slovenskega intelektualca, pa ne samo intelektualca, prepričan sem, vplivale vsaj toliko kot dogodki na Poljskem, pokol na Madžarskem in kitajsko-sovjetski odnosi. (V tej zvezi je treba zapisati, da danes velja za birokratsko marsikatera utemeljena in našemu razvoju nujno pripadajoča odločitev in so »antibirokratska« stališča kritikov čisto le pretveza, za katero se skrivajo različne druge pobude.) Zgodovinski dogodki nedvomno zapuščajo svojo sled, toda v vsaki konkretni, vsakdanji odločitvi se najbrž ne očitujejo.

Kljub vsem relativizacijam revolucionarnih gibanj, ki so nas zaprepaščale v zadnjih letih, naša osnovna odločitev, odločitev za socializem, ni omajana. Oma-

* Dušan Pirjevec, Naša sodobnost, leto X, št. 12.

jana ne more biti vse dotlej, dokler bo to gibanje objektivno pogojeno in objektivno nujno. Kljub temu pa smo v istem času izgubili zaupanje v marsikaterega predstavnika socialističnega gibanja in v marsikatero ustanovo, ki se je kitila z atributi naprednosti, revolucionarnosti. Marsikdo je v tem desetletju omagal, izgubil perspektivo in se umaknil z družbenega ospredja. Kljub vsem zablodam, stranpotem in pomanjkljivostim pa je socialistično gibanje pokazalo svojo vitalnost in svojo upravičenost, tako pri nas doma kot v svetu. Ali ni že sam obstoj socialističnih držav v znatni meri vplival, da so se številni narodi otresli kolonialnega suženjstva in krenili na pot samostojnega razvoja? Ali ni socialistično gibanje končno vplivalo tudi na razvoj kapitalizma, pospeševalo proces, ki pomeni negacijo njegovih prejšnjih stališč? Če si skušamo predočiti samo družbeni razvoj v različnih delih sveta zadnjih deset, petnajst let in zlasti če upoštevamo še bolj ali manj latentne tendence tega gibanja, moramo razvojni smeri vendarle pritrčiti. Sicer pa ni treba, da iščemo napredek na drugih kontinentih, zadostuje, da se ozremo okoli sebe.

Ta najsplošnejša ugotovitev pa seveda ne more zamegliti našega kritičnega pogleda. Vsak hip se sprašujemo, ali je bilo vse, kar je bilo storjeno, storjeno na najboljši način, ali ni bilo mogoče storiti več? So bile vse žrtve upravičene, vse stranpoti in deformacije nujne? In ne nazadnje, kaj smo storili, da bi bilo v prihodnje stranpoti, deformacij in žrtev manj? Ali smo storili vse, kar smo mogli, in zakaj nismo? Bomo poskušali vsaj v prihodnje?

Povsem nemogoče si je zamisliti družbeno gibanje, ki bi se razvijalo po idealnih shemah in bi dajalo optimalne rezultate. Zato imajo tudi zgoraj zastavljena vprašanja le relativen pomen. Idealnih shem nimamo in o vrednosti posameznih rezultatov odloča šele daljša družbena praksa. Celo zelo ugledna in na široko priznana načela niso vselej dala rezultatov, ki smo jih pričakovali. Med blestečo zamisljo in stvarno realizacijo pogosto zijajo prepadi, ki nas silijo k ponovnemu obravnavanju tako realizacije kot same zamisli. Pogled nazaj nam kaže dve plati istega gibanja: progresivno in tisto drugo, ki prvo zavira, ji nasprotuje, jo negira in diskreditira. Katera komponenta je prevladujoča, glavna, perspektivna — v tem se naša mnenja tudi kdaj razlikujejo. (Ceprav imam v mislih različne komponente istega gibanja, lahko nekatere od njih po svojem pomenu enačimo s tistimi, ki gibanju že a priori nasprotujejo.) Poenostavljeno se to vprašanje znova glasi: Ali so v razvojnem procesu naše družbe prevladovali komponente, ki so socializem afirmirale, ali pa morda one druge, ki so ga kompromitirale? Nedvomno so prevladovali prve, toda tudi znotraj tega gibanja so se oblikovale sile, ki so ga in ga še zavirajo. Spričo takšnih pojavov je marsikdo postal malodušen: gibanje samo je začel enačiti z nosilci zaviralnih procesov.

Vedno znova se tudi vprašujemo, s čim so bile subjektivne slabosti pogojene in zakaj jih ni bilo mogoče odstraniti, preden so povzročile negativne rezultate. Ali v organizacijski shemi naše družbe primanjkuje mehanizmov, ki bi omogočali demokratično reševanje vseh problemov? Nasprotno. Ti mehanizmi obstajajo, ostali pa so neizkoriščeni ali vsaj premalo izkoriščeni. Državljeni še vedno ne poznajo dovolj svojih pravic in dolžnosti. Tudi za inteligenco ne moremo trditi, da pozna in tvorno uporablja vse demokratične mehanizme sedanjega državnega in družbenega sistema. Ponekod se zavzemajo za nove oblike družbenega upravljanja in samoupravljanja, misleč, da bi z njimi že mogli premagovati sedanje pomanjkljivosti. Ta prizadevanja so večkrat enostranska. Noben sistem samoupravljanja ne more avtomatično zagotoviti demokratičnega razreševanja življenjskih vprašanj. Razen tega absolutizirajo bodočo

pripravljenost državljanov za sodelovanje v družbenih mehanizmih, ne analizirajo pa sedanje nezadovoljive udeležbe. (Je dejansko res nezadovoljiva?) Da se družbeno upravljanje in samoupravljanje ni bolj razmahnilo že doslej, so običajno krivi člani teh organov. Njihove subjektivne lastnosti so objektivna ovira za živahnije in vzpodbudnejše delovanje. Ob takšnih in podobnih razmišljanjih se seveda zastavlja vprašanje, ali nezadovoljni s sedanjimi razmerami pričakujejo samo več in *bolje*, ali pa morda tudi *drugače*. Ti dve zahtevi lahko pokrivata druga drugo, sta tako rekoč identični, lahko pa sta to dve povsem ločeni stvari.

Poleg omenjenih so pa še drugi činitelji, ki vplivajo na družbeni angažma posameznika. Če se zadržimo samo na področju kulture in znanosti, moramo večkrat ugotoviti, da razpoložljivi obseg finančnih sredstev nujno terja določene rešitve. Dogaja se celo, da je možnih več rešitev, ki se po rezultatih bistveno ne razlikujejo. Določene divergence med čisto praktičnimi in širšimi družbenimi aspekti so stalne. Interesi ustanov in skupnosti niso vselej vsklajeni. Takšna je pač narava stvari. Rešitve nastajajo v procesih, v premagovanju prejšnjih nasprotij in v ustvarjanju novih. Niti najbolj razvit demokratični družbeni mehanizem ne more odpraviti vseh nasprotij, ne more zagotoviti ne-kakšne brezkonfliktne družbene idile. Često si nasprotujeta že samo princip demokratičnosti in princip strokovnosti. Določeni znanstveni dosežki bodo vse bolj in bolj posegali v interese ljudi. Ali se s tem v praksi ne zmanjšuje obseg njihovega odločanja?

Tu se mi kot logični vsiljujeta dve načelni trditvi. Prvič: Sedanji družbeni organizaciji ni mogoče postaviti nasproti neke druge, diametralno nasprotne. Ne vidim nobene alternative, ki bi bila družbeno upravičena. Noben demokratičen mehanizem sedanjosti ni več in dokončen. Neustrezni bodo odpadali, se preoblikovali, nastajali bodo novi, adekvatni novim življenjskim situacijam. Toda ne zamenjujmo jih prej, preden smo jih skušali uveljaviti. In drugič: Nikakršna delitev duhov nam ni potrebna. O delitvi duhov na Slovenskem nekateri pišejo že kot o dejstvu.

Osnovna orientacija naše družbe je znana in je ni treba posebej utemeljevati. Socializem kaže svojo zgodovinsko upravičenost tudi s tem, da se mu približujejo tako z eksistencialističnih izhodišč kot s stališč Tomaža Akvinskega. (Paradoksalnost trditve izhaja iz paradoksalnosti samih pojavov.) Tam, kjer nekateri vidijo nedvoumno ločitev duhov, se mi odpira vsebinska in zelo jasna enotnost, enotnost, ki je stvarnejša, trdnejša in perspektivnejša od prejšnje, poveljne, a je zrasla na njeni osnovi. Le kdo se je v naših dneh od koga ločil? Našemu družbenemu cilju ni bila postavljena nobena alternativa. Vsi sodobni oraklji mu pritrjujejo. Samo ločitev na tem osnovnem vprašanju pa bi v sedanjosti bila takšna, da bi jo lahko imenovali — ločitev. Ker v pogledu družbenega cilja ne opažam nobene dvojnosti, se mi vse ostalo kaže le kot prizadevanje, ki služi istemu namenu, kot izmenjava mnenj o poteh in načinih za dosego skupnega smotra.

Samega dejstva, da na Slovenskem obstaja nekaj različnih revij in morda celo nekaj nezaključenih skupin, katerih filozofska izhodišča, estetska in kritična usmerjenost niso identične, še ni mogoče smatrati za ločitev duhov. V diskusiji o naših skupnih problemih so se pač nekatera vprašanja zastavila z različnih aspektov, celo z različno terminologijo. Toda cilj je še vedno skupen. A kaj bi mogla biti bolj jasna konsekvence ločitve duhov, če ne ravno cilj? (Seveda pa te trditve nimajo namena anticipirati stanj v prihodnosti.)

Tudi delitvi na kritizirano in kritično generacijo je treba oporekati. Predvsem nobena od obeh strani ne nastopa strnjeno kot generacija. Nasprotja obstajajo tako med pripadniki enakih kot med pripadniki različnih starostnih stopenj. Ta nasprotja nastajajo tudi na osnovi divergentnih stališč o vrednosti posameznih pojavov v naši stvarnosti. Razlike v oceni te stvarnosti so seveda nujne in upravičene. Sedanjost je dialektična negacija preteklosti in prihodnost dialektična negacija sedanosti. Sedanjost je enim izhodišče za gledanje nazaj, drugim — naprej. Ne samo od starosti, tudi od drugih komponent je odvisno, do kod sega pogled posameznika ali skupine. V povprečju bo najbrž veljalo, da je pogled starejših uprt nazaj, v leta njihovega največjega ustvarjalnega vzpona, pogled mlajših pa v prihodnost, v čas, ki bo ovrednotil njihova prizadevanja. Na eni kot na drugi strani pa imamo ljudi, ki s svojo dejavnostjo odločno negirajo takšno in še marsikatero drugo delitev.

Za našo kulturno stvarnost je značilno, da mlajši bolj živo spremljajo sodobne tokove človeške misli po vsem svetu, da imajo za to tudi objektivno večje možnosti, kot so bile med vojno in takoj po njej, starejši pa ne gredo vselej v korak s temi prizadevanji. Starejši zaostajajo v kritičnem proučevanju sedanosti in tistih njenih komponent, ki nujno vodijo v prihodnost, mlajši pa se čisto ignorantsko obnašajo do preteklosti, iz katere je nastala prav njihova sedanost. Nerazumevanje je obojestransko, konsekvence pogosto pretirane in neprincipialne. V bistvu vsi poznejši rodovi dialektično negirajo prizadevanja prejšnjih. Duhovno odtujen in že odsoten je samo tisti, ki na tej negaciji ne more več intimno participirati. Razborita mladina skuša preseči svoje roditelje. Eni kot drugi absolutizirajo svoja stališča, namesto da bi jih vsklajevali.

Kritizirana kulturniška »generacija« se res zavija v molk. Zdi se, da razen izjem, ne čuti potrebe po javni debati. Razlogov za takšno stanje je najbrž več. Vse obtožbe se ji ne zdijo resne, tudi partner ni vselej tak, da bi se bili pripravljene z njim prerehati. Miselni aparat, s katerim nastopajo mlajši, je običajno posledica večletnega študija, ki se mu starejši niso »utegnili« posvetiti. Tudi stvarni položaj enih in drugih je različen. Medtem ko imajo prvi možnost neposrednega vpliva na kreiranje kulturne politike, ali pa so sami njeni nosilci, drugi takšen vpliv šele ustvarjajo. Razlik je gotovo še nešteto. Tole kratko nepolemično razmišljanje jih ne namerava izčrpati.

Tudi skupina, ki se predstavlja kot »kritična« generacija, dejansko ni generacija, niti njen predstavnik, kvečjemu njen del. Izraz »kritična« pa je upravičen že zaradi položaja, v katerem se nahaja. Kritično je namreč vprašanje smeri v njeni nadaljnji dejavnosti. Zdi se, da je »kritizirajočo« vlogo že doigrala. Na zastavljeno vprašanje pa bo seveda najbolje odgovorila sama.

Toda z omenjenimi skupinami nismo pojma slovenska inteligenca izčrpali niti kvantitativno niti kvalitativno. Če pod inteligenco razumemo vse tiste, ki so dosegli določeno izobrazbo ali opravljajo določeno umsko delo, tedaj bi trdil, da je ta »inteligenca«, vzeto počez, v našem družbenem življenju ustvarjalna in aktivna. Morda od nje preveč pričakujemo. Dobršen del te inteligence se izčrpa v poklicnem delu in v familiarnem življenju. En del se je že toliko specializiral, da ustvarjalno komunicira le še na svojem ozkem strokovnem področju, vse ostale življenjske manifestacije smatra za domeno drugih »strokovnjakov«, ali pa jih jemlje kot dane. Nanje ne poskuša vplivati. Tudi ni majhen del tiste inteligence, ki mora leta in leta polrutinersko ali povsem rutinersko opravljati neko delo, kar jo hromi pri njenih razgledih po širših družbenih področjih. Gonja za osebnim standardom je poseben aspekt duhov-

nega siromašenja inteligence, ali vsaj njenega dela. Ta aspekt bi zaslužil posebno obravnavo.

Tudi o tem, kaj je v našem družbenem procesu nujno in kaj ne, bi se dalo razpravljati. Sicer pa je znano, da inteligenca kot sloj v zgodovini ni nikoli nastopila s svojimi lastnimi interesi. Vselej je zvesto služila enemu od razredov, običajno tistemu, ki je bil na oblasti. Slovenska inteligenca — če vzamemo v obzir le zadnja desetletja — se lahko ponaša z vzorno službo stvari delavskega razreda. Ta razred pa se je že toliko emancipiral, da ukinja samega sebe. Vsi delovni ljudje postajajo enako odgovorni za svojo skupno usodo. Avantgardistična vloga inteligence (v starem smislu) slabi, njene naloge postajajo vse bolj komplicirane in zlasti — strokovne.

Morda pa se je slovenska inteligenca kot družbeni faktor degradirala tudi sama? Kdaj in zakaj? Prepričan sem, da je sedanjí položaj slovenske inteligence v skladu z njenimi zahtevami. Kajti možnosti se ustvarjajo tudi z delovanjem, s formiranjem stališč od spodaj navzgor in le redkeje z blagohotnimi ukrepi od vrha navzdol. Vsak čas na svoj način determinira svoje sodobnike. Relativno zelo lahko in neodgovorno je spraševati za nazaj, zakaj ni bilo storjeno več, bolje. Izkáže se, da krivde za neko stanje ni mogoče pripisati samo njegovim akterjem, temveč tudi pasivnim opazovalcem. Če danes ugotavljamo, da se del slovenske inteligence tako ali drugače omejuje od družbenga dogajanja, moramo tudi ugotoviti, da je s tem dosegel bore malo ali nič. Odpovedal se je vplivu na dogajanje in pristaja na odločitve drugih, tistih, ki vedo, kaj hočejo. Teh pa bo vedno dovolj, ne glede na rezultate njihovih odločitev. Vse, kar delamo, delamo v naših okvirih, v okvirih objektivnih in subjektivnih možnosti. Vse drugo so sanjarije, planske ali slučajne. Stvarnost jih surovo razbija.

Tudi v razpravljanjih o demokratizaciji in debirokratizaciji pogosto slišimo prav ganljive tirade na račun preteklosti. Celó od ljudi, ki so bili aktivni oblikovalci te preteklosti. Vsiljuje se prav določen vtis: Nekateri hočejo razodeti, da sta že tedaj obstajali dve zavesti. Ena mračna, nečloveška, birokratska, druga humanistična, z jasno perspektivo in seveda v ostrem nasprotju s prvo. Nekakšno nasprotje med dobrim in zlim. V tej pravljíčni mentaliteti z lahkoto pozabljajo na vse okoliščine, ki so oblikovale polpreteklo stanje. Danes pogosto absolutiziramo eno plat svojega spoznanja v dobrem namenu, da bi hitreje nadaljevali začeto pot. Toda s tem tudi varamo samega sebe. Vsi skupaj smo bili nosilci tudi polpreteklega stanja. Tudi danes kamen modrosti še ni odkrit. Skrivnostni vseobsegajoči recept, po katerem bi bilo mogoče neboleče in na edino pravilen način urejati vsa družbena vprašanja, še ni zapisan. Najbrž tudi nikoli ne bo. V naši lastni praksi se spreminja tudi naša zavest. Ne samo o preteklosti, tudi o sedanjosti in prihodnosti. Posameznik pa seveda lahko vidi dalje kot drugi. Njegova dolžnost je, da svoje spoznanje sporoči občestvu in napravi vse, kar more, da bi mu dal življenjske oblike.

Tudi naša družbena misel se izpopolnjuje. Teorija, ki je vodila revolucionarno družbeno akcijo, je bila v skladu s tedanjimi nalogami. Ko se je nekaj let po vojni začela odpirati vse širša in širša problematika, ki je terjala tudi teoretičnih odgovorov, se je marsikom, ki marksizma ni dovolj poznal, zdelo, da ni sposoben odgovoriti na vsa zastavljena vprašanja. Nastopil je čas, ko so odgovore začeli iskati drugje. Danes je menda tudi pri nas jasno, da marksizem ni zbir večnih resnic, ki jih je treba samo osvojiti in že najdemo v njih ključ do sleherne skrivnosti, ki se je človeštvu že zastavila, ali pa se mu bo zastavila

v prihodnosti. V kolikor so starejše generacije kulturnih delavcev predvsem v praksi uveljavljale tako razumljeni marksizem, v toliko so tudi soodgovorne, če so se pripadniki mlajših generacij odvracali od takega marksizma, sploh od marksizma.

Upajmo, da je čas spontanih, apriornih reakcij mimo. Neprestano in dosledno proučevanje stvarnosti z materialističnih izhodišč in z dialektično metodo nam odpira komaj slutene ustvarjalne možnosti. Družbena misel, ki je v najtesnejši zvezi z znanostjo in je tudi sama znanost, je sposobna odgovarjati na najbolj subtilna vprašanja. Čas resnične aplikacije marksizma na marsikaterem področju šele prihaja. Možnosti so številne, tako rekoč neizčrpne: od gospodarstva do politike, znanosti in kulture. Na samem področju kulture se odpirajo številne naloge: vloga in mesto kulture v našem družbenem življenju v načelu še nista dovolj jasna. Zato smo tudi ob presojanju konkretnih kulturnih manifestacij vse preveč vezani na subjektivna, ad hoc oblikovana merila. Argumenti, s katerimi sprejemamo ali odklanjamo posamezne stvaritve, so pogosto protislovnii. Če ne tudi vsi drugi, bi se morali vsaj kulturni delavci prizadevati, da bi izoblikovali neka stališča o tem, kakšna kultura je »potrebna« slovenskemu narodu. Če mu je sploh potrebna? In v kolikšnem obsegu? Kakšne konsekvence sledijo iz sedanjega stanja? Pri tem se seveda zavedamo, da se kulturna zavest nekega naroda ne oblikuje samo ob književnosti, glasbi in likovni umetnosti, temveč da so važni vplivni faktorji tudi vsa sredstva in izvori javnih informacij, kot so: tisk, radio, televizija, film itd. Zlasti pa je važno vprašanje šolstva, položaj družbenih ved, uveljavljanje demokratičnih mehanizmov in strokovnosti.

Javno delovanje nalaga odgovornosti. Kdor jih iz kakršnihkoli razlogov ne more sprejemati, bo pač ravnal v skladu s svojimi možnostmi. S tem še ni rečeno, da je za družbo povsem mrtev. Računajmo z realnim stanjem in z realnimi ljudmi. S tega stališča, ki vidi pred seboj predvsem prihodnost, in sprejema preteklost takšno, kot je bila, v prepletenosti raznoimenskih faktorjev z različnimi predznaki, a vendar z jasno perspektivo, se sedanjosti kaže kot stanje neizkoriščenih možnosti, neizkoriščenih možnosti v obstoječih demokratičnih mehanizmi in ne kot kriza samih teh mehanizmov. Kaže se kot uspel start v prihodnost in ne kot pokop preteklosti. Dvomim, da ima menjava generacij odločilnejši pomen, prepričan pa sem, da bomo doživeli še marsikatero pregrupacijo sil, subjektivnih sil. Te bodo v svojem času in v pogojih, ki bodo pold tudi njihovih prizadevanj in ne enostavna dediščina preteklosti, napravile, kar bodo mogle. S tem bodo delovale v istem smislu kot subjektivne sile preteklosti. Nadaljevale bodo njihovo delo.

Se enkrat: Če bi se v slovenskem kulturnem življenju lahko pojavila kakšna dilema, bi bila lahko samo v nasprotju s sedanjim ciljem. Takšno dilemo pa bi bilo treba kar najbolj kategorično zavriniti. Vsa druga nasprotja pa so ustvarjalna, nujen pogoj za izmenjavo mnenj in za iskanje boljših rešitev.

Vloga kritike v kulturnem življenju

Kritika in njen predmet

Niko Grafenauer

Zadnji čas se v naši književnosti čedalje močneje uveljavljajo najrazličnejše kritične metode, od izrazito deskriptivne, ki se zvečine zadovoljuje z motrenjem in opisovanjem kritičnega objekta in temelji predvsem na kritikovem emocionalnem odzivanju nanj, analitično pa se v snov ne pogloblja, kar je v bistvu pristajanje na esteticizem impresionistične kritike, do racionalistično ukrojene filozofske kritike, ki nastopa z izdelanim idejnim konceptom in zategadelj obravnava predvsem idejno strukturo umetniškega dela, zanemarija pa njegovo oblikovno realizacijo. Ta tip kritike je zategadelj pogosto dogmatski, saj zvečine sprejema le tisto, kar se pokriva z njenimi idejnimi razmerji, odklanja pa a priori vse, kar je njenemu miselnemu konceptu tuje ali mu eventualno nasprotuje. Tako poenostavljanje kritičnega akta brez dvoma zožuje obseg kritičnih vidikov in močno okrne vsebino kritičnih spoznanj.

Med obema skrajnostima pa eksistira še cela vrsta manj ekstremnih kritičnih sistemov, ki vsak po svojem, z večjim ali manjšim uspehom, skušajo spoznati in občutiti kritični predmet. Vendar je pri večini od njih pogosto čutiti idejni oziroma estetski eklekticizem, ki najčešče vodi v fragmentarnost kritičnega spoznanja, zategadelj je taka kritika zvečine nenačelna in nezmožna kritični predmet duhovno prepričljivo determinirati. S tem pa se močno zmanjšajo njene kvalifikacije, od katerih je kajpa odvisna tudi njena učinkovitost. Kritika je književna zvrst, ki mora svoj predmet proučevati in ga, ko ga spozna, tvorno interpretirati. Pri tem se njena osnovna razmerja do književnega dela izoblikujejo v kritični sistem, ki se izraža v načelnem upoštevanju obeh bistvenih komponent umetniškega dela, ideje in njene formalne realizacije, v kateri so udeleženi izraziti čustveni elementi. Takšen odnos določa kritiki smer in obseg.

Temeljna komponenta take kritike je projekcija umetniškega dela v časovno resničnost. Sele v danost postavljeno delo (ob upoštevanju vseh njegovih razmerij do resničnosti) lahko tvorno interpretiramo. Razumljivo je, da pri tem ne gre zgolj za idejno interpretacijo, temveč za poglobitev v delo kot celoto — organizem s specifičnimi vsebinskimi in oblikovnimi komponentami. Vsekakor je taka kritika zelo zahtevna, saj se nikoli ne more sprevreči v poenostavljanje, v obrazec, čeprav je vseskozi lahko zelo načelna. Zakaj v sleherni umetnini je dosti elementov, ki jih z golim razumom ne moremo obseči, temveč jih lahko samo občutimo, emocionalno resoniramo in prav te prvine so bistveno udeležene v formalni strukturi kot idejni nadstavbi slehernega umetniškega dela.

Kritika, ki v enaki meri in enako dokumentirano upošteva spoznanje predmeta kot organične, kompleksne prepletene ideje in oblike, je integralna, tvorno razkrivajoča kritika. Dandanes avtor literarnega dela zvečine pogreša takega ustvarjalnega kritičnega akta. Večina kritičnih sodb je močno heterogenih in ne dopušča osnovne sinteze. Ta bi kritiki kot spoznavnemu dejanju tudi na zunaj dajala videz večje enotnosti. Zategadelj večina sodobne kritične misli zapada najrazličnejšim anomalijam. Njene težnje po generaliziranju nekaterih književnih pojavov zvečine kažejo na šibkost njenega spoznanja. Spričo tega je razumljivo, da je pogosto v zadregi pred ustvarjalčevim občutjem sveta in mehanizmi njegovih odnosov do njega; celo v trenutkih, ko skuša nekatere njegove elemente sprejeti v sistem svojih kritičnih meril, bodisi v pozitivnem ali negativnem smislu, celo tedaj je čutiti njeno nelagodnost, ki se ji pogostno pridružuje površna analiza predmeta, zamolčevanje pred samo seboj ali, kar je tudi zelo pogosto, omejenost lastnega vidika, lastnega razmerja do resničnosti. Tod je iskati vzrok za to, da često ne more v celoti obseči in akceptirati resnice kritičnega objekta, temveč se zadovoljuje samo z ugotavljanjem njenih posameznih elementov, detajlov, ki jih sprejema, če so v skladu z njenimi odnosi do resničnosti in zavrača, če se v tej relaciji med seboj razhajata. Zato je večidel književne kritične akcije pri nas premalo učinkovite in s svojimi interpretacijami, najsi bodo ugodne ali odklonilne, večinoma ne more v polni meri zadostiti ustvarjalcu, ki si želi, da kritika analitično prikaže njegovo delo in posreduje javnosti njegove objektivne vrednote. V tem primeru bi kritika opravljala svojo družbeno-praktično funkcijo in bi bila tudi ustvarjalcu dragoceno vodilo. Ker pa zvečine ne spozna teh vrednot kritičnega objekta ali pa jih zelo pomanjkljivo izrazi, je nepopolna in enostranska, zatorej zvečine ne more pomembneje učinkovati na ustvarjalčevo nadaljnje delo.

V tem oziru je najslabotnejša deskriptivna kritika, ki prinaša ustvarjalcu zelo malo podatkov o njegovem delu in se zadržuje predvsem ob opisu njenega lastnega občutenja stvaritve. S tem da prenese svojo interpretacijo kritičnega objekta na izrazito emocionalno področje in tako zapostavlja njegovo idejno strukturo, nedvomno močno zmanjšuje svoje spoznavne dimenzije. Taka kritika je pogosto intuitivna.

Podoben nesporazum spremlja tudi strogo idejno kritiko, samo da je tu proces obraten, zapostavljena je čustvena vsebina predmeta. Vendar je ta kritika bolj urejena in v svojih sodbah stabilnejša, saj se v svojem vrednotenju opira na več ali manj jasno filozofsko pozicijo. Vendar nobena od obeh metod zaradi svoje prevelike enostranosti ne more dati o predmetu integralne sodbe, namreč sodbe, ki bi vsebovala obe bistveni kritični komponenti. Na podlagi danega materiala si mora tako sodbo najčešče ustvariti bralec oziroma ustvarjalec sam, a je zelo verjetno močno pomanjkljiva in zraven tega izrazito subjektivno obarvana.

Kritika se do predmeta opredeljuje. Velik del sodobne slovenske kritike, z redkimi izjemami, pa se pogosto zateka h kompromisu in tako daje potuho prav nič zavidnim književnim težnjam in hkrati v marsičem kaže na svojo familiarnost, ki jo dandanes lahko srečamo tudi na drugih umetniških področjih. To vsekakor kvari zdrave kritične odnose in upravičeno vzbuja sum v iskrenost njenega kritičnega prizadevanja. Tako njeno stanje je tipičen izraz stanja tistega dela naše književnosti, ki ji ta kritika, glede na kritična merila, pripada in na pozicijah katere je tudi izoblikovala svoj kritični sistem. Ker je ta del naše književnosti danes zvečine inerten in umetniško neučinkovit, ji je ušla kritična pobuda iz rok in so jo prevzele ustvarjalnejše kritične sile, ki se s to kritiko

bistveno razhajajo. Tako razlaščenca kritična misel že zaradi svoje narave ne more ujeti pravilnega kontakta s predmetom, ki ga ima v lasti mlajša kritična garda in na podlagi katerega si je ustvarila svoja lastna kritična merila, zato je skuša delovati mimo nje in, ker je v svojem najbližjem okolju ne najde, išče opore v književni situaciji, ki danes ni tipična. Brez dvoma je svobodna izbira kritičnega objekta pravica sleherne kritike, toda kadar se izogiba celega kompleksa umetniško pomembnih književnih fenomenov, to v jedru vendarle kaže na njeno nemoč. Po drugi strani nas pa v tem prepričanju potrjuje tudi njeno precenjevanje nekaterih književnih pojavov, rastočih iz njenega duhovnega območja, ki so ji že s svojimi posameznimi nastopi dali priložnost, da zagladi svoje lastne slabosti. Takšen pesek v oči brez dvoma ne pripomore dosti k razčiščevanju sodobnih književnih odnošajev pri nas. Pri tem gre predvsem za premajhno sposobnost modifikacije časovni resničnosti, kajti njene komunikacije z njo so zvečine preozke, da bi na njihovi osnovi lahko spoznala vsa razmerja objekta do te resničnosti in jih kritično tvorno opredelila. Le tako bi bila kritika lahko razkrivajoča in bi ustvarjalcu, ob upoštevanju tistih značilnih elementov, ki delo opredeljujejo, posredovala strnjen kritični prikaz, v katerega bi bili vključeni vsi omenjeni kritični vidiki. Tako bi bila kritika uspešnejša kot posrednik med javnostjo in delom, hkrati pa bi lahko temeljiteje odgovorila na velik del vprašanj, ki se ob delu zastavljajo in so za sodobni slovenski kulturni ambient brez dvoma tipična.

S tem da se delu približa z aspekta osnovnega ontološkega razmerja in ga, rastoč iz te podstati, skuša tudi po estetski plati obseči, brez dvoma opravlja pomembno družbeno funkcijo, ki je v resnici zelo zahtevna in daje kritiki tisto mesto, ki ji v sleherni družbi in, ožje pojmovano, v umetnosti gre. Če je ta kritika neadekvatna, ni krivda za to v umetnosti, ki jo obravnava, temveč v njeni lastni nedoraslosti času in resničnosti, nad katero v svoji duhovni omejenosti nima pravega pregleda. Sleherno veliko kritiko je navdihovalo spoznanje lastne resnice, ki se zmerom poraja le na relaciji med svetom in individualno resnico, izoblikovano sredi medsebojnih odnosov oseba in resničnosti kot odziv nanjo, in je realizirana v umetniškem delu. Resnica kritike je zategadelj lahko pričujoča in duhovno pomembna v vsakem primeru, pa če imamo opraviti z veliko ali majhno umetnostjo in literaturo. Nedvomno je temelj sleherne iskrene in ustvarjalne kritike prav to, za kar gre — resnica, ki jo razodeva.

Na rob filmskemu obveščanju

Branko Šömen

Z igranim, umetniškim in neumetniškim slovenskim filmom se srečujemo že celih štirinajst let. Ta relativno kratek čas je bil dovolj, da si je domači film ustvaril razgibano zgodovino. Zasluge za pozitivnejši del filmske preteklosti gredo predvsem posameznim polkvalificiranim režiserjem, ki so prišli k filmu brez izkušenj, in tistim redkim filmskim zanesenjakom, ki so se s filmsko abecedo seznanili na zasebnem ozkem traku, kjer zaradi lastnega finansiranja ni bilo prostora za nenačrtno eksperimentiranje, a tudi za administrativno vmešavanje in komercializem ne. Na drugem, preostalem in obsežnejšem delu domače filmske produkcije najdemo in prepoznavamo svež, za posebne primere

še vedno priročen, uporabljen in veljaven pečat, last administrativnih, v stihiji povojnega primitivizma vzgojenih in doraslih ozkosrčnežev ter lastninsko pravico in izraz birokratične ali zbirokratizirane sile nekaterih kulturnih in filmskih delavcev, ki so, najbrž z ambicijami po kreativnem ustvarjanju na celuloidnem traku, prispeli za položajne in s papirji in akti obložene mize in (morda) postali nekakšni umetniški voditelji producentskih hiš, kar jim daje pravico predpisovati in podpisovati ukrepe o filmski produkciji.

Uradna, stanovska, priložnostna in druga filmska kritika ter filmska publika, ki je še vedno večji del brez načrtno filmske vzgoje in kritično opazovalnega odnosa do filma, nimata pri preteklosti, oblikovanju in rasti slovenske kinematografije prav nobenih zaslug.

Medtem ko je domači film vendarle po dolgih prizadevanjih osvojil gledalce in jih v določenih trenutkih v tolikšni meri zaposlil, da so se ob nekaterih filmskih premierah divje, neorganizirano razpisali — take filmske kritike in sestavke lahko prebiramo v dnevniku »Delo« v rubriki »Pisma bralcev«, torej med pritožbami nad cenami na živilskem trgu in gneči na trolejbusih — namesto da bi skušali postati sooblikovalci domačega filmskega repertoarja in proizvodnje; pa na drugi strani slovenski film še ni našel v filmski kritiki niti moralnega ocenjevalca, podpornika in stimulantna niti prijatelja in vodnika skozi labirint zamotanega filmskega in družbeno samoupravljalnega produkcijskega procesa. V splošnem, v vertikalni izmeri sedanje slovenske produkcije, je za celo vrsto filmskih del značilno, da so njihovi avtorji segali po neproblematični snovi ali pa brez večjih kompromisov tretirali filme s psevdoproblemsko vsebino. V tej, vsekakor dovolj prozorni, lažnoidejni, komercialni, nenačelni in dirigirani filmski politiki, je slovenski film zaznamoval nečeden uspeh: skoraj popolnoma se je — hote ali nehote — diskvalificiral kot eno najmodernejših, najbolj komunikativnih in množičnih, fotografsko stvarnih, dokumentarno resničnih izraznih sredstev za objektivno prikazovanje resnice o nas samih med trpkó in često nepokončno hojo v — komunizem.

Na površju takih in podobnih vodá plava naša oficialna filmska kritika: sluzava in dolgoprstna, nerazvita in nestrokovna. Zato ni nič čudnega, če je trenutno stanje slovenske filmske kritike šele na tisti prvi, najnižji in skoraj omembe nevredni stopnji: na stopnji vsakdanjega, lenega in neogljenega obveščanja, pa še taka je bolj senzacionalistična, drobnjarsko-razmetana po časopisih kot mašilo in strašilo na neobdelanem, ledinskem filmskem področju.

Obveščanje o dogodkih iz filmskega sveta in ateljejev, o pripravah na realizacijo posameznih del, pisanje o delu in prostem času režiserjev, igralk in igralcev ter njihovih muhah in izjavicah, pisanje filmskih ocen na »pol straničke« itd. itd., ne zahteva od pisca, poročevalca ali novinarja iz kulturne redakcije (samo da bi bil vedno le iz kulturne redakcije!), posebne filmske razgledanosti in strokovnosti. Dovolj je (ali res?), kakor je ob neki priložnosti izjavila neka novinarka, »če človek prebere Sadoula, pa mu bo vse jasno.«

Za zdaj je res le to, da si domača filmska kritika še ni izoblikovala lastne vloge in pomembnosti, odnosa do filmske umetnosti in odgovornosti pred samo seboj, filmskimi ljudmi in javnostjo.

Šele takrat, ko bo filmska kritika imela v sebi te in še druge, prav tako kvalitetne elemente, bomo lahko spregovorili o vsebini, tehtnosti, kritikovi individualni zavzetosti, strokovnosti, entuziazmu in pošteni filmski kritiki sploh. Do takrat pa je vsaka beseda o slovenski filmski kritiki odveč in za lase privlečena.

Vprašanje sistematične kritike jezika

Breda Pogorelec

Knjiga je napisana v dobrem jeziku — — Pisatelju se pozna izredna skrb za izraz — — Plastičen, sočen izraz kaže, da se avtor zaveda funkcije jezika v literarnem delu — — Delo je napisano v slabem jeziku, izraz je voden in bled — —

Te besede so napisane po spominu, najdemo jih zapisane na rob različnim ocenam literarnih del, znanstvenih razprav, prevodov in podobno. Najdemo jih nekje med oceno vsebine in opreme knjižne izdaje v recenzijah dnevnega ali revialnega tiska in pomenijo pohvalo ali obsodbo avtorjeve skrbi za jezikovni izraz.

Redka pa so tista jezikovna kritična opozorila, ki *dopolnjujejo* in *potrjujejo* druge trditve v oceni. Tak primer je v poročilu — oceni, objavljeni v NR, št. 262, str. 458: »Na splošno z izrazno stranjo monografije nekaj ni v redu. Jezik in slog sta hoteno arhaizirana ter ponekod delujeta prisiljeno. Takole se na primer potuje v Raščico: »Popotnik, prišedši od severne strani, jo po novi cesti lahko obide, lahko pa se spusti po stari poti, ki drži skozi vas in ki so se ob njej razvrstile maloštevilne hišice, tu in tam še s slamo krite« (str. 9). Stavek s svojo slovnično zgradbo vendarle izzveni preveč staromodno. *Deskriptivni pozitivizem si je poiskal tudi ustrezni slog deskriptivnega realizma.* (Podčrt. B. P.). Zato je stilna faktura Ruplove knjige za današnji jezikovni občutek hudo starinska in lahko deluje naivno — —

Toda čeprav gre v navedenem primeru za dopolnilo drugih trditev v oceni in ne samo za prilepek k oceni vsebine ali idejno estetski oznaki, je to še vedno samo impresija, splošen vtis o jeziku, ki se opira v glavnem na tako imenovani jezikovni občutek sodobnega izraza. Še daleč pa to ni tiste vrste jezikovna analiza in kritika, ki bi ob literarni umetnini odgovorila na nekatera vprašanja o pisateljevem prispevku v razvoju slovenskega literarnega izraza nasploh. Seveda pa danes ta kritika ne more biti omejena samo na literarno umetnino, ampak mora biti namenjena slehernemu književnemu delu, ki s svojo izrazno fakturo bogati ali ne bogati izrazno zakladnico kulturnega jezika.

Za kaj torej gre? Za nujnost, ki v slovenski kritični praksi doslej na žalost ni našla ne svoje vloge ne prave podobe. Za potrebo, da bi književna dela ocenjevali glede na to, v kakšnem razmerju je jezikovni izraz s fabulo in idejo, iz katere jezikovne plasti je avtor zajemal svoj izraz in zakaj, da bi ugotovili, ali se v teh elementih, to je v izbiri izraza in konstrukcije, izpričuje posebno avtorjevo hotenje po izpovedi, ki ga iz zgolj vsebinske analize dela ni mogoče razbrati. To se pravi: ugotoviti bi morali razmerje med avtorjevim individualnim jezikom in med splošnim kulturnim izrazom, zlasti pa avtorjev prispevek v skupni zaklad kulturnega jezika. Zadnja zahteva velja predvsem za slehernega umetnika oziroma za sleherno literarno umetnino. Umetnik, ki s svojimi izraznimi sredstvi ne more ali ne zna obogatiti našega skupnega zaklada, ni in ne more biti umetnik. Pri nas na to radi pozabljamo in — če izvzamem nekatere Prešernove metafore ali obrate pri drugih, najbolj znanih pesnikih preteklega dobe — se nadaljuje in raste umetniški izraz predvsem iz prejšnjega umetniškega izraza in ob svoji snovi za druge umetnine in prihodnosti. Pri drugih narodih in kulturah se mnogo močneje preliva izrazno bogastvo iz umet-

nine tudi v občevalni izraz vsaj nekateri plasti prebivalstva. Morda je prav to tudi razlog, da pri literarni kritiki pozabljamo na potrebo in nujnost ocenjevanja funkcije izraza v literarni umetnini.

Razlog za opuščanje jezikovne kritike pa je verjetno še v tem, da se premalo zavedamo funkcije jezika v literarni umetnini in da je naša kritika s strokovne plati premalo oborožena, da bi lahko z vsem strokovnim aparatom dokazala svoje trditve in s tem opravila svojo konstruktivno nalogo vzbuditi tako v avtorjih kakor v javnosti zavest, da je treba ustvarjati literarni izraz z zavestjo in z znanjem in ne samo z »jezikovnim občutkom«. Najboljše potrdilo za to imamo v naši literarni tradiciji: Prešeren se je vseh teh nujnosti zavedal in njegov popolni izraz je prav gotovo rezultat tudi te zavesti.

Nekoliko drugače je pri drugih književnih delih. Še vedno je odprto vprašanje razmerja med vsebino in obliko, to je med izraznim fondom in konstrukcijami. Pri tem je skoraj nujno, da bo na primer znanstveno delo, ki odpira nove poti in prinaša nova spoznanja, prineslo tudi nove pojme ali dodalo vsebini starih pojmov nekaj novega. Jezikovna kritika bi morala tudi to upoštevati. Upoštevati pa bi morala tudi negativne pojave na nekaterih področjih, kjer jezikovni izraz najlaže otrpne, pravimo, da se standardizira, to je zlasti izraz dnevnih množičnih komunikacij, kakor tiska in radia. Kritika, ki bi jo tako želeli, je seveda zaradi nekaterih naštetih zahtev mnogo globlja od običajnih ugotavljanj jezikovne pravilnosti.

Filmska kritika pri nas

Franci Prajs

Kulturna stran katerega koli našega dnevnika prinaša od časa do časa recenzijo gledališke uprizoritve. Ta zavzema dober del njene površine in je vselej napisana s pretenzijo tehtnosti, večinoma podpisana od kakšnega vidnega publicista-kulturnika. Poleg tega — sicer bolj pogosto, kot so tudi bolj pogoste premiere filmov od gledaliških — bomo zasledili nekaj filmskih recenzij. Običajno drobnih, saj tri ali štiri skupaj ne zavzemajo toliko prostora kot ena gledališka. Tudi jih ne pišejo vidnejši publicisti, ampak člani redakcij, ki so danes v večini primerov že delno specializirani filmski poznavalci. Njihove recenzije so vsaj po obsegu in po pomenu, ki jim ga pripisujejo redakcije, drobni paberki v primeru z gledališkimi.

In vendar ni samo število filmskih premier neprimerno višje od gledaliških; tudi vplivnost, »množična potrošnja« je pri filmu neprimerno večja kot pri gledališču. 1960. leta je bilo v Jugoslaviji 48 gledališč, kinematografov pa 1544! In vendar se zdi, da naši listi menijo, da je njih kulturno poslanstvo v tem, da je treba o kulturi informirati predvsem intelektualno elito, ki obiskuje teh 48 jugoslovanskih gledališč; mnogo manj pa da so potrebne kulturne vzgoje (ali vsaj temeljite kulturne vzgoje) široke množice, ki obiskujejo naših 1544 kino-dvoran. Enostranost tega kriterija je na dlani.

Vendar bi morda morali nekoliko omiliti to ugotovitev s priznanjem: Mnoge gledališke uprizoritve le v skromni meri zaslužijo naziv umetnost — v glavnem pa imajo vendar pretenzije v to smer. Od filmov, ki jih vidimo, pa morda niti polovica nima takšnih pretenzij. Velik del je takšnih, ki ustrezajo le povpraše-

vanju potrošnikov po umetnih sanjah ki so duševna potreba človeka v natezalnici sodobne mestne (ali tehnične) civilizacije, bodisi kapitalističnih bodisi birokratskih — ali kombiniranih — značilnosti. In lahko smo že zadovoljni, če programska politika naših filmskih proizvajalcev in uvoznikov vsaj po idejno-vsebinski plati ne strelja prehudih kozlov.

Ali ne bi bilo potrebno, da bi mnogo pogosteje in resneje komentirali tiste filme, ki nimajo umetniških pretenzij? Potrebno bi bilo, da bi odklanjali negativne vplive, ki jih imajo tako filmi na množično publiko? Kaj pa vzgoja okusa, ki naj bi vplivala, da bi gledalci (potrošniki!) začeli čim bolj odklanjati kič in zahtevati čim višjo umetniško raven pri filmih? Mar ni tudi za to vzgojo potrebna tehtna recenzija?

Problem je seveda kompleksnejši: vprašanje je, v kolikšni meri bi publika neumetniških filmov hotela brati daljše in tehtne recenzije. Vendar je precejšnja verjetnost, da bo brala recenzije ravno teh filmov, ki jo zanimajo. To pa zavisi seveda tudi od sposobnosti kritikov, da pišejo obenem tudi dovolj ljudno in zanimivo.

Seveda ne moremo zanikati, da so recenzije tudi doslej nudile marsikaj pozitivnega: predvsem informativnost. Stalni bralci recenzij naših kulturnih rubrik so si lahko vsaj delno ustvarili nekaj znanja iz zgodovine filma, predvsem o enem ali drugem filmskem delavcu mednarodnega slovesa. Čenč iz repertoarja zvezdniškega kulta je pri nas relativno malo, posebno pa lahko rečemo o naših običajnih recenzijah, da vsaj glede tega ni nevarnejših okužb. Sicer pa — ocene temelje v glavnem na individualnih kriterijih recenzentov. Ti niso vedno najslabši, saj imajo avtorji precejšnje možnosti za razgledanost — in so se otesli mnogih predsodkov, ki še strašijo zapadno ali vzhodno od nas. Skratka — ugotavljati moramo tudi nekaj pozitivnih činiteljev naše stvarnosti. Teh vplivov je pri nekaterih več, pri nekaterih manj — saj je tudi negativnih vplivov, predvsem usledin preteklosti, še dovolj.

Pri naših recenzijah ugotovimo tri glavne tipe:

1. Recenzije, ki jim omejuje raven predvsem količinski okvir. To so običajno dokaj razumni povzetki ali ugotovitve nečesa, kar bi v daljšem obsegu bilo lahko več ali manj kvalitetno utemeljeno. Marsikdaj pa so trditve sploh brez utemeljitev.
2. Recenzije, ki enostransko težijo k precenjevanju formalne plati ali k precenjevanju vsebinskih vrednot. Prvim često ne manjka le razgledanost v domači ali svetovni stvarnosti, ampak tudi ideološki kriteriji sploh. Drugim manjka večinoma strokovno poznavanje filmskega jezika, specifičnosti filmske proizvodnje ali filmske estetike; včasih pa so tudi anahronističen ostanek stare politično aktivistične prakse.

Zaključek leži že v omenjenih ugotovitvah: filmska recenzija je važna, ker zadeva pomembno, vplivnostno morda najbolj pomembno umetniško zvrst, ki je obenem sredstvo javnega obveščanja. Filmska recenzija se nikakor ne bi smela omejiti na ugotovitve brez utemeljitev. Ker gre za umetniško zvrst, zato je važna tako formalna kot vsebinska plat ocene. In končno — če že priznamo filmski kritiki status umetniške kritike, potem ji je potreben tehten estetski koncept in pa doslednost takšnemu konceptu. Recenzije, katerim ta manjka, pa tvorijo žal najbolj razširjen tip filmskih kritik pri nas.

Morda smo naredili krivico tisku, če smo govorili samo o njegovih filmskih recenzijah. Saj vse omenjene pomanjkljivosti lahko opazamo tudi pri radijskih recenzijah.

Le v skromno tolažbo nam je lahko, da v večjem delu sveta s filmsko kritiko ni kaj prida bolje. Vendar imamo marsikje vsaj nekaj resnih teženj po doslednem estetskem konceptu. Tako so npr. že Arnheim in Rotha, zlasti pa Raghianti poudarjali figurativni značaj filma. Montale celo ugotavlja, da lahko najdemo figurativne elemente tudi v nevizualnih umetnostih. Pri filmu lahko najdemo figurativni element že v samem sujetu, scenariju (ki je v nekem smislu pravzaprav literarna zvrst). Večina teoretikov sicer ne more mimo dejstva, da se je film rodil kot vizualen prikaz in da ta element v njem še prevladuje, vendar npr. Guido Aristarco — tudi pri tem odločno svari pred posploševanjem. Pri resnih umetniških stremljenjih posredujejo formalna sredstva vsebinski koncept. Danes imamo filme, pri katerih je zvok (glasba, dialogi, šumi) poudarjen in ne več pomožni element celote. V vsebinskem pogledu je npr. zanimiva sorodnost Sartrove misli z nazori pomembnega teoretika neorealizma Chiarinija: le-ta deli film v dve vrsti — »film — spettacolo«, ki mu je sinonim za eskapistični tip filma, ki zadošča duševnim potrebam po pozabljanju neprijetne sedanje resničnosti in »film puro« torej »čisti film«, ki mora človeku pokazati resnične življenjske probleme z vsemi neprijetnostmi in ga navajati k razmišljanju o njih. V tem vidi Chiarini ravno osrednjo značilnost umetniške kvalitete pri filmu.

Danes si ne moremo več zamisliti filmske estetike in torej tudi kritike brez splošne ideološke podlage. Toliko pomembnejši je zato vzgojni element filmske kritike — tiste kritike, ki bi naj pri nas postopoma dvigala okus potrošnikov na raven umetniške zahtevnosti.

Likovna umetnost in kritika

Janez Pirnat

Nisem prijatelj kritike, ker ne verujem v njeno blagodejstvo in njeno potrebo, torej tudi ne v njeno upravičenost. Kritika namreč ne more vlti občinstvu ljubezni do umetnosti, na kateri podlagi šele je mogoča njegova umetniška izobrazba; edini njen uspeh je kvečjemu le-ta, da uniči marsikomu naivno veselje do uživanja umetnosti. Za umetnika pa je kritika sploh brez pomena, mora biti brez pomena, ker ravno umetnik mora sam iz sebe vedeti, kaj hoče, in on sam je poklican, da to, kar hoče, tudi razodene.

Minilo je petdeset let, odkar je bilo zapisano to mnenje, pa še vedno ne moremo biti prijatelji kritike. Če je kritika vsak sestavek, ki razlaga in vrednoti sliko, kip ali grafiko, potem so razlogi, da smo naši kritiki sovražni. Točneje; vzroki in razlogi za neprijateljsko razmerje do kritike jasno izstopajo na točki, v kateri je danes kritika (relativno) najbolj učinkovita. Kritična prizadevanja zadnjega časa so se v pretežni meri zgostila okoli propagandne, reklamne ali tako imenovane menažerske službe. Njene namene in naloge je orisal Zoran Kržišnik takole: »Predvsem se je v tujini razvilo načelo tako imenovanega menedžerstva, ki je v likovnem življenju posebej dobilo obliko privatnih galerij in salonov. Take galerije so navadno strogo specializirane: po tehniki, tematiki, stilu, šoli. A važnejše kot to je, da se v njih avtorji nekako klasificirajo, da se ustvarja prava rang-lista umetnikov, pri kateri pa je vidik nesporno kvaliteta. V pri-

vatnih galerijah danes strokovnjaki in poznavalca umetnike odkrivajo in jih razvrščajo. 'Saloni' so po svetu nekak preizkusni kamen moči in prepričevalnosti vsakega avtorja.

Če želimo našim umetnikom resnično zagotoviti mesto v mednarodni areni, moramo torej z njihovimi deli prodreti v privatne galerije... Plemenita tekma bi dovoljevala medsebojno vzporejanje...¹

Omejimo se na tujino. Odkod izvira potreba po *strokovnjakih in poznavalcih*, ki znajo umetnike odkrivati in razvrščati ter kvalificirati v prave rang-liste? To je namreč zanimiva potreba. Zanimiva, če upoštevamo ostale umetnostne strokovnjake in teoretike, ki so nas z izčrpnimi analizami umetnostne preteklosti in sedanosti uspeli prepričati, da umetnost ne pozna prave rang-liste (na primer take, ki določa nacionalnega ali svetovnega prvaka, na desetinko sekunde točno).

Po njihovih ugotovitvah so umetnostne vrednote relativne — glede na čas in okolje, v katerem so nastale in v katerem so učinkovale ter še učinkujejo, in je zato nemogoče določiti mesto (pozicijo), s katerega bi lahko po vrednosti razvrščali ali klasificirali določena umetnostna obdobja in posamezne osebnosti v prave rang-liste. (Relativizem v določanju odnosov do umetnostnih pojavov je bolj ali manj skupna poteza najbolj uglednih imen tega področja: E. Faure, A. Malraux, H. Read, A. Hauser.)

Potreba po *strokovnjakih in poznavalcih*, ki znajo umetnike odkrivati in razvrščati ter klasificirati v prave rang-liste, je zanimiva, ker obstaja mimo sodobne umetnostne teorije in v očitnem nasprotju z njo. Zanimiva pa je tudi zato, ker je v svoji osnovni težnji (razvrstiti umetnike ter umetnost v pravo rang-listo) sorodna načelom zgodnje meščanske estetike 19. stoletja. Ta je ustvarila podobno rang-listo umetnosti, v kateri je bila postavljena na prvo mesto grška umetnost V. stoletja (Winckelmann). Potreba po točni klasifikaciji ima tedaj zgodovinsko zaledje, danes pa je v njeni službi nepregledna vrsta institucij po vsem svetu. (Omenjene institucije združujejo obširen aparat *strokovnjakov in poznavalcev*, ki z »internacionalnimi in nacionalnimi kriteriji kvalitete« razvrščajo umetnike. Prava rang-lista je izražena v obliki internacionalnih ali nacionalnih grand prixjev, prvih, drugih in tretjih nagrad, zlatih ter srebrnih plaket. Na ta način je ustvarjena mednarodna arena umetnosti, kjer plemenita tekma dovoljuje medsebojno vzporejanje...) Možno je tedaj ugotoviti, da je potreba po pravi rang-listi umetnosti močno napredovala od Winckelmannovega časa. Še več, načelo klasične, grške tekme (agon-a), je prestopilo meje mestne republike in se uveljavilo v mednarodni areni — v svetovnem merilu. Po vsem tem bi lahko verjeli, da smo vsaj na poti do ideala »svetovne enovitosti« likovne umetnosti, če že ne na njenem pragu. To vero pa omejujejo na žalost tudi sami strokovnjaki in poznavalci. Pri svojem odkrivanju in razvrščanju namreč ne izhajajo iz »enovitosti« grške umetnosti V. stoletja (ki je razvila načelo plemenite tekme) niti iz načel meščanske estetike 19. stoletja. Nasprotno. V ta načela ne verjamejo in so jim celo nasprotni. V tem smislu je dovolj zgovorno mnenje Zorana Kržišnika: »Bilo bi idealno, ko bi bila naša kultura tako enovita, kakor je bila baje enovita kultura starih Grkov.

¹ Ta prispevek obravnava utemeljitve Zorana Kržišnika v članku: »Utrinka v našem likovnem svetu« (NR 1958, str. 437). Članek ima dva podnaslova: »Postoj, kdor mimo greš« in »Ob preusmeritvi dejavnosti Male galerije«. V prvem delu avtor utemeljuje vlogo strokovnjakov kot posrednikov med investitorji in umetniki. V drugem delu članka pa seznanja javnost z vlogo in nameni menažerstva.

Ko bi umetniki, ti najbolj občutljivi in z izrazno močjo obdarjeni udje našega naroda, zadeli zmerom na odobravaljoče zanimanje, kakršnega razbiramo iz poročil bolj enovitih in v sebi zaključenih kultur... Razen tega dvomimo v popolno zgodovinsko vernost »enovitih kultur«...² Hkrati z dvomom v zgodovinsko vernost »enovitih« kultur nas seznanjajo *strokovnjaki in poznavalci* tudi z neenovitostjo sodobne umetnosti, ki je posledica našega časa, njegovega pospešenega življenjskega utripa, njegovih številnih notranjih protislovij. Po vseh teh jasno izraženih dvomih in spoznanjih je tedaj zanimiva njihova vera v možnost *razvrščanja umetnikov v prave rang-liste*. Ta vera se namreč prav malo ujema s spoznanjem neenovitosti oblik sodobne likovne umetnosti in je zanj možno ugotoviti, da ne izhaja iz spoznanj. Iz česa potem izhaja, če ne iz stvarnih, spoznavnih oblik sodobne umetnosti, če ne iz umetnine kot likovnega organizma?

Sprašujemo se, kako rešujejo sodobni strokovnjaki in poznavalci osnovno vprašanje razlage umetnine (njene estetske interpretacije), iz katere izhaja sodba (vrednotenje). Zoran Kržišnik nam pojasnjuje, da »je presoja stvar strokovnjakov, ki jim je dala narava posebno nagnjenje za doumevanje umetnostnih vprašanj in jim je družba omogočila, da s primernim študijem svoje spoznanje pogloblje in razširjajo in svoje razumevanje iztanjšajo«³. Če navežemo na začetno poglavje »Uvoda v likovno umetnost« Izidorja Cankarja, lahko ponovno ugotovimo, da je strokovnjakova »estetska interpretacija umetnine izraz njegovih subjektivnih estetskih nazorov in kot taka nima objektivne veljave.«⁴ Ker pa so *prave rang-liste*, ki so jih ustvarili strokovnjaki, razširjene po vsem svetu in uveljavljene kot »internacionalni kriterij kvalitete«, lahko domnevamo, da vendarle obstaja vidik, ki daje *rang-listam* tudi objektivno veljavo. Vse kaže, da je to izvenumetnostni vidik, za katerega je po Izidorju Cankarju »umetnost tržen predmet« in po katerem se »vrednost umetnine ravna po istih zakonih, po katerih se urejajo cene vsega tržnega blaga, po zakonih povpraševanja in ponudbe.«⁵

Umetnost se na tržišču ne pojavlja kot blago, ki bi zadovoljevalo osnovne življenjske potrebe človeka. Če smo jo prisiljeni opredeljevati kot blago, potem sodi med tiste predmete, s katerimi dokazuje sodobni človek svoje blagostanje in svoj dobri okus. Umetnost je v tem smislu luksuzen predmet. Mnogi in raznovrstni činitelji vplivajo na menjavanje cen luksuznih predmetov. Značilno pa je, da so cene teh predmetov bolj odvisne od ponudbe, točneje, od načina ponudbe. Industrija je v teku let razvila cel štab specializiranih strokovnjakov in poznavalcev, ki sistematično raziskujejo tržišče, eksperimentirajo ter odkrivajo nove »preobleke« za isto blago, ustvarjajo zanj primerno reklamo in propagando. Amerikanski sociologi trdijo, da živi danes v njihovi deželi več milijonski družbeni sloj, ki živi izključno od opisanega posredništva. Tisti, ki jim umetnost predstavlja predvsem duhovno vrednoto, utegnejo ugovarjati, češ da resnična umetnost ne more nikoli postati predmet golega, grobega tržišča. In vendar je res, da se pokoravajo zakonom sodobnega tržišča brez izjeme vse umetnine preteklosti in sedanjosti. Razlika med preteklimi in sodobnimi umetninami obstaja le v tem, da je *rang-lista* umetnikov preteklih dob bolj ali manj utrjena, zato so cene njihovih storitev stabilne, *rang-listo* sodobnih umetnikov

² Prav tam.

³ Prav tam.

⁴ Izidor Cankar »Uvod v likovno umetnost«, II. izdaja, 1950, str. 40.

⁵ Prav tam, str. 14.

pa sproti ustvarjajo strokovnjaki, poznavalci ali tako imenovani menažerji, ki umetnike razvrščajo in po potrebi odkrivajo nove. Temu osnovnemu namenu služijo pretežno vse že omenjene institucije z obsežnim organizacijskim aparatom. Svetovna razširjenost ustanov dovoljuje umetnikom *plemenito tekmo v mednarodni areni*, ki se navzven prikazuje kot »medsebojno spoznavanje med narodi«. Formalno je to res spoznavanje, v bistvu pa zadovoljevanje potrebe, ki nas že ves čas zanima. To je vsekakor svetovna potreba, v kolikor je tržišče današnjega kapitalizma svetovno ter internacionalno — to je le ena izmed potreb tega tržišča.

Potrebo, o kateri govorimo, je mogoče s socialnega vidika precej jasno opredeliti. Tisti družbeni sloj, ki je njen pobudnik, je hkrati tudi potrošnik umetniške proizvodnje, ki se razvija na njeni podlagi. Če smo na eni strani priznali potrebi njeno svetovno razširjenost, se moramo zavedati tudi njene socialne omejenosti na vodilni družbeni sloj. Kljub temu, da potreba vključuje tudi inteligenco in umetnike, je to s širšega družbenega vidika še vedno omejena potreba.

Praktičnim oblikam dela in načelom menažerstva se ne moremo preprosto prilagoditi v smislu pogojne zahteve Zorana Kržišnika: »Če želimo našim umetnikom resnično zagotoviti mesto v mednarodni areni, moramo torej z njihovimi deli prodreti v privatne galerije.« Ta zahteva je omejena na ozko plast naše družbe in ima, s stališča perspektiv našega družbenega razvoja, tudi obrobni značaj. Zoran Kržišnik je zato še posebej opredelil funkcijo, ki jo imajo umetnostni izvedenci v naši družbi. Namenil jim je vlogo posrednikov med državnim investitorjem, ki je naročnik in umetnikom, kateremu posredujejo izvedenci družbeno naročilo: »Zato je, kot rečeno, investitor, naročnik, nekje samo pooblaščenec širokih množic našega ljudstva; zaradi njegove funkcije mu zaupajo izvajanje svoje volje. In ker je tako, je kajpak naročnikova dolžnost, da skrbno presodi, komu bo zaupal izpolnitev postavljenе naloge. Tu pa mu pride na pomoč mnenje strokovnjakov, v našem konkretnem primeru mnenje umetnostnih izvedencev, zgodovinarjev in kritikov.« *Volja širokih množic našega ljudstva* se tako preceja skozi dvojno sito, preden pride do umetnika. Najprej je posredi *pooblaščen investitor*, nato pa še *mnenje strokovnjakov*. Potemtakem je razumljivo, če občuti umetnik *ljudsko voljo* kot nekaj razredčenega in se ji temu primerno tudi odziva.

Kakšna je v resnici *ljudska volja* v razmerju do umetnosti? Zdi se, da so možne različne razlage in različni odgovori na to vprašanje, nemogoče pa je postavljati dokončne zaključke. Doba, v kateri živimo, je res *prehodna, zemeljska kroglja tako majhna kot nikoli, človeštvo živi hitro* in res obstajajo družbeni sistemi *s skrajno nasprotnimi temeljnimi nazori*. »Ni tedaj čudno — ugotavlja Zoran Kržišnik — če odseva ta labilni čas tudi umetnost, če izpreminja forme svojega izraza tako hitro, da se jim konservativnejši in za duhovna nihanja časa manj občutljivi gledalec ne more zmerom sproti prilagajati...« Vzemimo, da je zaključek točen in da se pogaja *ljudska volja*, kar zadeva potrebe po umetnosti, iz *konservativizma ter majhne občutljivosti gledalca*, ki je integralni del *širokih množic našega ljudstva*. Kot je opravičljivo *izpreminjanje form umetnosti z labilnim časom*, podobno sta opravičljiva tudi *konservativizem in majhna občutljivost gledalca*. Družba, v kateri živimo, še ni razvila proizvodjalnih sredstev do zadovoljive stopnje in splošna, posebej pa humanistična vzgoja, še daleč ne ustreza željenemu stanju. Če pa že hočemo razmišljati o svetovnih razmerah, potem ne smemo mimo dejstva, da je *dobršna polovica človeštva podhranjena*

in da živi v skrajno pomanjkljivih okoliščinah. Vzrokov za *majhno občutljivost in konservativizem* ljudi je še preveč. Premalo poznavalcev in strokovnjakov pa se zaveda, da soustvarja družbena sredstva prav *konservativni in manj občutljivi* človek. To so tista sredstva, s katerimi razpolagajo *pooblaščen* investitorji in s katerimi so se izšolali *strokovnjaki*. Če je tako in če že vztrajamo na *prilaganju* ter pričakujemo od neukega gledalca, da se *prilagaja* umetnosti, potem pričakujemo, da se bo tudi umetnost *prilagajala* gledalcem. Pomanjkljivo *prilaganje* gledalca je enako, če ne manj pomanjkljivo, od *prilaganja* umetnosti gledalcem. Dvomimo pa, da je *prilaganje* dovolj trdna podlaga za premagovanje nespoznanov med gledalci in umetnostjo. *Majhna občutljivost in konservativizem* ljudi ter *labilni čas* sta v razmerju med družbo in umetnostjo enako važni postavki. Priznati je treba zvezo med njima, če že nočemo videti odvisnosti, ki ju pogaja.

Strokovnjaki, o katerih je pisal Z. Kržišnik, *prodirajo v privatne galerije* z deli naših umetnikov, posredujejo med družbenim naročnikom in umetnikom, razlagajo sodobno umetnost, hkrati pa enostransko računajo na *prilaganje* konservativnega občinstva. Kot poseben stalež so vrinjeni med občinstvo in umetnost, med umetnike in naročnike. Če organizirajo razstave naše umetnosti v tujini, se podrejajo okusu *privatnih galerij* in pozabljajo na *ljudsko voljo*. Če dokazujejo upravičenost lastnega obstoja *investitorjem, naročnikom*, jih ne pozabijo opozoriti, da so samo *pooblaščen* širokih množic našega ljudstva in da je njihova dolžnost, da *skrbno presodijo, komu bodo zaupali naročilo*. Če razlagajo, zakaj umetnost tako hitro *izpreminja forme svojega izraza*, utemeljujejo to z *labilnim časom, s prehodno dobo*, s hitrim življenjskim utripom, z družbenimi protislovji itd. Kljub takim utemeljitvam pa verjamejo v *prave rang-liste*, v možnost *klasificiranja in razvrščanja* umetnikov. Na ta način relativizirajo vse objektivne, izven njih obstoječe činitelje, sami pa ostajajo edini, kolikor toliko objektivni činitelji. Tako je vnaprej utemeljena obča veljavnost družbenega položaja umetnostnih izvedencev. V praksi pa naj bi jo potrjeval razvoj strokovne specializacije.

Dejansko pa današnji razvoj specializacije ne dopušča absolutizacije posameznih strok. Napredek določene stroke je praktično onemogočen brez upoštevanja dosežkov sosednjih strok. Avtonomnost posamezne stroke ni absolutna, določa jo »širina« predmeta, s katerim se ukvarja stroka. Če je predmet umetnostnih strokovnjakov umetnost, če se umetnine obračajo *na vsakogar, če vsakogar izzivajo k priznanju ali odreki priznanja*, potem je povezana umetnostna stroka z dobršnim delom družbenih ved. Umetnina sama, ki je predmet stroke, posreduje te zveze. Vztrajanje na stališčih, ki jih je razvil Z. Kržišnik, je zato enostransko in nima širših perspektiv. Delovanje umetnostnih izvedencev, ki smo ga podrobno obravnavali, vriva izvedence med umetnost in družbo. Na ta način izvedenci le utrjujejo obstoječe pregrade med družbo in umetnostjo, namesto da bi jih pomagali odstranjevati.

Dopnevamo, da je »naravni izbor« umetniških del boljši od začasnega, zasilnega izbora v obliki *pravih rang-list*, čeprav vemo, da je tudi ta mnogokrat »krivičen«. Vprašanje »krivičnosti« naravnega izbora, ki se odvija v razmerju umetnost — družba, se postavlja kot zelo važno, če ne poglavitno vprašanje ustvarjalne kritike. Vidne in otipljive oblike, ki so domena likovne umetnosti, imajo svoje materialne meje. Razlaga in preverjanje pomenov oblik je naloga kritike. To je delovna naloga, ki terja ustvarjalnosti kot vsako drugo delo.

Pri tej nalogi je vredno vztrajati. Potrebno pa je tudi vztrajno zavračati vsako pisanje o umetnosti, ki se tega dela izogiba. Kritika, ki služi izvenumetnostnim namenom, ne odstranjuje ovir med občinstvom in umetnostjo, v nasprotju je z znano Prešernovo mislijo, »da je treba vse, kar je vzkliko, pustiti, da mirno raste do dneva žetve«.

Uvodoma zapisano besedilo R. Jakopiča je v spremenjenih okoliščinah znova aktualno: *v blagodejnost, potrebnost in upravičenost take kritike ne verjamemo.*⁶

Zaključna beseda

Namesto zaključne uredniške besede, ki bi si prisvajala končno sodbo o zbranim gradivam ali hotela javnosti vsiliti samovoljno interpretacijo objavljenih prispevkov o naši kritiki, objavljamo samo kratek izbor vidnejših misli.

Kritika v našem kulturnem življenju ne igra nobene vloge, ali skoraj nobene. Dogaja se, da kritika enoglasno obsodi domače literarno delo — morda je res vpijoče nedognano ali pa tudi ne — in vendar ne mine leto dni, pa udari isti avtor javnost po glavi z novo, po možnosti še obsežnejšo in še manj kvalitetno knjigo; in javnost jo sprejme z isto naivno, spoštljivo apatijo, s kakršno je bil avtor sprejel kritiko.

Tako dobi človek vtis, da kliče ustvarjalec z gore, kritik pa na goro, in ni tako nobene nevarnosti, da bi se mogla kje srečati ali da bi se celo sešla.

Močvara — kako pa naj takšno stanje imenujem? —, v kateri brodi toliko naše kritične produkcije, je razvidna iz dovolj jasnega dejstva: da si namreč bralec naših literarnih revij, ki je seveda kolikor toliko uveden v zemljepis resentimentov, ki so porazdelili našo kulturo v nekaj zaprtih prijemalščin, lahko že vnaprej, ob sami platnici neke publikacije, anticipira sodbo, ki jo bo ta publikacija o obravnavanem avtorju izrekla.

Očitno je torej, da se pred vsemi drugimi vprašanji postavlja vprašanje intelektualne poštenosti človeka, ki si pripisuje poklic, da piše literarne kritike.

Ce poudarjamo zahtevo po objektivnosti glasbene kritike, nikakor ne zahtevamo neke absolutne objektivnosti, ki je nedosegljiva tako v glasbeni kot tudi v drugih umetnostnih kritikah. Gre za relativno objektivnost, se pravi, v okviru človekovih možnosti doseči najvišjo možno stopnjo stvarnega odnosa do umetnine, ali z drugimi besedami; odkriti mejo med osebnim in objektivnim gledanjem. To pa ni dosegljivo vsakomur. Nujna ni samo visoka stopnja strokovne izobrazbe, ampak tudi etičnih sposobnosti.

Slovenski kritiki le izjemoma vlagajo v svoje delo večji napor. Pišejo hitro in z levo roko, medtem ko z desno opravljajo svoj pravi poklic. Večina ni razvila svojih lastnih kritičnih stališč ali lastne raziskovalne metode, kadar pa jo je, je dokaj enostranska in ji je mogoče zlahka oporekati. Kritika še ni postala znanost in kritiki redko napišejo kaj več kot svoje vtise o nekem delu, samovoljno razlagajo celo vsebino, tisto eksplicite podano fabulo, in delo vrednotijo

⁶ »Jakopič v besedi«, str. 42.

z oznakami, ki jim še niso določili vsebine. Nikoli pa se ne zgodi, da bi svoje ocene utemeljevali, da bi dokazovali svoje trditve.

Ob današnjem stanju slovenske literarne kritike je »ustvarjalcem«¹ večinoma lahko samo nerodno, če so pohvaljeni. Če nikoli poprej, morajo tedaj začeti razmišljati, kaj v njihovem delu ni prav. Kajti idejno-nazorski, estetski in izobrazbeni profil kritika le redko vzbuja zaupanje. Neglede na to, kako sodimo o današnji slovenski literaturi, ji sodobna slovenska literarna kritika ni enakovreden partner. Izogiblje se poglobljene studioznosti, zato pa so tudi njene zahteve medle.

Ne gre torej za to, da v imenu »objektivnosti«² iz kritike odganjamo globino osebne udeležbe in idejno aktiviteto, saj je oboje predpogoj njene tvornosti. Gre le za to, da se pri tem stremljenju ne krši avtentičnost objekta, ne izkrivlja v imenu česar koli resnični organizem leposlovnega dela. In njegova avtentičnost je načeta, če kritik ne upošteva celovite strukture teksta, kakršen je, temveč izbira v njem predvsem oporišča za potrdilo lastnih teoremov ali celo zasebne volje. Tako početje je v svojem bistvu nasilno polaščanje tujega dela, polaščanje, ki je v kulturi in še posebej kritiki lahko mnogo bolj vztrajno, nenadzirano in rafinirano kot kje drugje.

Kritik mora v uporabljanju metode slediti predvsem »odprtosti«³ svojih registrov. Če bo pošten, se bo približal umetnini s tiste strani, ki jo najbolj in najjasneje vidi; zakaj bi igral na registre, ki so razglašeni; ali pa se celo delal, ko da igra na registre, ki jih sploh nima?

Če literarna kritika izloči iz svojega obzorja pravilno vizijo življenja, humanistični ideal človeka in se omeji samo na vprašanje estetskega — potem nam očitno ni potrebna. Zakaj estetskega najde bralec sam več v umetnini, kakor pa mu ga lahko posreduje kritik. Razen tega delajo estetske revolucije v umetnosti umetniki, k njenemu idejnemu profilu pa lahko prispevajo tudi kritiki. Dobra literarna kritika je doslej vselej poskušala združevati oboje: umetniško idejo, zamisel, načrt življenja in estetsko uresničitev te zamisli.

Resnična pot k bistvu umetnine se ponuja skozi njeno celotno estetsko ter vsebinsko idejno strukturo. Kritika, ki je takega približanja in prodora v umetniški organizem zmožna, je kompleksna, torej tudi in edino objektivno *idejna*.

Kritika, ki v enaki meri in enako dokumentirano upošteva spoznanje predmeta, kot organske, kompleksne prepletenosti ideje in oblike, je integralna, tvorno razkrivajoča kritika. Dandanes avtor literarnega dela zvečine pogrša takega ustvarjalnega kritičnega akta. Večina kritičnih sodb je močno heterogenih in ne dopušča osnovne sinteze. Ta bi kritiki kot spoznavnemu dejanju tudi na zunaj dajala videz večje enotnosti. Zategadelj večina sodobne kritične misli zapada najrazličnejšim anomalijam. Njene težnje po generaliziranju nekaterih književnih pojavov zvečine kažejo na šibkost njenega spoznanja. Spričo tega je razumljivo, da je pogosto v zadregi pred ustvarjalčevim občutjem sveta in mehanizmi njegovih odnosov do njega; celo v trenutkih, ko skuša nekatere njegove elemente sprejeti v sistem svojih kritičnih meril, bodisi v pozitivnem ali negativnem smislu, celo tedaj je čutiti njeno nelagodnost, ki se ji pogostno pridružuje površna analiza predmeta, zamolčevanje pred samo seboj ali, kar je tudi zelo pogosto, omejenost lastnega vidika, lastnega razmerja do resničnosti. Tod je iskati vzrok za to, da često ne more v celoti obseči in akceptirati

resnice kritičnega objekta, temveč se zadovoljuje samo z ugotavljanjem njenih posameznih elementov, detajlov, ki jih sprejema, če so v skladu z njenimi odnosi do resničnosti, in zavrača, če se v tej relaciji med seboj razhajata. Zato je večidel književne kritične akcije pri nas premalo učinkovit in s svojimi interpretacijami, najsi bodo ugodne ali odklonilne, večinoma ne more v polni meri zadostiti ustvarjalcu, ki si želi, da kritika analitično prikaže njegovo delo in posreduje javnosti njegove objektivne vrednote. V tem primeru bi kritika opravljala svojo družbeno-praktično funkcijo in bi bila tudi ustvarjalcu dragoceno vodilo.

Razlog za opuščanje jezikovne kritike pa je verjetno še v tem, da se premalo zavedamo funkcije jezika v literarni umetnini in da je naša kritika s strokovne plati premalo oborožena, da bi lahko z vsem strokovnim aparatom dokazala svoje trditve in s tem opravila svojo konstruktivno nalogo vzbuditi v avtorjih kakor v javnosti zavest, da je treba ustvarjati literarni izraz z zavestjo in z znanjem in ne samo z »jezikovnim občutkom«. Najboljše potrdilo za to imamo v naši literarni tradiciji: Prešeren se je vseh teh nujnosti zavedal in njegov popolni izraz je prav gotovo rezultat tudi te zavesti.

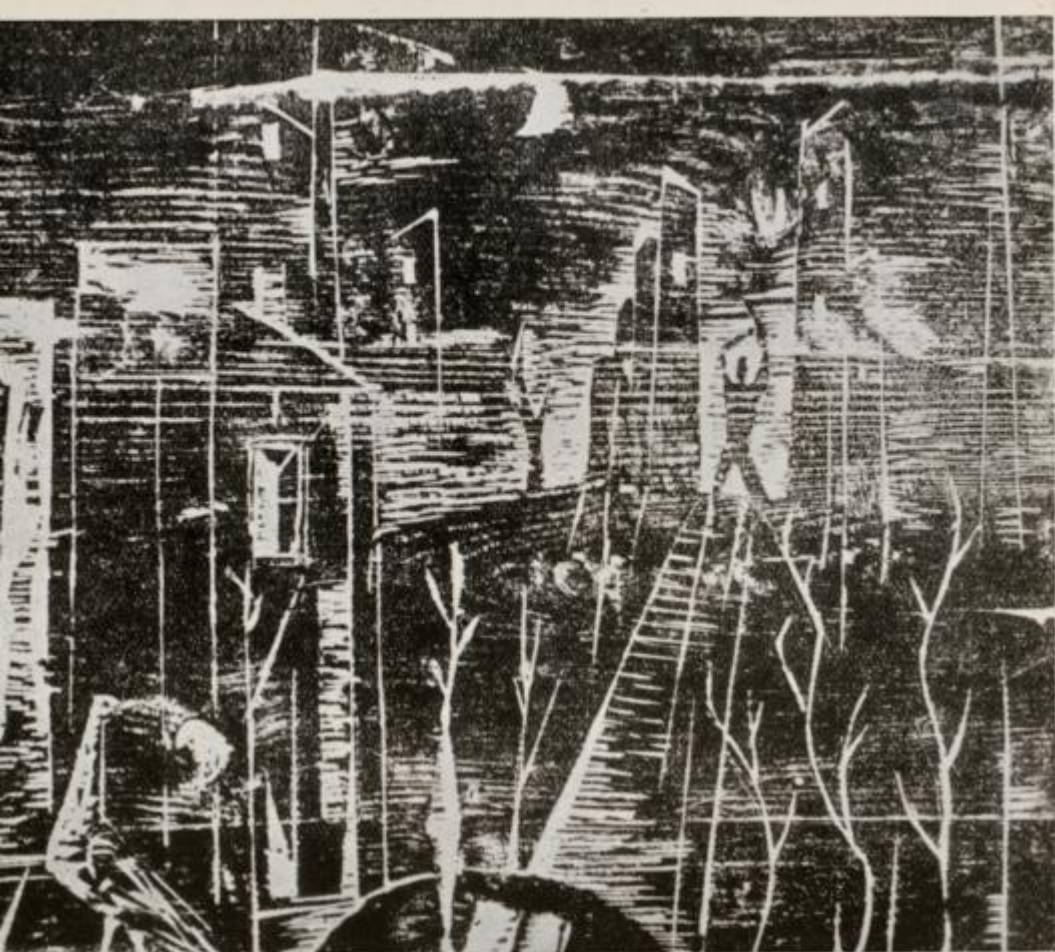
Na površju takih in podobnih vodá plava naša oficialna filmska kritika: sluzava in dolgoprstna, nerazvita in nestrokovna. Zato ni nič čudnega, če je trenutno stanje slovenske filmske kritike šele na tisti prvi, najnižji in skoraj omembe nevredni stopnji: na stopnji vsakdanjega, lenega in nepoglobljenega *obveščanja*, pa še taka je bolj senzacionalistična, drobnjakarsko-razmetana po časopisih kot mašilo in strašilo na neobdelanem, ledinskem filmskem področju.

Za zdaj je res le to, da si domača filmska kritika še ni izoblikovala lastne vloge in pomembnosti, odnosa do filmske umetnosti in odgovornosti pred samo seboj, filmskimi ljudmi in javnostjo.

Šele takrat, ko bo filmska kritika imela v sebi te in še druge, prav tako kvalitetne elemente, bomo lahko spregovorili o vsebini, tehtnosti, kritikovi individualni zavzetosti, strokovnosti, entuziazmu in poštenim filmski kritiki sploh.

Domnevamo, da je »naravni izbor« umetniških del boljši od začasnega, zasilnega izbora v obliki *pravih rang-list*, čeprav vemo, da je tudi ta mnogokrat »krivičen«. Vprašanje »krivičnosti« naravnega izbora, ki se odvija v razmerju umetnost - družba, se postavlja kot zelo važno, če ne poglobitveno vprašanje ustvarjalne kritike. Vidne in otipljive oblike, ki so domena likovne umetnosti, imajo svoje materialne meje. Pomen oblike presega te meje. Razlaga in preverjanje pomenov oblik je naloga kritike. To je delovna naloga, ki terja ustvarjalnosti kot vsako drugo delo. Pri tej nalogi je vredno vztrajati. Potrebno pa je tudi vztrajno zavračati vsako pisanje o umetnosti, ki se tega dela izogiba. Kritika, ki služi izvenumetnostnim namenom, ne odstranjuje ovir med občinstvom in umetnostjo, v nasprotju je z znano Prešernovo mislijo »da je treba vse, kar je vzkliko, pustiti, da mirno raste do dneva žetve«.

ALBIN LUGARIČ: Odmev časov — lesorez 1961

Svitanje — lesorez 1961

Jambori — olje 1962

Polja — risba s čopičem 1962

Sojenje Lukulla

Paul Dessau Bertolt Brecht

(Opera)

Osebe

Lukullus, rimski vojskovodja

Kralj
Kraljica
Dva otroka
Dva legionarja
Lasus, Lukullovo kuhar
Nosilec češnjevega drevesa

podobe s friza

Ribja branjevka
Kurtizana
Učitelj
Pek
Kmet

porotniki sodišča mrtvih

Tertullia, stara žena
Tri Rimljanke
Glasovi treh klicark
Sodnik mrtvih
Glas
Trije klicarji
Dve mladi deklici
Dva trgovca
Dve ženi
Dva plebejca
Voznik
Zbor množice; oficirji, vojaki, sužnji, sence, otroci

I

ZALNI SPREVOD

Prvi klicar

Poslušajte, veliki Lukullus je mrtev!
Vojskovodja, ki je osvojil vzhod
ki je strmoglavil sedem kraljev
ki je napolnil naše mesto Rim z bogastvom.

Drugi klicar

Pred njegovim katafalkom
ki ga nosijo vojaki
stopajo najuglednejši možje mogočnega Rima
s pokritimi obrazi, poleg njega
stopajo njegov filozof in njegov advokat
in njegov najljubši konj.

- Spev vojakov
(ki nosijo katafalk) Držite ga trdno, držite ga visoko
da ne bo omahoval pred tisočerinimi očmi.
Sedaj ko se gospodar vzhodne zemlje
podaja med sence, pazite, vi,
in se ne spotikajte.
- Tretji klicar Kar tu nosite iz mesa in kovine,
to je obvladovalo svet.
Za njim
nosijo ogromen friz, ki naj
bi na njegovem grobu pričal o njegovih
dejanjih.
- Spev treh Rimljanek Še enkrat
vse ljudstvo občuduje njegovo čudovito življenje
zmag in zavojevanj in
se spominja njegovega nekdanjega trionfa.
- Spominjajte se nepremagljivega, spominjajte se mogočnega
spominjajte se strahu obeh Azij
in ljubljence Rome in bogov
ko se je na zlatem vozu
peljal skozi mesto, prinašajoč vam
tuje kralje in tuje živali!
Spominjajte se kovancev za otroke
in vina in klobas!
Ko se je na zlatem vozu peljal skozi mesto
on, nepremagljivi, on mogočni
on, strah obeh Azij
ljubljenec Rome in bogov!
- Pesem sužnjev (ki nosijo friz)
Previdno, vi, ne spotikajte se
vi, ki nosite friz s podobo
trionfa
tudi če vam morda teče pot
v oči
ne odmaknite roke od kamna.
Samo pomislite, če vam zdrsrne iz rok
lahko razpade v prah.
- Mlada deklica Pogledj tistega z rdečo čelado. Ne, velikega.
Druga deklica Skili.
Prvi trgovec Vsi senatorji.
Drugi trgovec In tudi vsi krojači.
Prvi trgovec Ne, mož je prodrl vse do Indije.
Drugi trgovec Je pa že zdavnaj odigral.
Po mojem mnenju, na žalost.
- Prvi trgovec Večji kot Pompeius.
Rim je bil brez njega zgubljen.
Kolosalne zmage.
- Drugi trgovec Večinoma sreča.
Prva žena Mojega Reusa
ki je obležal v Aziji, kljub
vsemu temu cirkusu ne bom dobila nazaj.
- Prvi trgovec Tale mož
je marsikomu pripomogel do imetja.
Druga žena Mojemu bratu ga tudi ni bilo več domov.
Prvi trgovec Vsakdo ve, koliko je Rim imel od njega.
Ze samo slave.
- Prva žena Če bi tako ne lagali
bi jim nobeden ne nasedel.
- Prvi trgovec Junaštvo
na žalost izumira.
- Prvi plebejec Kdaj
nam bodo prizanesli s tem čvekanjem
o slavi?
- Drugi plebejec V Kapadociji tri legije
pokošene od prvega do zadnjega.

Voznik	Lahko tu pridem skoz?
Druga žena	Ne, cesta je tu zaprta.
Prvi plebejec	Ko se naše vojskovodje zagreba mora tudi volovska vprega malo počakati.
Druga žena	Mojega Pulhra so spravili pred sodišče. Zaradi davkov.
Prvi trgovec	Lahko rečemo da bi brez njega danes Azije ne imeli.
Prva žena	A je šla tunina spet gor?
Druga žena	Sir tudi.
Prvi klicar	Zdaj se vije sprevod skozi slavolok ki ga je postavilo mesto svojemu velikemu sinu. Ženske dvigujejo otroke. Straža na konjih potiska vrste gledalcev vstran. Cesta za sprevodom ostaja zapuščena. Poslednjič, je šel preko nje veliki Lukullus. Svečanost je minila. Sedaj se cesta spet polni. Iz prenapolnjenih uličic ženejo vozniki svoje vprege. Množica klepeta in se razhaja po opravkih. Poslovni Rim gre nazaj na delo.

II

POGREB

Glas	Zunaj, ob Apijski cesti stoji majhna zgradba, sezidana pred desetimi leti določena velikemu možu kot zavetje v smrti. Pred njim zavije vanjo kopica sužnjev ki nosijo friz triumfa. Potem sprejme tudi njega mala rotunda z grmičjem pušpana.
------	---

(Vojaki in sužnji prinesejo katafalk in friz. Ko je katafalk položen v grobnico, postavijo ogromni friz pred grob. Na povelje »Voljno« vojaki odidejo.)

III

SLOVO ŽIVIH

Pet oficirjev	Servus, Lakalles zdaj smo bot, stari osel. Ven iz tega groba. Da enega zvrnemo. Slava ni vse tudi živeti je treba. Kdo gre še. Dol pri pomolu je pivnica. Ti tudi nisi držal koraka. Jaz grem tudi. Zanesi se na to. In kdo plača? Saj zapišejo.
---------------	---

Mož, ki iz nič in zopet nič
še vedno zna pripraviti majhno jed!
Če bi mi, na primer, poslali njega
naproti, saj je tudi on tu spodaj
bi se počutil bolj domačega. — O Lasus!
Tvoja jagnjetina z lovorjem in koprom!
Divjačina iz Kapadocije! Vi jastogi s Ponta!
In vi frigijski

kolački z grenkimi jagodami
in neskončno raznolike tvoje začimbe:
žajbelj in olive
timijan, muškat in tolčen cimet
kakšne omake, kakšne solate. O Lasus!

(Tišina.)

Ukazujem, da me kdo povede od tod.

(Tišina.)

Mar naj stojim tu pri teh ljudeh?

(Tišina.)

Protestiram. Dve sto ladij
z železom okovanih, pet legij
je napadlo, če sem le pomignil s prstom.
Protestiram.

(Tišina.)

Tertullia

Vsedi se, novi.

Od vse te kovine, ki jo imaš na sebi, težke čelade
in oklepa na prsih moraš biti truden.
Zato se vsedi.

(Lukullus molči.)

Ne bodi trmast. Tako dolgo, kot boš tu še čakal
ne moreš stati. Jaz sem še pred teboj.
Koliko časa zaslíšujejo enega

se ne da reči.

Saj je tudi razumljivo, da natančno

opravijo preiskavo

za vsakega posebej, ali bo obsojen

da vstopi v mračni Hades

ali na poljane blaženih. Včasih

je preiskava čisto kratka,

sodnikom zadošča pogled.

Tale tu, pravijo,

je živel nedolžno življenje in uspelo mu je

koristiti soljudem, kajti

korist človeka

jim je najvažnejše. Prosim, mu pravijo

pojdi se spočit. Seveda, pri drugih

traja zaslíševanje po cele dneve,

posebno pri tistih

ki so sem dol v kraljestvo senc

poslali koga, preden je potekel

čas, odmerjen njegovemu življenju.

Ta, ki je ravno notri

bo komaj kaj dalj. Majhen pek,

nič posebnega. Kar se mene tiče

me malce skrbi, ampak zanašam se na to,

da so baje tu notri med porotniki

mali ljudje, ki prav dobro vejo

kako je za nas enega težko življenje

v vojnih časih.

Svetujem ti, novi...

Tri klicarke (iz daljave)

Tertullia!

Tertullia

Kličejo me.

Pobrigaj se, kako boš prišel skoz

novi! — Vsedi se!

Glas Zakrknjeno je nov stal pri vratih
vendar so ga teža njegovih odlikovanj
njegovo lastno tuljenje
in prijazne besede starke
spremenili.
Ozira se, ali je res sam.
Sedaj gre končno h klopi.
Toda še preden se bo lahko vsedel
bo poklican. Pri starki je
sodnikom zadostoval en sam pogled.

Tri klicarke
Lukullus Lakalles!
Ime mi je Lukullus.

Kaj tu ne veste mojega imena?
Sem iz znamenite rodovine
državnikov in vojskovodij.
Samo v predmestjih
dokih in vojaških krčmah,
v neumitih gobcih
neizobraženih in izvržka
je moje ime Lakalles.
Lakalles!

Tri klicarke
Glas In tako, večkrat poklican
v zaničevanem jeziku predmestij
se javi Lukullus, vojskovodja
ki je osvojil vzhod
strmoglavlil sedem kraljev
napolnil mesto Rim z bogastvom
ob večernem času, ko Rim
nad grobovi sede k jedi,
pred vrhovno sodišče carstva senc.

VI

IZBIRA ZAGOVORNIKA

Glas Pred vrhovnim sodiščem carstva senc
se pojavi vojskovodja Lakalles,
ki se imenuje Lukullus.
Pod predsedstvom sodnika mrtvih
vodi preiskavo pet porotnikov.
Eden nekđaj kmet,
eden nekđaj suženj, ki je bil učitelj
ena nekđaj ribja branjevka
eden nekđaj pek
ena nekđaj kurtizana.
Sedijo v visoki klopi
brez rok, ki bi jemale, in brez ust, ki bi jedla
neobčutljive za sijaj
že davno ugasle oči
Nepodkupljivi, oni, predniki prihodnjih rodov.
Sodnik mrtvih, prični z zasliševanjem.

Sodnik Senca, zaslišan boš.
Račun boš moral dati o svojem življenju
med ljudmi.

Ali si jim bil v prid ali v škodo.
Ali je tvoj obraz zaželen
na poljanah blaženih.
Zagovornika potrebuješ.
Ali imaš zagovornika
na poljanah blaženih?

Lukullus Zahtevam, da se pokičče velikega
Aleksandra iz Makedemona.

- Da govori z vami kot izvedenec
o dejanjih kot so moja.
Aleksander iz Makedemona!
(Tišina.)
- Tri klicarke
- Glas
Sodnik Poklicani se ne javi.
Senca, tvoj izvedenec
je nepoznan na poljanah blaženih.
- Lukullus Kaj? On, ki je osvojil vso Azijo do Inda
nepozabni
ki je v zemljo vteptal neizbrisno sled
mogočni Aleksander...
- Sodnik Tu ni poznan.
Imena velikih
ne vzbujajo več strahu tu spodaj.
Tu
ne morejo več groziti. Njihovi izreki
so za nas laži. Njihovih dejanj
tu ne beležimo. In njihova slava
nam je toliko kot dim, ki priča
da je divjal ogenj.
Senca, tvoja drža izpričuje
da so nemajhni podvigi
povezani s tvojim imenom.
Ti podvigi
tu niso znani.
- Lukullus Potem zahtevam
da se prinese friz z
mojega nagrobnika, na katerem je vklesan moj triumfalni
sprevod.
- A kako
naj ga spravimo sem? Sužnji ga nosijo. Gotovo
je živim sem
prepovedan dostop.
- Sodnik Sužnjem ne. Tako
malo jih loči od mrtvih.
Lahko bi zanje rekli
da le komaj živijo. Korak iz gornjega sveta
sem dol v deželo senc
je zanje le majhen.
Friz naj se prinese.
Friz naj se prinese!
- Tri klicarke

VII

FRIZ PRINESEJO

- Sužnji s frizom Iz življenja v smrt
nosimo breme brez upiranja.
Naš čas že dolgo ni bil naš
naše poti cilj nam neznan.
Torej sledimo novemu glasu
tako kot staremu. Čemu bi vpraševali?
Ničesar ne zapuščamo, ničesar ne pričakujemo.
- Lukullus Vi porotniki, oglejte si moj friz.
Ujetega kralja Tigranesa Pontskega,
njegovo kraljico s tujimi očmi. Poglejte lepa bedra.
Moža s češnjevimi drevescem
ravno je češnjo
dve deklici s ploščo,
na njej imena triinpetdesetih mest
umirajočega legionarja,
ki pozdravlja svojega vojskovodjo
mojega kuharja z ribo!

- Učitelj Senca, porotniki jemljejo
friz tvojega triumfa na znanje.
Radi bi zvedeli kaj več
o tvojih triumfih, kot pa pripoveduje tvoj friz.
Predlagajo, da se pokličejo
tisti, ki si jih upodobil
na svojem frizu.
- Sodnik Naj se pokličejo.
Vedno je
pisal zmagovalec zgodbo premaganega.
Ubitemu popači
ubijalec poteze. Iz sveta
gre šibkejši. In laž
ostane. Nam tu spodaj
tvoji kamni niso potrebni. Saj je vendar
toliko tistih, ki so te srečali, vojskovodja
tu spodaj. — Pozivamo
namesto upodobitve
upodobljene. Pred kamni
dajemo sencam prednost.
- Lukullus Protestiram.
- Tri klicarke Nočem jih videti.
Žrtve vojskovodje Lakallesa
iz azijskih bojnih pohodov!
- (Iz ozadja stopijo sence, ki so upodobljene na frizu triumfa, in se postavijo frizu nasproti.)*

VIII ZASLIŠEVANJE

- Sodnik Senca, prikloni se.
To so tvoje priče.
- Lukullus Protestiram.
- Sodnik To so tvoje priče.
- Lukullus To so vendar sovražniki!
Tu vidite nekoga, ki sem ga premagal.
V tistih nekaj dneh med mlajem in polno luno
sem premagal njegovo vojsko z vsemi njenimi
bojnimi vozovi in težko konjenico.
V teh nekaj dneh
je razpadlo njegovo kraljestvo kot koča,
v katero udari strela.
Ko sem se pojavil na njegovi meji
je začel bežati.
In tistih nekaj dni nama je komaj zadoščalo
da sva prišla do druge meje njegovega kraljestva.
Tako kratka je bila vojna, da gnjat
ki jo je moj kuhar obesil v dimnik
še ni bila prekajena, ko sem se vrnil
in od sedmih, ki sem jih premagal, je bil to le eden.
- Sodnik Ali je to res, kralj?
- Kralj Res je.
- Sodnik Sprašujte porotniki. Pozor, senca
suženj, ki je bil nekoč učitelj, bi nekaj vprašal:
- Učitelj In kako se je to zgodilo?
- Kralj Kot pravi. Napadli so nas.
Kmet, ki je natovarjal seno
je še stal z dvignjenimi vilami, in že
mu odpeljejo voz, komaj naloženi.
In pek še hleba ni vzel iz peči
že so po njem grabile tuje roke.
Vse, kar vam ve povedati o strelj,
ki je udarila v kočo, je res. Koča

je razdejana. Tu
stoji strela.
In od sedmih si bil ti...

Učitelj
Kralj
Sodnik

Le eden.
Porotniki, premislite
o pričevanju kralja!

(Tišina.)

In senca, ki je bila nekaj kurtizana
bi nekaj vprašala:

Kurtizana

Ti tam, kraljica,
kako si ti prišla sem?

Kraljica

Ko sem nekoč v Taurionu šla
rano zjutraj na kopanje
je po oljnem gaju prišlo
petdeset tujih mož.
So me premagali.

Kurtizana

In zakaj greš tu v sprevedu?
Da pričam o zmagi.

Kraljica

O kateri zmagi? Tisti nad tabo?

Kurtizana

In nad lepim Taurionom.

Kraljica

In kaj je on imenoval triumf?

Kurtizana

Da ni kralj, moj soprog
s celo svojo vojsko
mogel zaščititi svojega
pred ogromnim Rimom.

Kurtizana

Ko sem bila na trgu ljubezni
in to sem bila pri šestnajstih letih
sem se vsak dan šibila pod psovkami in udarci pesti
pa za malo olja in slabe pašte.
Zato poznam tvoje trpljenje
tistega enega groznega dne
in čutim s teboj, o žena.

Sodnik

Porotniki, premislite
o pričevanju kraljice!

(Tišina.)

Lukullus

Senca, želiš, da nadaljujemo?

Da, vidim sicer, da imajo premagani
sladek glas, nekoč

pa je zvenel drugače. Ta kralj tu
ki se peha za vašim sočutjem, tam zgoraj
tudi ni bil kar tako.

Obresti in davkov ni jemal manj kot jaz.

Srebro, ki ga je dal kopati, ni prišlo do ljudi.

Učitelj

Zakaj pa si tu med nami, kralj?

Kralj

Ker sem zidal mesta. Ker sem
jih branil, ko ste jih od nas zahtevali Rimljani.

Učitelj

Ne mi. On!

Kralj

Ker sem pozval k obrambi dežele:

Može, otroke in žene
v grmovju in ob vodah
z motiko, sekuro in lemežem
podnevi, ponoči

z besedo, z molkom
svobodne ali ujete
iz oči v oči s sovražnikom
iz oči v oči s smrtjo.

Učitelj

Predlagam, da vstanemo
pred to pričo
in na čast vseh
ki branijo svoja mesta.

(Porotniki se dvignejo.)

Lukullus

Kakšni Rimljani pa ste?
Svojega sovražnika hvalite!
Nisem šel zase

- šel sem na povelje.
Mene je poslal
Rim.
- Učitelj Rim! Rim! Rim!
Kdo je Rim?
So te poslali zidarji, ki ga grade?
So te poslali peki in ribiči
in kmetje in gonjači volov
in vrtnarji, ki ga hranijo?
Rim! Kdo je Rim?
So bili to krojači in krznarji
in tkalci in ovčarji, ki ga oblačijo?
So te poslali kamnoseki
in barvarji, ki ga krasijo?
Ali pa so te poslali davkarji
in srebrarske firme in trgovci s sužnji
in banke na Forumu, ki ga izzemajo?
(Tišina.)
- Lukullus Kdorkoli me je že poslal
triiinpetdeset mest
sem podvrgel Rimu.
- Učitelj In kje so zdaj?
Porotniki, vprašajmo mesta.
- Dva otroka (s ploščo) S cestami in ljudmi in hišami
s templji in vodovodi
so stala v pokrajini. Danes
so samo še njih imena na tej plošči tu.
- Pek Zakaj to?
Otroka Nekoč opoldne se začul je hrum
in po cestah je vdrl tok
ta je imel človeške valove in je vzel
njihovo imetje s sabo. Zvečer
je pričal le še steber dima
da je na tem mestu nekoč stalo mesto.
- Pek Nadaljujta.
Otroka In v mestih je bilo
dvestopetdeset tisoč otrok —
zdaj jih ni več. Veliki Lukullus
je prišel nad nas na svojem bronastem bojnem vozu
in nas je vse premagal.
- Lukullus Da, zmlel sem njihova predrzna mesta!
In vzel sem njih zlato in njih bogastvo.
Kajti častili so krive bogove.
- Sodnik Porotnik tu, ki je bil nekđaj pek
v Marsili, mestu ob morju,
bi nekaj predlagal:
- Pek Zapišimo torej v tvojo korist, senca
enostavno: prinesel zlato v Rim.
- Sodnik Porotniki, premislite
o pričevanju mest.
(Tišina.)
Zaslišanec izgleda truden.
Odrejam odmor.

IX
RIM

- Glas Zaslišanec se vsede
truden je, vendar sliši
pogovor na hodniku
kjer so se pojavile nove sence.
- Prva senca Volovska vprega me je podrla.

Lukullus (tiho) Volovska vprega.
 Prva senca Peljala je še en tovor peska na gradbišče.
 Lukullus (tiho) Gradbišče. Pesek.
 Druga senca Ali ni zdaj čas obeda?
 Lukullus Čas obeda.
 Prva senca Svoj kruh in svojo čebulo
 sem imel s seboj. Nimam več sobe.
 Množice sužnjev, ki jih vodijo
 sem iz vseh strani neba
 so uničile čevljarsko obrt.
 Druga senca Jaz sem suženj. Pa recimo: Vi srečneži
 ste zaradi nas nesrečnih padli v nesrečo.
 Lukullus Vi tam, ali gori še veje veter?
 Druga senca Cuj, en nekaj sprašuje.
 Prva senca Ali še veje veter? Mogoče.
 Mogoče v vrtovih.
 V zagatnih ulicah
 ga ni čutiti.

X

ZASLIŠEVANJE SE NADALJUJE

Sodnik Ta senca tu, nekdam branjevka,
 bi nekaj vprašala:
 Branjevka Govorilo se je o zlatu.
 Jaz sem tudi živela v Rimu.
 Vendar nisem nobenega zlata opazila tam, kjer sem živela.
 Rada bi vedela, kam je šlo.
 Lukullus Kaj sprašuje!
 Naj bi s svojimi legijami se
 odpravil, da bi branjevki osvojil novo pručko!
 Branjevka Če nam že na ribji trg prinesel nisi nič
 pa si si z ribjega trga nekaj vzel:
 naše sinove.
 Povejte, kaj je počel z vami v obeh Azijah?
 Prvi legionar Jaz sem pobegnil.
 Drugi legionar Jaz sem bil ranjen.
 Prvi legionar Jaz sem ga nosil.
 Drugi legionar In tako je tudi padel.
 Branjevka Zakaj si zapustil Rim?
 Prvi legionar Stradal sem.
 Branjevka In kaj si si vzel tam?
 Drugi legionar Ničesar si nisem vzel.
 Branjevka Iztegnjeno roko imaš.
 Da bi pozdravil vojskovodjo?
 Drugi legionar Da bi mu pokazal
 da je še vedno prazna.
 Lukullus Protestiram.
 Obdaroval sem legionarje
 po vsakem bojnem pohodu.
 Branjevka Ampak mrtvih ne.
 Lukullus Protestiram.
 Kako bi vojno razsojal tisti
 ki je ne razume!
 Branjevka Jaz jo razumem. Moj sin
 je padel v vojni.
 Bila sem branjevka na trgu pri Forumu.
 Nekega dne so govorili, da so ladje
 povratnikov iz azijskih vojn
 v pristanišču. Stekla sem
 s trga in stala ob Tiberi uro za uro
 kjer so se izkrcavali in zvečer
 so bile vse ladje prazne. Moj sin

ni prišel čez njihove mostove.
 Faber, moj sin Faber
 ki nosila sem ga in vzgojila
 moj sin Faber.
 Ker je vleklo v pristanišču, me je tresla
 mrzlica ponoči. V mrzlici iskala
 sina sem in še iskala.
 tresla se vse huje, potem mrtva sèm prišla
 sèm v carstvo senc in še naprej iskala
 Faber, klicala, tako bilo mu je ime.
 In tekala in tekala med sencami
 in mimo senc do drugih senc
 Faber, klicala, dokler vratar me ni
 pri taborih v vojni padlih
 za rokav prijel in rekel:
 Stara, tu je mnogo Fabrov. Sinovi mnogih
 mater, mnogi, težko pogrešani.
 Imena pa so pozabili.
 Služila so le za uvrstitev v vojsko
 tu pa niso več potrebna. Svojih mater
 nočejo več srečati
 odkar so jih krvavi vojni prepustile.
 Faber, moj sin Faber
 ki nosila sem ga in vzgojila
 moj sin Faber.
 In tako sem stala, za rokav ujeta
 in moj klic mi v grlu je obtičal.
 Obrnila sem molče se
 kajti nisem več želela
 sinu svojemu pogledati v oči.
 Sodišče je razsodilo: Mati padlega
 razume vojno!

Sodnik

XI

ZASLIŠEVANJE SE NADALJUJE

Sodnik

Lakalles! Čas nam poteka. Ne izkoriščaš ga.
 Raje nas ne jezi več
 s svojimi triumfi.

Nimaš nobene priče
 za kakršno koli slabost, človek?
 Tvoja zadeva stoji slabo. Tvoje kreposti
 niso preveč koristne. Morda
 bi tvoje slabosti odkrile vrzeli
 v verigi tvojega nasilja?
 Spomni se, senca, svojih slabosti.
 Svétujem ti.

Sodnik

Senca tu, nekdam pek
 bi nekaj vprašala:

Pek

Tam vidim kuharja z ribo. Kuhar
 povej nam, kako si prišel v triumfalni sprevod,

Kuhar

Samo da bi pokazal
 da je pri vseh teh vojnah še našel čas
 da bi našel recept za kuho ribe.
 Njegov kuhar sem bil. Dostikrat
 se še spominjam lepih jedi
 perutnine in črne divjačine,
 ki sem mu jih pekkel.
 In ni samo pri mizi sedel
 in me hvalil
 pogosto je stal poleg mene ob ponvi
 in si sam mešal jed.
 Jagnjetina à la Lukullus

- je prinesla slavo naši kuhinji.
Od Sirije do Ponta
so govorili o Lukullovem kuharju.
Poslušajte porotnika, ki je nekdanj
bil učitelj.
- Sodnik Kaj bi s tem, da je rad jedel?
Učitelj Ampak mene je pustil kuhati
Kuhar kolikor se mi je počelelo srce. Hvaležen sem mu.
Pek Razumem ga. Jaz sem bil pek.
Kolikokrat sem moral umesiti otrobe v testo
zaradi revnih odjemalcev. Ta tu
je smel biti umetnik.
- Kuhar Zaradi njega. Zato pravim, da je človeški.
Sodnik Porotniki, premislite
o pričevanju kuharja.
(Tišina.)
Porotnik tu, nekdanj kmet
bi nekaj vprašal:
Kmet Tu je tudi nekdo, ki nosi češnjevo drevo.
Nosilec češnjevega drevesa To je češnja. Prinesli
smo jo iz Azije. V triumfalnem sprevodu
smo jo nosili s seboj in jo posadili
po pobočjih Apenina.
- Kmet Ah, to si ti, Lakalles, ki si jo prinesel?
Tudi jaz sem jo nekoč sadil, toda nisem vedel,
da je v zvezi s tabo.
Varčna je z zemljo.
- Lukullus Pač pa slabo prenaša veter.
Kmet Rdeče češnje imajo več mesa.
Lukullus In črne so slajše.
Kmet Prijatelji, to od vsega, kar je bilo osvojeno
v krvavih vojnah slabega spomina
imam za najboljše. Kajti to drevesce živi,
Novo, prijazno, se je pridružilo
vinski trti in rodovitnemu jagodičevju
in rastoč z rastočimi rodovi
zanje sad rodi. In čestitam tebi
ki si nam ga prinesel. Ko bo ves plen
obeih Azij že davno prah in pepel
bo ta pač najlepša med trofejami
živečim vsako leto znova v pomladnem
vetru s snežno belimi vejami
še vedno odzdravljala z bregov.

XII

SODEA

- Glas Plane porotnica, nekdanj branjevka na trgu:
Torej ste le
še našli groš v teh
krvavih rokah? Ali tudi ropar
podkupaže sodišče s plenom?
- Učitelj Češnja! To bi bil lahko
zavojeval z enim samim možem. Osemdeset tisoč
pa jih je on poslal sem dol.
- Pek Koliko
naj plačujejo zgoraj
za kozarec vina in za štruco?
- Kurtizana Ali naj kar naprej, da bi lahko ležali pri ženski,
nosijo kožo na prodaj?
V nič z njim!

Branjevka Seveda, v nič z njim!
 Učitelj Seveda, v nič z njim!
 Pek Seveda, v nič z njim!
 Glas In pogledujejo kmeta
 ki je hvalil češnjo:
 kmet, kaj praviš ti?
 Kmet Osemdeset tisoč ljudi za eno češnjo!
 Seveda, v nič z njim.
 Sodnik Seveda, v nič z njim. Kajti
 vedno od vsega nasilja in osvajanja
 raste eno samo carstvo:
 carstvo senc.
 Porotniki In polno že
 je naše sivo podzemlje
 napolpreživljenih življenj.
 Kmet Saj tu vendar
 nimamo plugov za močne roke,
 Porotniki Niti
 lačnih ust katerih
 je toliko tam zgoraj. Kaj neki razen prahu
 bi lahko nasuli na
 osemdeset tisoč poklanih. In vi
 zgoraj potrebujete hiše! Kolikokrat še
 naj jih srečujemo na naših
 poteh, ki ne vodijo nikamor in poslušamo
 njihova strašna vprašanja, kakšno
 je videti poletje let, in jesen
 in zima?
 Glas Javljajo se padli
 azijskih legij.

(Nastopijo rimske legionarji.)

Legionarji Kot razbojniki
 na roparskem pohodu morilca in požigalca
 smo padli
 sinovi ljudstva.
 Kot volk
 ki vdre v ogrado
 in ga je treba ubiti
 smo bili pobiti.
 Seveda, v nič z njim.
 Ko bi vsaj bili
 odrekli pokorščino napadalcu!
 Ko bi se vsaj
 bili pridružili branilecem!
 Glas In kričijo
 sužnji, nosilci friza:
 Seveda, v nič z njim. Kako dolgo še
 bodo sedeli, on in njemu enaki
 neljudje nad ljudmi in dvigovali
 lene roke in ščuvali v krvavih
 vojnah ljudstva drugo na drugo?
 Kako dolgo še
 jih bomo trpeli mi in trpeli naši?
 Vsi Seveda, v nič z njim in v nič
 z vsemi kot on.
 Glas In z visokega stola se dvignejo
 zastopniki prihodnjih rodov
 da bodo z mnogimi rokami jemali
 da bodo z mnogimi usti jedli
 da bodo vneto zbirali
 in z veseljem živeli prihodnji rodovi.

Prevedla Doris Kosec

Nekateri problemi sodobne hrvatske književnosti

Dr. Miroslav Sichel

V članku, objavljenem pred približno letom in pol v »Književniku«, je neki literarni kritik, ko je govoril o generaciji pesnikov, ki danes vstopa v literaturo, skušal definirati tudi razliko med literarno kritiko in literarno zgodovino.

Prišel je do sledečega zaključka: »Kronološko stoji literarna zgodovina za kritiko, zbira pozitivne in negativne sodbe kritike o umetniškem delu in na temelju teh daje definitivno sodbo o njegovi vrednosti«. (Dalibor Cvitani.)

Na koncu članka dopušča pisec možnost, da se ta sodba kasneje lahko spremeni, »vendar je za določeno razdobje odločilnega pomena«.

V osnovi se ta misel o glavni razliki med literarno kritiko in literarno zgodovino zdi točna, ima pa resno pomanjkljivost, na katero je treba opozoriti. Ni namreč naloga literarnega zgodovinarja, da enostavno sešteva in odšteva pozitivne in negativne kritike ter da je končni rezultat njegovega proučevanja samo nekakšna vsota tega seštevanja oziroma odštevanja — kot bi se na prvi pogled zdelo — ampak je literarni zgodovinar tudi ustvarjalec, ki prav tako vrednoti in to vrednoti tako, da prouči književno delo nekega pisatelja v celoti, ustvarja sintezo potem, ko je literarni opus že zaključen, torej iz določene distance.

Njegova sodba — sodba literarnega zgodovinarja, do katere mora nujno priti, bo predvsem sinteza tako tega — kot pravi ta kritik — kar je o nekem piscu izrekla sodobna kritika in literarna kritika sploh, kakor tudi — in to je treba posebno poudariti — sinteza zaključkov, do katerih je prišel literarni zgodovinar z lastnim proučevanjem dela in z uporabo literarno-teoretskega instrumentarija ter metod in kriterijev, ki jih je dosegla literarna znanost njegovega časa.

To uvodno razmišljanje je bilo potrebno predvsem zato, da bi lahko določil lastno stališče in izhodišče v analizi nekaterih problemov naše hrvatske književnosti v poslednjih desetih letih.

Z ozirom na temo in njeno časovno omejenost na razdobje poslednjih desetih let življenja hrvatske književnosti, kakor tudi glede na navzočnost te literature — do katere še vedno nimamo potrebne distance, da bi o njej lahko mirno in kolikor mogoče objektivno govorili, pa imamo pred seboj vsaj minimalni in v nekem smislu zaokroženi tok književnih dogajanj — bom v tem razpravljanju tudi jaz nujno moral poiskati pot nekje med enim in drugim: med literarnozgodovinskimi in literarnokritičnim pristopom k tej problematiki. Ne kot literarni kritik, ampak predvsem kot literarni zgodovinar, ki ne gradi samo na impresiji, ampak upošteva tudi določene koordinate tega razdobja naše književnosti, bom skušal povedati to, kar je danes s tega stališča tudi edino mogoče: brez prejudiciranja, brez končnih in dokončnih sodb in brez odločnih zaključkov bodo to samo neke splošne indikacije, ki jih literatura preteklega desetletja s svojim gradivom in s svojo vsebino nudi literarnemu zgodovinarju.

To bo torej poskus nekakšnega sintetičnega pregleda brez izgubljanja v detajle in podrobne analize, kajti vse, kar je v tem razdobju ustvarjeno, je, lahko bi rekel, bolj začetek kakor konec književnega opusa generacije, ki je dala dejanski ton in pečat času, o katerem govorimo.

Ce že časovno omejujemo naše razglabljanje o hrvatski književnosti, moramo za takšno omejevanje vsekakor imeti tudi neke razloge.

Seveda se moramo zavedati, da imajo vse omejitve in meje, ki jih postavljamo — ne samo mi, ampak literarna zgodovina sploh, ko deli literaturo na epoke — romantično, realistično, modernistično itd. — če vzamemo to standardizirano razdelitev kot primer — samo pogojno vrednost in da vprašanje periodizacije literature nasploh, tako tudi naše, še vedno terja temeljitejših raziskovanj in rešitev.

Prav zato ima tudi naša omejitev samo pogojni značaj, nikakor pa ne pomeni, vsaj za sedaj, nekaj definitivnega, določenega z globljimi notranjimi vsebinskimi in stilnimi karakteristikami.

Čas, ki ga obravnavam, je razdobje med dvema literarnima deklaracijama, med dvema programoma: prvega je začrtala skupina mladih pisateljev, ki je nastopila zbrana okrog časopisa »Krugovi« 1952. leta, drugi pa je deklaracija pisateljev, objavljena letos v 29. številki časopisa »Književnik«.

Razumljivo je, da za to drugo mejo nimamo še nobenih zanesljivih znakov, da bo zares tudi zanaprej nekaj pomenila v našem ustvarjanju, da bo preobrat ali začetek nečesa kvalitetno novega. Deklariranje samo po sebi — ne samo to, ampak vsako — še ni uresničitev, poleg tega pa za literarno zgodovino niti ni najzanimivejše. To mejo jemljemo samo zato, ker je v literaturi zadnji pojav, naš, današnji. Za prvo mejo pa imamo več tehtnih razlogov.

Prav v zadnjih desetih letih se je namreč pokazalo, da deklaracija mladih pisateljev, zbranih okrog revije »Krugovi«, ni ostala samo formalna beseda, ampak se je tudi praktično uresničevala v književnih delih, ki se od literature pred tem bistveno razlikujejo in vsebujejo nove, specifične karakteristike.

Pojav revije »Krugovi« in celega niza novih imen v naši književnosti, danes že povsem formiranih, dejanski zaključek literarnega razdobja, ki se je uradno imenovalo razdobje socialističnega realizma, in bilanca kvalitetno novega literarnega ustvarjanja, proznega in poetičnega — vse to so argumenti, ki so dovolj tehtni, da lahko na njih osnujemo našo hipotezo o začetku novega književnega razdobja, ki traja in continuo do naših dni.

Zgrešeno bi bilo govoriti, da se to »novo« — nasprotujoče intencijam ideologov in teoretikov socialističnega realizma ter delom, ki so imela izrazito utilitaristični značaj, značaj dirigirane umetnosti — začenja šele z revijo »Krugovi«. Poezija Jureta Kaštelana in Vespe Parun do leta 1952 — naj omenimo samo njiju — nas prepričuje o nasprotnem, vendar pa ostane dejstvo, da prav »Krugovi«, ki so zbrali okrog sebe celo skupino piscev — somišljenikov, pomenijo dejanski prodor v novo.

V teoretskem smislu je treba začetek tega novega iskati že v referatu Petra Segedina »O našoj kritici« na drugem kongresu književnikov (1949. leta) — v katerem je, izhajajoč iz nekaterih Marxovih misli — ugotovil, da se »ne more potrjevati polno človeško bitje, če se potrjujejo samo njegove omejene praktične zmožnosti; sama praktičnost je omejen človek, ki razpolaga s čustvom, omejenim s surovo praktično potrebo.«

Segedin je med prvimi pokazal na nevarnost pragmatizma in principov praktičnosti, s stališč katerih se umetniška problematika in vrednotenje literarnega dela reducira izključno na razmišljanje o tako imenovanih vsebinah, ter se jasno opredeli za svobodno diskusijo in ustvarjanje, v katerem bo predvsem spregovorila ona notranja dimenzija človeka, oni »šesti čut«.

Sledeči kongres jugoslovanskih književnikov, ki je bil 1953 v Ljubljani, je v referatu Miroslava Križe do kraja uveljavil takšna stališča in gledanja na probleme literature, kakršna je začrtal že Segedin. V času med tema dvema kongresoma je skupina pisateljev — in to v glavnem mladih — ustanovila revijo »Krugovi« (1952) in se v uvodnem eseju, ki ga je napisal Vlatko Pavletič, glavna gibalna sila literarne skupine, jasno izrazila. Osnovno je to, kar je rečeno na koncu:

— »Naj se križajo nasprotna prepričanja, kar največ nasprotujočih si mnenj, samo da ne bo obsodb. V književnosti se z obsodbo ne rešuje problem, ampak se samo odlaga. Umetnost se lahko razvija samo na principu ustvarjalne svobode, svobode za one, ki nasprotujejo vrednosti novega, pa tudi za novo, da brani svoj obstoj... če to more in zna.«

To je bila, kot se že iz citiranega teksta vidi, reakcija na uniformiranost našega kritičnega življenja, zasnovanega več ali manj na ždanovskih odredbah. Ta klic po svobodi ustvarjanja, po popolni svobodi pisatelja, je tudi istočasno naznanil začetek

kvalitetno novega v našem proznem in lirskem pa tudi v literarno-kritičnem ustvarjanju.

Če bi hoteli na neki način označiti našo literarnokritično situacijo in problematiko v preteklih desetih letih, bi vsekakor morali začet pri dejstvu, da vsi tisti literarni kritiki, ki so se do danes že popolnoma afirmirali in pomenijo srž naše sodobne literarne kritike in literarnokritične besede, izhajajo prav iz skupine okoli revije »Krugovi« in so več ali manj pripadniki ene generacije, rojene v razdobju desetih let (nekje med 1922 in 1932). Kljub vsem različnostim in individualnim gledanjem na probleme jim je skupna težnja, da se literarnemu delu približajo s pozicij vstopanja v kompleksni fenomen tega dela, ne enostransko in samo s stališča razmišljanja o vsebini, ampak predvsem s stališča analitične obdelave strukture literarnega dela, vstopanja v bistvo tako imenovane forme v najširšem smislu.

Poleg tega je važno poudariti, da največji del kritikov, ki nosijo danes breme naše kritike, obenem pišejo tudi prozo ali poezijo. Zaradi tega so za eno umetniško dimenzijo bolj bogati in to jim omogoča lažje pronicanje v psihologijo pisca, v proces literarnega ustvarjanja in lažje presojanje tega procesa.

Za primer bom navedel imena tistih kritikov, ki se danes najbolj pogosto javljajo v naših časopisih. To so: Vlatko Pavletič, Đuro Šnajder, Antun Soljan, Ivan Slamnig, Miroslav Vaupotič, Zvonimir Golob, Dalbor Cvitan, Duško Car, Božo Millačić, Vlado Gotovac, Tomislav Sabljak itd. To niso vsa imena in so povsem slučajno razvrščena v tem redu, brez težnje, da s tem določimo neko hierarhijo vrednosti teh kritikov, ampak samo zato, da pokažem, kako je največji del teh naših prominentnih kritikov danes istočasno tudi na vrhu lestvice v našem proznem ali poetičnem ustvarjanju. Šnajder, Soljan, Slamnig, Golob, Gotovac, Sabljak, pa tudi Pavletič, vsi imajo za seboj po eno ali nekoliko zbirk pesmi oziroma proze. Izključno s kritičnim delom se od naštetih ukvarjajo samo Vaupotič, Car, Millačić in Cvitan.

Že prvi letnik revije »Krugovi« je pokazal, kje bodo mladi kritiki iskali vzore in iz katerih virov bodo črpali.

Prevodi esejičnih člankov T. T. Eliota, Virginije Woolf, esej o Aldousu Huxleyu, a v kasnejših letnikih eseji Philipa Rahwa, Edmunda Wilsona, informacije, članki in intervjuji, v katerih se seznanimo s profili Prousta, Sartra, Kierkegaarda, Duhamela in ponovno Eliota — zgovorno pričajo o usmerjenosti naše mlade kritične generacije k zahodnoevropski književni kritiki in esejistiki, predvsem k angloameriški. Pri tem pa seveda ne smemo pozabiti, da so tudi nekateri medvojni hrvaški kritiki, predvsem Križeva in Stanko Simić, našli v tem času svoje naslednike. Po drugi strani govore prevodi pozicije Baudelaira, Valeryja, E. A. Poeja ter Coleridgea o podobni usmerjenosti tudi na področju poezije.

Če k vsemu temu dodamo še imena tistih zahodnoevropskih kritikov, v prvi vrsti angloameriških, ki jih kot avtoritete omenjajo naši kritiki, sklicujoč se čisto na njihova mišljenja — kot so npr. Fraser, Richards, Read, da sploh ne omenjamo znane teorije književnosti Welleka in Warrena iz leta 1942 ter celotne čikaške skupine (Tate, Crowe, Ransom, Brooks, Crane itd.) — same literarne kritike, ki so v prvi vrsti analitično usmerjeni, z elementi strukturalistično kritičnega stališča, nam bo jasno, v kateri smeri se bo pravzaprav razvijala naša kritična misel.

Njena osnovna usmerjenost in hotenja se razlikujejo od kritičnih tokov pri nas v začetku stoletja ter kasneje prav v tem, da opažamo zelo jasno izogibanje kritiki, ki bi bila impresionistična, zasnovana izključno na vtisu in individualnih okusih posameznikov, na Bergsonu ali Croceju, ali pa ki bi bila utilitaristična, sociološka v slabem smislu, poenostavljena.

V tej sodobni kritiki občutimo predvsem empirično, znanstveno usmerjenost, negiranje vsakega verbalizma ali izživiljanja v lastnih stavčnih konstrukcijah in obratih, ki kdaj pa kdaj lahko zvočno in interesantno delujejo, ki pa v bistvu ne govore mnogo o kompleksnosti književnega dela in umetnikovega doživljanja.

Izrazito racionalni moment, dominanten v sodobni kritiki, je vzrok, da nekateri naših kritikov vse bolj prodirajo v esejiščno-znanstvene domene, v akademsko intonirane razprave. Najizrazitejši primer je Vlatko Pavletič, ki je svoje kritično delo začel z zelo poudarjenim impresionističnim prizvokom, a se danes vse bolj spušča v strukturalno-analitične prijeme. Podoben je tudi primer Slamniga, ki sicer uporablja pozitivistični instrumentarij, a vse bolj teži k znanstvenemu pojasnjevanju posameznih problemov, posebno, ko govori o naši metriki in problemu ritma naše poezije, s čimer se v zadnjem času posebno intenzivno ukvarja. Tudi Vaupotič kaže tendenco k literarnozgodovinskemu pristopu h knjižnemu delu, čeprav je prav

literarnokritično delo, v katerem se impresonistično — asociativno menja z analitičnim, njegovo do sedaj najmočnejše področje dela.

Gotovo je, da je na tako usmerjanje naše literarnokritične produkcije vplivalo ne samo proučevanje bogate literarnoteoretične misli in metodologije angloameriške književnosti, do te vojne znane pri nas, ampak tudi samo literarno ustvarjanje pri nas. Kajti naša današnja literarnokritična beseda raste prav na delih, nastalih pri nas v zadnjih petnajstih letih, ne razvija se torej samo teoretsko, ampak se tudi praktično ostvarja, prežema s konkretno literarno produkcijo, ki je vnesla v naše sodobno književno življenje mnogo novega, brez ozira na tradicijo in na večjo ali manjšo povezanost naše književnosti s to tradicijo.

Pesniška beseda, tista prava in neponovljiva, je bila vedno tisti *sucus*, ki skozi prizmo stihov najevidentneje spregovori o svojem času in človeku v tem času. Je najiskrenejši in najtesnejši stik z občutljivostjo človeške psihe, podoba atmosfere, ambienta, mišljenja in nazorov, nasprotij in soglasja v človeški osebnosti, pa tudi kompleksni doživljaj dobe in okolja, v katerem nastaja.

Tudi teh deset preteklih let govori prav tako v svojem pesniškem jeziku o določenih vznemirjenjih, hotenjih in željah, o problemih našega človeka. Ko pa smo že omenili odnos sodobnega do tradicije, je treba vsekakor omeniti tudi dejstvo, da je naša sodobna lirika obenem nova in vezana na tradicijo.

Eden današnjih eminentnih kritikov ugotavlja, ko govori o hrvatski poeziji našega časa, da tema pesmi vse bolj prihaja v središče pozornosti ustvarjalcev in bralcev ter nadaljuje: »Vnašanje elementov vsakdanjega življenja v sveti hram poezije, zvezan s filozofijo, sociologijo in drugimi eksaktnimi znanostmi, spremljanje in sodelovanje v vseh aktualnih življenjskih manifestacijah karakterizirajo sodobne pesniške stvaritve« (Antun Šoljan).

Točno. Vendar, mar ne bi mogli napisati istega v veliki meri tudi za našo poezijo med obema vojnama?

Ali lahko kdo reče, da v Cesaričevih stihih ni elementov vsakdanjega življenja; da v Ujevičevi poeziji ni določene filozofije; da sociološki problemi in spremljanje aktualnih življenjskih manifestacij niso prisotni v Krleževih stihih?

Mislím namreč, da bistvo »novega« v današnji poeziji ni v iskanju in odkrivanju novih tematskih celot, ampak je bistvo tega novega prav v tem, kar sodobna kritika posebno poudarja kot metodo svojega proučevanja ob tekstu. Novo je v izrazu v najširšem pomenu, novo je v jezikovnem bogatenju naše poezije, v obravnavanju zgradbe stiha, v novem pojmovanju poezije, ki neha biti pevná in se spreminja v govorno frazo s poudarjenim ritmom govornega jezika, s stihom prvenstveno tonskega karakterja.

Če izhajamo iz poetičnega doživljanja, vidimo, da je eden osnovnih, prvih doživljajev naše sodobne poezije doživljaj otroštva ali mladosti, ki variira od elegičnih in meditativnih občutij kot pri Maderu, Pupačiću in Nikoli Millčeviću, nekoliko pri Vesni Parun, do hudih posledic in obremenitev, katere sta jim to otroštvo in mladost pustila v dneh vojne, kakor pri Čedu Prici, pri Pupačiću, Soljanu in Slamnigu v prvih stihih, pri Kaštelanu in Snajderju.

Pokrajinska lirika je dobila predstavnike predvsem v Tomičiću in Slavičku, vendar s poudarjeno noto racionalnega, introvertivnega.

Posebna skupina so pesniki, ki so se na podlagi določenih filozofij spustili v introspektivno razčlenjevanje lastne osebnosti in v mikroskopska seciranja lastne psihe, v določanje ne stanja, ampak v prvi vrsti odnosa do sebe in do življenja.

To je predvsem intelektualistična, filozofska, racionalna lirika, ki je predvsem zaradi svojega večkrat ciničnega, pravzaprav meditativno pesimističnega odnosa dobila naziv lirika malodušnih: od Slamniga in Soljana preko Gotovca in Goloba do Slavička in Mihalića; v tej poeziji je do sedaj največ dosegel Mihalić, neprisljlen in neposreden, izviren.

Največja novost te sodobne poezije je vsekakor, kot smo že omenili, v samem besednem zakladu in izrazu. Po eni strani v tej poeziji vse bolj čutimo pogovorni jezik, najdemo pa tudi slang; simboliko in sliko zamenjujejo elementi žurnalističnega in sublimiranega, po drugi strani pa se narativnost in izrazitost zamenjujeta s sugestivnostjo izraza.

Beseda čisto izgublja svoj primarni pomen, simboli in slike izgubljajo že standardizirane asociativne vrednosti ter postajajo popolnoma individualizirani. V vsa-

kem kontekstu dobiva vsaka beseda popolnoma drug pomen, kompleksnost teh besed, njihova vsota in medsebojni odnos dobivajo predvsem sugestivno moč in puščajo bralec, da sam tvori iz tega nove vrednote, da se do maksimuma sam aktivizira in ustvari svoj doživljaj pesmi.

Metaforičnost, ki je bila v začetku še stalni rekvizit pesniškega izražanja — posebno pri Vesni Parun — v novi poeziji skoraj popolnoma izgine pred novimi jezikovnimi strukturami miselnega in vidnega značaja, ki so rezultat individualne pesnikove vizije.

Če gledamo to poezijo, ki je zelo pogosto samo eksperiment, bolj ali manj uspel, v današnjega vidika, težko že danes povemo kaj bolj določenega o njeni usodi. V vsakem primeru zanimiva, s prodiranjem v povsem nove možnosti izraza, vsekakor postavlja danes bralec večje zahteve kot katerakoli poezija doslej. In še vedno je v stadiju razvijanja, v iskanju neslutnih možnosti predstavljanja tudi najbolj subtilnih in najbolj kompleksnih človekovih notranjih dogajanj. Ta poezija neizogibno poraja tudi nenavadno aktualano vprašanje, ki se, povsem normalno, danes vse bolj pogosto postavlja in poskuša reševati, kakor to delata Golob in Šoljan: to je vprašanje odnosa pesnik — bralec. Toda to je vsekakor tema zase.

Ostane nam samo še, da spregovorimo nekaj tudi o proznem ustvarjanju našega časa. Medtem ko je v knjižni kritiki in posebno v poeziji že od petdesetih let pri nas popolnoma prevladovala generacija pisateljev, rojenih nekeje med 1922. in 1932. letom, deluje v proznem ustvarjanju — lahko rečemo, vse do naših dni — paralelno nekoliko književnih generacij.

Od generacije, rojene konec stoletja (Krleža, Kolar), preko generacije, ki se je pojavila v literaturi okoli tridesetih let, pa vse do najmlajše, najnovejše, ki se je pojavila po vojni ter se je popolnoma uveljavila v poslednjih desetih letih, se prepleta v hrvaški prozi tudi nekaj tematskih krogov, značilnih prav za posamezne generacije.

Nobena naša literarna zvrst ni tako vezana na tradicijo kot proza. Tematika vasi z močno poudarjeno socialno noto, ena osrednjih tem naše medvojne proze, je v glavnem dominantna tudi v obdobju po vojni. Končno tudi sama tematika NOB, v zadnjih desetih letih kvalitetno boljša in bolj kompleksno zajeta za razliko od plakatske in polne parol iz razdobja socialističnega realizma, je v glavnem prav tako vezana na ambient vasi.

Tematika mesta dobiva v tem obdobju nekoliko večji pomen, posebno v delih Božića, Simića, Špoljara, Kaleba, Mihalića. To, kar je bistveno v naši prozi zadnjega časa, vezani na ustvarjanje pisateljev, ki so objavljali tudi pred vojno, je vsekakor težnja po modernejšem izrazu, iskanje novih stilnih prijemov, vnašanje simboličnih elementov v okviru v bistvu realistično intonirane proze, kakor na primer pri Marinkoviću, močnejši psihološki posegi, zoževanje razvejane fabule na meditativno-psihološko niansiranje posameznih literarnih junakov, kot pri Segedinu ali Desnici, sploh težnja k modernejšemu strukturiranju izraza, katerega prapočetke je treba iskati v prozi Joyca, Kafke ali Virginie Wolff, oziroma v delih povojne ameriške literature.

Prav v zvezi s temi iskanji v sodobni prozi, z zatiranjem širokega, epsko razvlečenega fabuliranja, v iskanju novih koncepcij in možnosti, da se v literarnem tekstu odrazi človek v brezčasju današnjih dni, tudi mnogi naši pisatelji najstarejše generacije, ki so že zdavnaj izoblikovali svoj izraz in ustalili svoj tematski interes v glavnem še pred vojno na socialni tematiki naše vasi ali podeželja — kažejo očitno v svoji prozi važne preformacije, metamorfoze in skoraj bi lahko rekli, da doživljajo lastne rekreacije, kar je vsekakor zanimiv in pomemben pojav v naši današnji književnosti.

Seveda ta pojav, ki ga lahko opazimo pri mnogih današnjih pisateljih srednje ali starejše generacije — prehajanje na nove teme in iskanje novih metodskih postopkov ter izraznih sredstev — lahko pojasnimo z družbeno-zgodovinsko pogojenostjo našega časa. Revolucija je povzročila temeljite spremembe v naših družbenih odnosih in pogledih, vzburla je človeške psihe, popolnoma spremenila preživel način življenja in omogočila to osveščanje, neke vrste ponovno rojstvo pisateljev v imperativu našega časa.

Generacija pisateljev, ki zavzema danes avantgardistične položaje v proznem ustvarjanju, pa je tista generacija, ki je tudi predstavnik našega kritičnega in hirskega ustvarjanja. Potrebno je poudariti, da je njihova proza v največjem delu nove-

listična, večinoma nepoantirana, pisana zelo pogosto v prvi osebi, avtobiografska in vnaša v našo sodobno hrvatsko književnost novo, važno kvaliteto: težnjo po svojevrstni univerzalnosti, tako da njeni motivi in problemi prehajajo okvire kategorije časa, ne težijo za tem, da bi bili odraz resničnega življenja v dani situaciji, ampak da so kondenzacija življenja, njegova vseobsežnost. To je prizadevanje, da se utrdi določena filozofsko-idejna koncepcija sveta pisatelja, ki ustvarja svoje življenjske postulate in se po njih ravna ter išče v življenju motive, ki ustrezajo tem njegovim postulatam.

Zato je tudi razumljivo, da pri vsakem od teh pisateljev lahko najdemo kakšno novelo, v kateri izpoveduje svoj življenjski credo, neke vrste osebni manifest, deklariranje samega sebe. Taka novelistika, jasno, često niha na robu konstruktivizma, a etični moment, nenavadno močno poudarjen, v tem primeru nima več značaja družbene morale, družbene etike, ampak izključno individualne morale, individualnega etičnega vrednotenja. Vse to lahko najdemo tudi v romanu, kot se pričanja javljati v zadnjem času npr. pri Soljanu. Lahko rečemo, da je največji del teh pisateljev gradil svoje povesti ali romane na težkih doživljajih lastnega otroštva. Ko tavajo po brezizhodnosti tega sveta, iščejo ti pisatelji odgovore na nekatera bistvena vprašanja. Ti odgovori so različni: svet doživljajo kot disharmonijo življenja, iluzije in stvarnosti, npr. Slobodan Novak, kot fatalnost in absurdnost življenja, kot občutek lastne odtujenosti družbi in človeku, pa tudi samemu sebi, kako Kuzmanović.

Večkrat se mi zdi, da je ta proza pravzaprav samo podoba in odraz izgubljene ali ujete človeške osebnosti, v nekem smislu deformirane človeške zavesti, ki ji je preostalo samo še beg v otroštvo, v katerem išče sil za nadaljnje življenje, oziroma gradnja lastnih filozofskih odnosov do otroštva.

Povsem razumljivo je, da to iskanje smisla, bistva življenja, to tavanje po prostranstvih zavesti in podzavesti samo po sebi izključuje možnost pisanja v obliki tradicionalne proze, izključuje fabulativnost, zato pa postavlja v prvi plan ustvarjanje, ki mu je osnovno gibalno asociacija in emocija. Intelktualno-konstruktivistični element in posebno izniansiran esencialni izraz pa sta razumljivo spremna pojava, medtem ko etični moment, ki se vsiljuje kot določena teza, vodi to prozo v esejistično-filozofska razglabljanja na osnovi lirsko-asociativnega izraza.

Vendar pa z vidikov današnjega gledanja na svet in življenje zaenkrat še ne moremo govoriti o premaganem starem in karakterističnem novem, saj na primerih Desnice, Božića, Slamniga, Soljana — ali od prej Šegedina oziroma Marinkovića — ne moremo govoriti še o nekih povsem novih karakteristikah naše književnosti v celoti, ampak samo o njenih današnjih tendencah in posameznih uspehih. Novo in karakteristično je v težnji, da se umetniško oblikuje tema mesta in fiziognomija človeka v mestu v naših nervoznih pretrganih dneh, torej v svojevrstnem etičnem momentu in nekem novem aspektu gledanja na moderno človeško osebnost.

Nasploh, spremembe se dogajajo v kršenju klasičnih oblik poezije in proze, v prelivanju literarnih zvrsti, v izginevanju fabulativnosti in nastajanju določenega sintetičnega realizma. Novo je v tem neposrednem približevanju pojavnosti in dogodkov in v vse bolj poudarjenem avtobiografskem momentu posameznih del.

Povsem naravno in jasno je, da je v teh iskanjih in tavanjih, poetičnih in proznih, tudi nekaj zgrešenih, umetniško nedovršenih del, saj dokler traja ta proces preizkušanja lastnih moči in eksperimentiranja, tudi ne moremo govoriti o dovršenih umetninah. Vendar je morda prav v tem iskanju in eksperimentiranju mikavnost naše današnje hrvatske književnosti.

Nekateri faktorji, ki vplivajo na udeležbo in mnenje mladine o sestankih

Bogdan Kavčič

Povzetek

Sestavek obravnava vpliv starosti, spola in izobrazbe na udeležbo in mnenje mladine v starosti 14—27 let o sestankih.*

Mlajši, 14—16 letni, hodijo manj na sestanke kot starejši. Ženske se v starosti 14—27 let udeležujejo pomembno manj sestankov kot moški. Razlika je zlasti velika pri skupini 20—27 letnih, prej je udeležba približno enaka. Starejši se v večji meri opredeljujejo v oceni koristnosti sestankov kot mlajši, moški bolj kot ženske.

Mlajši (14—27 let) imajo boljše mnenje o tem, koliko predlogov se na sestankih upošteva kot pa starejši. To je verjetno v veliki meri rezultat dejavnosti LMS kot organizacije, ki vključuje predvsem mladino. Vendar bi bila potrebna še odločnejša usmeritev organizacije k realizaciji sprejetih sklepov. Tudi v tem pogledu je LMS že precej dosegla, saj je ravno v tej organizaciji aktiven relativno največji del članstva. Moški in ženske se v letih 14—27 ne ločijo bistveno v oceni, koliko predlogov se na sestankih upošteva; ženske težijo bolj k nevtralnimi sodbam.

Med razlogi, zakaj ljudje ne hodijo na sestanke, so anketiranci na prvih mestih navedli razloge, ki nakazujejo pomanjkljivosti v tehniki organizacije in vodenja sestankov. Z izboljšanjem organizacijsko-tehnične plati sestankov bi se torej verjetno povečala udeležba ljudi na sestankih in izboljšala njihova ocena sestankov.

Bolj izobraženi hodijo več na sestanke kot manj izobraženi. Razlikujejo se od manj izobraženih tudi po zaporedju razlogov, zakaj ljudje ne hodijo na sestanke. Za različno izobražene bi bilo torej treba podvzeti različne mere v smislu večjega pritegovanja na sestanke: za bolj izobražene ukrepati bolj v smislu zboljševanja tehnike vodenja sestankov; za manj izobražene pa verjetno v smislu povezovanj sestankov z drugimi oblikami (plesji ipd.).

Mlajši hodijo manj na sestanke kot starejši, ženske manj kot moški

Po namenu se sestanki delijo v tri glavne vrste:

1. sestanki, katerih namen je, da tisti, ki sestanek skliče (ali nekdo po njegovem naročilu) pouči skupino o določenem problemu. V to vrsto sodijo npr. predavanja. Takih sestankov pod tem naslovom ne bomo obravnavali.

2. Drugo vrsto sestankov predstavljajo sestanki, katerih namen je, da tisti, ki sestanek skliče, da ali dobi (odda ali sprejme) določene informacije (npr. tiskovna konferenca).

3. Tretjo vrsto pa predstavljajo tako imenovani diskusijski sestanki (ki so najpogostejši), kjer gre za interakcijo vseh navzočih v smislu sprejetja nekega sklepa, ki naj bi bil izraz mnenja vseh navzočih. To je lahko tudi sklep o skupni akciji. Taki sestanki predstavljajo osnovno obliko dela v množičnih organizacijah in so praktično tisto, kar se pri nas v vsakdanjem jeziku označuje kot »sestanek«.

Vir: Društveno politična in društvena dejavnost od 14 do 27 let starih Slovencev. Studijo je po naročilu CK LMS izdelal inštitut za sociologijo v Ljubljani na osnovi podatkov, dobljenih z anketo o množičnih komunikacijskih sredstvih, ki jo je inštitut za sociologijo izvedel spomladi 1962. leta.

Da se posameznik sestanka udeleži, je potrebno dvoje: predvsem mora biti poučen, da sestanek bo (vedeti: kdaj, kje, namen itd.) in njegov interes za ta sestanek mora biti tolikšen, da premaga ovire (različnih vrst), ki mu otežkočajo, da bi se sestanka udeležil.

Naš namen je bil predvsem ugotoviti, v kolikšni meri se mladi ljudje, stari od 14—27 let, udeležujejo sestankov in zborovanj, zato smo jim postavili vprašanje, koliko sestankov oz. zborovanj so se udeležili v zadnjem mesecu. Časovno omejitve (=v zadnjem mesecu) smo postavili zato, ker so nam prejšnje študije pokazale, da je v enem mesecu — zlasti ker je to šlo za drugo polovico februarja in prvo polovico marca — vsakdo vsaj enkrat imel priliko, da se je udeležil kakega sestanka. Na drugi strani pa je časovna omejitev tudi nujna, ker nam sicer rezultati ne bi ničesar povedali. Pri današnjem načinu življenja je nujno, da se vsakdo bolj ali manj pogosto udeleži kakega sestanka, naš cilj pa je bil odkriti, kolikšen del prebivalstva se praktično udeležuje sestankov. Podatki bi bili brez časovne omejitve manj zanesljivi, ker bi bila možnost pozabljanja večja in s tem podatki za daljše obdobje manj natančni.

Iz tabele št. 1 je razvidno, da praktično 60% mladih ljudi (14—27 let) ne hodi na sestanke. Od tistih, ki hodijo na sestanke, pa se jih približno $\frac{1}{4}$ udeleži na mesec le enega ali dveh, le $\frac{1}{4}$ tistih, ki hodijo na sestanke (ali 10,3% vseh 14—27-letnih), več kot dveh. Če vzamemo udeležbo na sestankih kot indikator družbene aktivnosti, populacija 14—27-letnih razpade na 6 desetih pasivnih (=ki jih ni nikjer), 3 desetine deloma aktivnih in 1 desetino zelo aktivnih (funkcionarjev).

Tabela 1: Odgovori 14—27-letnih na vprašanje: »Koliko sestankov ali zborovanj ste se se udeležili v zadnjem mesecu?« v % posameznih starostnih grup.

Število sestankov, ki se jih je udeležil	Starost			Povprečno
	14—16	17—19	20—27	14—27
enega, dveh	25,1	34,6	31,4	30,8
več kot dveh	6,0	12,1	10,9	10,3
v zadnjem mes. nobenega	25,7	25,6	32,2	29,7
sploh ne hodi na sestanke	42,4	26,4	24,5	28,1
ni odgovoril na vprašanje	0,8	1,4	1,0	1,0
Skupaj	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Starostna skupina 14—16-letnih se sestankov udeležuje v pomembno manjši meri (68% jih praktično ne hodi na sestanke) kot pa starejši (praktično ne hodi na sestanke 57% 20—27-letnih). To je tudi razumljivo, saj interesni svet 14—16-letnih še ni dokončno formuliran, so samo deloma vključeni v politične in ostale organizacije mladine in odraslih, svetovni nazor še ni dokončno oblikovan itd.

Ženske se v letih 14—27 let v manjši meri udeležujejo sestankov kot pa moški. Razmerje prikazuje tabela 2. Manjšo udeležbo opazimo predvsem pri starostni grupi 17—27-letnih, udeležba mlajših je približno enaka moškim.

Tabela 2: Kako so se v zadnjem mesecu udeleževali sestankov moški in ženske, starosti 14—27 let v %.

Udeležil se je sestankov	Spol	
	moški	ženski
enega, dveh	35,1	16,6
več kot dveh	12,8	7,7
nobenega v zadnjem mesecu	28,3	31,0
sploh ne hodi na sestanke	22,6	33,8
ni odgovoril	1,2	0,9
Skupaj	100,0%	100,0%

Med razlogi, ki odločajo, ali se bo posameznik udeležil nekega sestanka ali ne, je tudi njegovo preteklo izkušstvo o sestankih, njegova splošna sodba o sestankih. Ta sodba nastane na osnovi tega, v kolikor so sestanki obravnavali stvari, ki so bile tudi v njegovem interesu, v koliko so sestanki imeli tudi z njegovega stališča pozitivne, praktične posledice itd. Splošno mnenje 14—27-letnih o koristnosti sestankov je nekoliko pozitivnejše od mnenja starejših. Kot koristne jih ocenjuje dobra polovica (51,2%) in kot samo včasih koristne dobra petina (21,2%) — skupno jih ocenjuje pozitivno torej 72,4%. Veliko število, zlasti 14—16-letnih, je izjavilo, da nima mnenja, da ne more reči, ali so sestanki koristni ali ne — 24,6%. V tej kategoriji gre deloma res za tiste, ki nimajo mnenja o sestankih (se jih ne udeležujejo) — sem spadajo zlasti mlajši — deloma pa za tiste, ki imajo negativno mnenje o koristnosti sestankov, pa ga niso hoteli izraziti kot takega. Zanimivo je namreč, da se je zelo majhno število anketiranih izjavilo, da so sestanki nekoristni — le 1,6% anketiranih 14—27 let starih. Ta odstotek je premajhen, da bi se zdel resničen (dokaz je že neudeležba). Verjetno gre za pojav, da se tisti, ki imajo negativno mnenje o koristnosti sestankov tega mnenja niso upali izraziti pod vplivom prepričanja, da so sestanki družbeno priznani kot koristni. Z drugimi besedami: ocena posameznika se premakne v smeri tiste ocene, ki jo on smatra za splošno veljavno.

Razmerja po starostnih grupah kaže tabela 3.

Opazimo predvsem naslednje: stalno se povečuje število ocen »včasih so sestanki koristni, včasih ne« in zmanjšuje % neopredeljenih.

Tabela 3: Sodba o splošni koristnosti sestankov po starosti (v % starostnih grup).

Koristni?	Starost			Povprečno
	20—27	14—16	17—19	20—27
so koristni	49,1	55,1	50,6	51,2
včasih so, včasih ne	11,6	19,3	24,7	21,2
ne, niso koristni	1,1	1,0	1,9	1,7
nima mnenja	36,9	22,8	21,6	24,6
b. o.	1,3	1,8	1,2	1,4
100 % =	610	703	2040	3353

Kaj mislijo o koristnosti sestankov moški in kaj ženske 14—27 let stari, kaže tabela 4.

Tabela 4: Sodbe 14—27-letnih o splošni koristnosti sestankov po spolu.

Sodba o sestankih	Spol	
	moški	ženski
so koristni	53,4	49,0
so in niso	21,8	20,5
niso	1,8	1,4
nima mnenja	21,4	28,0
b. o.	1,6	1,1
Skupaj	100,0 %	100,0 %

Razlika med moškimi in ženskami je predvsem v tem, da več žensk kot moških nima mnenja o koristnosti sestankov in da jih manjši del kot pri moških ocenjuje za koristne. V različnih starostih med moškimi in ženskami ni večjih razlik. Vpliv spola torej ni odločilen pri oceni koristnosti sestankov.

Poskušali smo ugotoviti, ali gre za neki splošni afront proti sestankom ali pa so za neudeležbo in oceno koristnosti posebni razlogi. Porabili smo dva pristopa:

1. vprašali smo anketirance, kaj mislijo, zakaj ljudje ne hodijo na sestanke, in
2. kaj naj bi sestanki obravnavali.

S prvim vprašanjem smo hoteli dobiti ravrstitev razlogov, zaradi katerih ljudje ne hodijo na sestanke. Drugo vprašanje pa je bilo namenjeno analizi vsebine sestankov, kakršne si ljudje želijo.

Da se nekdo udeleži sestanka, mora imeti za to določen interes. Ali da bo kaj zvedel, se nad čim pritožil, nekaj predlagal itd. — biti mora motiviran. V kolikor so sklepi sestanka v skladu z njegovimi interesi, bo sestanek ocenjeval pozitivno, sicer pa lahko pričakujemo negativno ali v najboljšem primeru nevtralno oceno. Izraz interesov udeležencev nekega sestanka so tudi predlogi, ki jih na sestankih dajo ali dobijo. V predlogih je izraženo to, kar predlagatelj (oseba ali skupina oseb) pričakujejo, želijo, da bi bil rezultat sestanka. Če se predlogi sprejemejo, to pozitivno vpliva na motivacijo predlagatelja. To pomeni, da bodo on sam, pa tudi vsi tisti, ki so bili podobnega mnenja kot on, smatrali konkretni sestanek za uspešen, pa tudi njihovo mnenje o sestankih nasploh se bo izboljšalo. Ne samo to: tisti, ki se niso upali dati sprejetemu podobnega predloga, si bodo mogoče drugič že upali. Pogost pojav je namreč, da ljudje sprejetje svojega predloga smatrajo za uspeh in zavrnitev kot neuspeh. To dobi večji pomen še zaradi tega, ker je na sestanku veliko ljudi, dobršen del pa se jih med seboj pozna. Predlagatelj nesprijetega predloga v taki situaciji svoj neuspeh še močneje občuti. Splošna tendenca današnjega človeka je namreč težnja po afirmaciji v družbi, zlasti pa v grupi, v okolju, kjer živi («dobiti ugled v očeh sosedov»).

Seveda še ni dovolj, da je predlog sprejet na sestanku, treba ga je tudi realizirati. Realizacija predloga je običajno ločena od sestanka in prepuščena manjšemu številu pooblaščenih. Na sestankih družbeno političnih in društvenih organizacij je to vodstvo (funkcionarji), na zborih volivcev odborniki itd. Zato se dogaja, da se sprejeti predlogi iz objektivnih ali subjektivnih razlogov samo deloma ali pa sploh ne izvršijo.

Vprašali smo tiste, ki hodijo na sestanke, kaj sodijo, ali se predlogi na sestankih upoštevajo ali ne. Rezultate kaže tabela 5.

Približno 1/4 14—27-letnih meni, da se upošteva precej predlogov, več kot polovica, da se le nekateri in le manjši del (6,3%) da se sploh ne upoštevajo. Da je tako malo anketiranih na vprašanje, koliko predlogov se na sestankih upošteva, odgovorilo, da s sestanki »ni nič, so le prazno govorjenje«, je verjetno vsaj deloma vzrok tudi v formulaciji odgovorov. V tej obliki («iz njih ni nič, so samo prazno govorjenje») se odgovor lahko interpretira kot družbeno negativno obarvan. V bistvu je ta odgovor bolj emocionalna reakcija kakor pa kvantifikacija in kot tak izstopa, se loči od ostalih.

Tabela 5: Mnenje udeležencev sestankov o upoštevanju predlogov, po starosti, v % posamezne starostne grupe.

Mnenje o upoštevanju predlogov na sestankih	Starost			Povprečno
	14—16	17—19	20—27	14—27
prazno govorjenje	3,1	5,6	7,6	6,5
nekateri se upoštevajo	45,5	55,3	61,0	57,5
precej se jih upošteva	28,4	27,6	22,1	24,2
ne vem	23,0	11,5	9,3	11,8
Skupaj	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zopet pa je presenetljivo veliko takih, ki o tem nimajo mnenja in ki »ne vedo«. V to kategorijo verjetno spadajo najpasivnejši udeleženci sestankov, ki jih sestanki v celoti ne zanimajo in se jih udeležujejo le zaradi te ali one oblike socialnega pritiska (gredo vsi prijatelji; vsi, s katerimi so skupaj v službi, itd.).

Predvsem se statistično pomembno zmanjša s starostjo število tistih, ki se ne opredelijo, ne vedo, koliko predlogov se na sestankih upošteva. Teh je največ, skoraj 1/4, med 14—16-letnimi. Ta starostna grupa ima tudi najvišji odstotek tistih, ki mislijo, da se predlogi v precejšnjem delu upoštevajo in obenem najmanjši propore tistih, katerih mnenje je, da se sploh ne upoštevajo. V celoti pa od 14—27. leta narašča propore tistih, ki menijo, da se predlogi sploh ne upoštevajo, kakor tudi število tistih, ki menijo, da se upoštevajo samo nekateri. Povečanje proporca v teh dveh kate-

gorijah gre na račun zmanjšanja propora istih, ki se opredeljujejo in pa tistih, ki menijo, da se upošteva velik del predlogov.

Vzroke za to spremembo lahko iščemo ali v večjem izkustvu starejših (in s tem na bolj osnovani, objektivnejši oceni) ali pa v spremembah v situaciji, to se pravi, spremembe v vrsti sestankov, ki se jih udeležujejo. Mlajši hodijo v glavnem le na mladinske sestanke, starejši pa se vključujejo tudi v druge organizacije, zборе volilcev itd. Kje je pravi vzrok, bi lahko pokazala le poglobljena študija.

Za celotno prebivaistvo je značilno, da se z leti povišuje število tistih, ki imajo o sestankih slabo mnenje, ki mislijo, da so sestanki govorjenje v prazno. Prav tako se z leti stalno zmanjšuje število tistih, ki mislijo, da se predlogi v precejšnjem delu upoštevajo. Vzrok je najbrž v slabih izkušnjah starejših iz časov, ki jih sociologi označujejo kot obdobje »revolucionarnega etatizma«.

Tabela 6: Udeleženci sestankov, ki med posameznimi starostnimi skupinami mislijo, da se upošteva precej predlogov na sestankih in tistih, ki menijo, da so sestanki samo prazno govorjenje (v posameznih starostnih skupinah).

Mnenje o sestankih	Starost			
	14-27	28-41	42-55	56 in več
upošteva se precej predlogov	24,2	20,0	17,9	15,5
sestanki so samo prazno govorjenje	4,6	7,8	10,9	11,3

Mlajši so torej mnogo bolj optimistično razpoloženi do sestankov kot starejši. To je vsaj deloma tudi posledica splošnih prizadevanj družbeno političnih in ostalih organizacij za dvig nivoja sestankov v zadnjih letih. Ker ravno mlajše vključuje predvsem LMS, verjetno smemo zaključiti, da je boljše mnenje o sestankih, ki ga imajo mlajši, v veliki meri prav rezultat uspešne dejavnosti te organizacije. Drugi faktor, ki verjetno vpliva na pozitivnejše mnenje o sestankih mlajših kakor starejših je, da je področje udeleževanja mlajših ožje kot pa področje udeleževanja starejših. Prav tako lahko iz navedenih podatkov zaključimo, da so družbene organizacije še vedno premalo usmerjene na uresničevanje predlogov, ki jih posamezniki dajejo na sestankih, oziroma premalo dosledno izpolnjujejo sprejete sklepe. Ugled organizacije in mnenje ljudi o sestankih bi se na osnovi pozitivnih izkušenj z realizacijo sprejetih sklepov izboljšala. K izvrševanju sprejetih sklepov bi bilo treba pritegniti čim širši krog ljudi, ki bi se pri tem tudi marsikaj naučili. Zgleda, da je v dosedANJI praksi organizacija LMS že precej naredila, saj je prav tej organizaciji uspelo aktivirati večji del članstva kot katerikoli drugi.

Med moškimi in ženskami v letih 14-27 ni bistvenih razlik v oceni, koliko predlogov se na sestankih upošteva, ženske kažejo nekoliko večjo tendenco k nevtralnimi sodbam (nekaj se jih upošteva, ne vem). Odnose kaže tabela 7.

Tabela 7: Kaj mislijo o upoštevanju predlogov na sestankih tisti moški in ženske 14-27 let stari, ki hodijo na sestanke (v %).

Mnenje o sestankih	Spol	
	moški	ženski
sestanki so le prazno govorjenje	7,7	59,1
nekateri se upoštevajo	56,1	5,1
precej predlogov se ne upošteva	25,7	22,4
ne ve, se ne opredeli	10,5	13,4
Skupaj	100,0 %	100,0 %

Isto tendenco (z majhnimi variancami) žensk nasproti moškim vidimo tudi znotraj posameznih starosti 14-27 let. Spol torej ne vpliva na mnenje o tem, koliko predlogov se na sestankih upošteva.

Med 14—27-letnimi v celoti jih je 43,3% odgovorilo, da ne vedo, zakaj ljudje ne hodijo na sestanke. Med specifičnimi razlogi pa si po vrsti sledijo: ker so slabo pripravljene, ker so sestanki ob nepravem času, ker so preveč oddaljeni, ker so predolgi, ker so nekoristni, ker iste stvari kot na sestankih izvedo že drugje, ker so v neprimernih prostorih, ker jih je preveč in končno, ker ni sestankov. Le 7,8% anketiranih nima negativnih pripomb. Med posameznimi starostnimi skupami so opazne razlike. V tabeli 8 so prikazani proporciji posameznih starostnih skup, ki navajajo označeni odgovor kot razlog, da ljudje ne hodijo na sestanke.

Tabela 8: Odgovori 14—27-letnih na vprašanje, zakaj ljudje ne hodijo na sestanke. Odgovori so izraženi v % starostne grupe, ki je navedla ta razlog. Upoštevani so samo glavni razlogi.

Razlog	Starost			Povprečno
	14—16	17—19	20—27	20—27
so slabo pripravljene	5,6	12,5	14,9	13,4
so nezanimivi	9,7	14,7	12,7	12,6
so ob nepravem času	8,4	11,8	13,2	12,0
so predolgi	5,4	9,2	8,6	8,2
ljudje hodijo na sestanke	8,7	5,8	8,2	7,8
ne vem	57,5	45,8	38,2	43,3

Predvsem se s starostjo zmanjšuje število neopredeljenih (»ne vem«). Na drugi strani pa naraščajo specifični odgovori. To je znak, da je mnenje o sestankih vedno bolj formirano na osnovi specifičnih razlogov, da je vedno bolj utemeljeno. S starostjo ljudje pridobijo več izkušenj o sestankih in jim je vedno manj vseeno, kakšen je uspeh sestankov. Zato iščejo specifične razloge, zakaj se ljudje ne udeležujejo sestankov (se v večji meri opredeljujejo).

Velik % tistih, ki odgovarjajo z »ne vem«, pa navaja na hipotezo, da gre pri precejšnjem delu ljudi za nasprotovanje sestankom kot sestankom brez specifičnih razlogov. To je izraz izkušenj, ki jih ima posameznik o sestankih, katerih se je udeležil, njegovega splošnega vtisa. Ne gre pa toliko za nasprotovanje neki specifični vsebini. Z drugimi besedami: sestanki niso neprijetni, ampak niso prijetni. Ne znajo pritegniti ljudi. Tak pasiven odnos do sestankov je za organizatorje verjetno slabši, kot če ljudje zavzemajo do sestankov aktiven odnos, pa četudi je negativen. Pri aktivnem odnosu gre za neke otipljive razloge, zato je akcija enostavnejša, lažja in spremembe uspešnejše.

S tega vidika tudi ni slučajno, da sta med specifičnimi razlogi na prvem mestu: »ker so slabo pripravljene«, »ker so nezanimivi«. Ta dva razloga nakazujeta vprašanje, če je tehnika organizacije in vodenja sestankov ustrezna. Navedena lestvica razlogov, zakaj ljudje ne hodijo na sestanke, poudarja pomembnost formalno-tehničnih, organizacijskih razlogov, ki so više uvrščeni, kakor pa objektivni razlogi. Ljudje pridejo na sestanki, ker pričakujejo, da bodo nekaj koristnega zvedeli ali predlagali. Sestanki pa so pogosto slabo vodeni, tako da se ne formulira in ne sprejme ustreznih ukrepov. Ljudje tako ne morejo smatrati sestanka za koristnega oziroma učinkovitega. Problematika, ki naj jo sestanek obravnava, je pogosto slabo pripravljena, tako da udeleženci niso vnaprej seznanjeni z njo, niti ne v zadostni meri na sestanku samem. Vabila prihajajo neposredno pred sestankom, dokumentacije za posamezne točke dnevnega reda udeleženci ne dobijo toliko pred sestankom, da bi jo lahko ustrezno preštudirali. Vse to vsebuje vtis slabe pripravljenosti sestanka in neresnosti organizatorja. Posledica takih pojavov pa je zmanjševanje udeležbe na sestankih in slaba ocena koristnosti sestankov. Iz tega sledi, da bi se dalo z izboljšanjem tehnično-organizacijske plati sestankov povečati udeležbo ljudi na sestankih in izboljšati njihovo oceno sestankov.

Med vsemi 14—27-letnimi na tretjem, med 20—27-letnimi pa na drugem mestu, je razlog, da so sestanki ob nepravem času. Iz tega sledi, da organizatorji sestankov čas, ko naj sestanki bodo, premalo prilagodijo dnevnemu ritmu življenja ljudi. Verjetno se ne bi dalo ustreči vsem. Vsekakor pa je ta razlog na tako visokem mestu, da bi ga bilo treba bolj upoštevati.

Na zadnjih mestih med razlogi, zakaj ljudje ne hodijo na sestanke, pa so bolj objektivni razlogi (ker so v neprimernih prostorih, predaleč itd.). Taka razvrščenost nakazuje relativno manjšo pomembnost teh razlogov nasproti pomembnosti tehnike vodenja sestankov.

Med moškimi in ženskami, starimi 14—27 let, so sicer manjše razlike v vrstnem redu navedenih razlogov, vendar niso statistično pomembne. Večja razlika nastopi le pri tistih, ki ne vedo, zakaj ljudje ne hodijo na sestanke: moških je tu 39,0 %, žensk pa skoraj 48 %. To kaže na občutno manjšo konkretno angažiranost žensk. Pri analizi zaželenih vsebin sestankov smo zopet dobili veliko število odgovorov, da ne vedo, o čem naj bi se na sestankih razpravljalo (42,6 % vseh 14—27-letnih). Ta odstotek se z leti zmanjšuje (glej tabelo 9), med 14—16-letnimi je 62,8 %, med 20—27-letnimi pa le še 36,0 %. Mlajši torej v večji meri nimajo stališč kakor starejši. Za delo LMS to ni posebna ugodna ugotovitev. Delo organizacije bo moralo upoštevati tudi moment oblikovanja stališč članstva.

Tabela 9: % »ne vem« odgovorov na vprašanje, o čem naj bi govorili na sestankih — v % posamezne starostne grupe.

	Starost			Povprečno
	14—16	17—19	20—27	
odgovorov »ne vem«	62,8	44,5	36,0	42,6

Podatek sam zase še ne pove, ali gre za postopno povečevanje pasivnosti mlajše generacije ali pa je to proces, ki je značilen za mlada leta in za manjšo mero življenjskih izkušenj. Katera hipoteza je pravilna, bi pokazala šele longitudinalna študija (panel anketa).

Med predlogi o tem, kaj naj bi na sestankih govorili, je na prvem mestu problematika komune (30,5 %) vseh 14—27-letnih, sledijo pa: problemi stanovanjske skupnosti (22,7 %), o notranji politiki in gospodarstvu v Sloveniji (20,6 %), o notranji politiki in gospodarstvu v Jugoslaviji (17,1 %), o položaju Jugoslavije v svetu (11,6 %) in o zunanji politiki (9,4 %).

Vrstni red kaže, da kolikor je problematika ožjega značaja, konkretnjša, tem večji je % tistih, ki predlagajo, da jo je treba obravnavati. Na prvem mestu so problemi komune in drugem (zelo blizu) problemi stanovanjske skupnosti — oboje problemi, s katerimi se občan sreča na vsakem koraku v svojem vsakdanjem življenju. Problematika stanovanjskih skupnosti je na drugem mestu, čeprav se te skupnosti šele razvijajo in še nimajo prave vsebine za življenje posameznika. Na zadnjem mestu pa je zunanja politika kot zelo splošen pojav. Brž ko je tema bolj konkretizirana, npr. »položaj Jugoslavije v svetu«, je % tistih, ki jih zanima, že večji.

Čim bolj se tematika oži in postaja konkretnjša, tem bolj se večja tudi % tistih, ki smatrajo, da jo je treba obravnavati na sestankih. Opisani pojav je že izrazitejši, kakor hitro so anketiranci starejši. Za ilustracijo glej tabelo 10.

Ko pa smo postavili anketiranim vprašanje, kaj berejo v časopisih oziroma kaj poslušajo najraje pri radijskih poročilih, smo dobili obratne podatke: na prvem mestu je zunanja politika. Zgleda, da se je pri ljudeh ustalil neki odnos do različnih tipov komunikacijskih sredstev. Ta odnos kaže upoštevati in obravnavati posamezne probleme v skladu z njimi.

Sestanki naj bi torej obravnavali predvsem problem konkretnega okolja. To pa seveda ne pomeni, da se interes ljudi omejuje na te probleme, ampak da se z drugimi problemi raje seznanjajo z uporabo drugih komunikacijskih sredstev.

Tabela 10: Naraščanje % odgovorov, da bi bilo treba na sestankih razpravljati o problemih komune in stanovanjske skupnosti, s starostjo (v % posameznih starostnih grup, ki so izbrale ta odgovor).

Odgovori	Starost			Povprečno
	14—16	17—19	20—27	
o problemih komune	13,8	23,1	33,5	30,5
o problemih stan. skupnosti	10,0	18,4	28,0	22,7

Povečanje odstotka gre pri vseh odgovorih predvsem na račun zmanjšane števila neopredeljenih.

Med moškimi in ženskami ni večjih razlik, le žensk je pomembno več neopredeljenih. Za primerjavo si oglejmo tabelo 11.

Tabela 11: Odgovori »ne vem« na vprašanje, o čem bi bilo treba razpravljati na sestankih, po spolu (v % starostnih grup določenega spola).

Odgovor »ne vem«	Starost			Povprečno
	14—16	17—19	20—27	20—27
moški	59,0	38,7	27,4	35,5
ženske	66,7	59,4	44,8	50,0

Bolj izobraženi hodijo na sestanke v večji meri kot manj izobraženi in jih tudi bolje ocenjujejo

Da višja izobrazba pomeni večjo družbeno aktivnost, je razvidno tudi iz odgovorov anketirancev na vprašanje, koliko sestankov so se udeležili v zadnjem času. Če tistim 14—27-letnim, ki so izjavili, da se sploh ne udeležujejo sestankov, prištejemo še tiste, ki so izjavili, da v zadnjem mesecu niso bili na nobenem sestanku oziroma zborovanju ter s tem dobimo tiste, ki »praktično ne hodijo na sestanke«, in jih razdelimo po izobrazbi, dobimo sliko, kot jo kaže tabela 12.

Tabela 12: Odstotek 14—27 let starih, ki »praktično ne hodijo na sestanke«, po izobrazbi.

Izobrazba	»Praktično ne hodi na sestanke«
osnovna šola ali manj	66,3
nižja srednja ali nižja strok. šola	49,8
srednja, višja, visoka šola	33,6

Bolj izobraženi se torej v večji meri udeležujejo sestankov kot manj izobraženi. Podobno sliko bi dobili tudi, če bi vzeli samo tiste, ki so izjavili, da sploh ne hodijo na sestanke, le % bi bili nižji. % tistih, ki so izjavili, da se samo v zadnjem mesecu niso udeležili nobenega sestanka, je praktično konstanten za vse izobrazbene grupe in se giblje okrog 30 %.

Ne samo, da se bolj izobraženi v večjem delu udeležujejo sestankov, ampak je med njimi tudi več takih, ki so se v zadnjem mesecu udeležili več kot dveh sestankov, kakor pa je takih med manj izobraženimi. Primerjavo kaže tabela 13.

Tabela 13: Razdelitev 14—27 let starih udeležencev sestankov po izobrazbi glede na to, koliko sestankov so se udeležili (v %).

Udeležil se je sestankov	Izobrazba			100% =
	osn. šola ali manj	niž. srednja, niž. strok.	srednja, višja, visoka	
enega ali dveh	47,7	39,6	12,5	1032
treh ali več	33,4	45,2	21,4	341

Opomba: Pod »100 %« so navedeni vsi anketiranci, stari 14—27 let, ki so bili v zadnjem mesecu na označenem številu sestankov.

Razlika je statistično signifikantna (χ^2 je pomemben pri stopnji 0,01).

Pri najbolj izobraženem delu 14—27 let starih torej nastopi bolj izrazita diferenciacija na aktivne in neaktivne kot pa pri manj izobraženem delu. Delež zelo aktivnih je znatno večji kot pa pri manj izobraženih. Ne vpliva na to starost ampak

izobrazba. To lahko trdimo zaradi tega, ker se podoben pojav kaže tudi pri starostni grupi 29—41-letnih, ko izobrazba ni več v taki meri vezana na starost kakor pri 14—27-letnih.

In kako ocenjujejo koristnost sestankov bolj izobraženi in manj izobraženi? Tu nimamo opravka s tako enostavno zakonitostjo kakor v prejšnjih primerih (čimbolj izobraženi, tembolj aktivni). Izgleda, da izobrazba ni faktor, ki bi bistveno vplival na oceno koristnosti sestankov. Sicer pa si ogledjmo tabelo 14.

Tabela 14: Mnenje 14—27-letnih o koristnosti sestankov, po izobrazbi (v %).

Ali so sestanki koristni?	Izobrazba		
	osn. šola ali manj	niž. srednja, niž. strok. šola	srednja, višja, visoka šola
so koristni	45,2	61,6	53,6
včasih so, včasih ne	20,4	19,4	32,5
niso	1,3	1,8	2,8
neopredeljen	32,7	16,6	10,8
ni odgovoril	0,4	0,4	0,4
100 % =	1815	1123	360

Opomba: Števila pod »100 %« so absolutna števila, preostali del 14—27 let starih ni odgovoril na vprašanje o izobrazbi.

Prvo, kar opazimo, je, da se število neopredeljenih zmanjšuje, ko se nivo izobrazbe viša. Podobno se niža % neopredeljenih z izobrazbo tudi pri 28—41 let starih, grupi, za katero smemo misliti, da je proces izobraževanja že zaključila. Vendar pa je pri tej starostni grupi % neopredeljenih znatno nižji kot pri mlajših. Če povzamemo: % neopredeljenih se zmanjšuje s starostjo in z izobrazbo. Z drugimi besedami: oba faktorja, starost in izobrazba, vplivata na opredeljenost mnenja o koristnosti sestankov. Čim večja je starost in čim večja je izobrazba, bolj ljudje opredeljujejo svoje mnenje o koristnosti sestankov.

Število tistih, ki ocenjujejo sestanke kot koristne in kot deloma koristne (včasih so, včasih niso koristni) pa se z dvigom nivoja izobrazbe ne giblje enoznačno. Podoben pojav smo za sodbo »so koristni« videli pri obravnavanju starosti. Do sličnega rezultata pridemo z analizo mnenja, ali se predlogi na sestankih upoštevajo ali ne. Niti izobrazba niti spol nista pri tem mnenju odločilna. Večji pa je vpliv faktorja starosti. Za ilustracijo prikazujemo le tabelaričen pregled mnenj anketiranih 14—27 let starih o tem, ali se predlogi na sestankih upoštevajo ali ne.

Tabela 15: Kaj mislijo tisti 14—27 let stari, ki hodijo na sestanke, o tem, ali se predlogi na sestankih upoštevajo ali ne, po izobrazbi (v %).

Mnenja o sestankih	Izobrazba		
	osn. šola ali manj	niž. srednja, niž. strok. šola	srednja, višja, visoka šola
prazno govorjenje	5,8	7,1	7,5
nekateri se upoštevajo	56,1	59,9	56,7
precej se jih upošteva	22,2	25,8	27,0
neopredeljen	15,9	7,3	8,8
Skupaj	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Pri navajanju razlogov, zakaj se ljudje ne udeležujejo sestankov, se med različnimi nivoji izobrazbe pojavijo pomembne razlike. Razvrstitev razlogov po različnih nivojih izobrazbe kaže tabela 16.

Tabela 16: Kako so različno izobraženi, 14—27 let stari, razvrščali razloge, zakaj se ljudje ne udeležujejo sestankov. Za osnovo je vzeta lestvica manj izobraženih.

Razlogi	Izobrazba		
	osn. šola ali manj	niž. srednja, niž. strok. šola	srednja, višja, visoka šola
sestanki so predaleč	1	5	7
so nezanimivi	2	1	3
so ob nepravem času	3	2,5	4
so slabo pripravljene	4	2,5	1
so nekoristni	5	6	9
so predolgi	6	4	2
to, o čemer govorijo na sestankih, izvedo že drugje	7	7	6
ni sestankov	8	10	10
so v neprimernih prostorih	9	8	8
jih je preveč	10	9	5

Statistična analiza je pokazala, da so med razvrstitvijo tistih, ki imajo osnovno šolo in manj, in tistimi, ki imajo srednjo šolo ali več, bistvene razlike. Razlike med tistimi, ki imajo nižjo srednjo ali nižjo strokovno šolo nasproti tistim s srednjo, višjo ali visoko šolo so na meji statistične pomembnosti; medtem ko so razlike med tistimi z osnovno šolo in med tistimi z nižjo srednjo ali nižjo strokovno šolo statistično nepomembne. (Izračunani koeficienti vrstne korelacije med posameznimi skupami so služili za osnovo statistične analize. Njihovo pomembnost smo preizkusili z z-testom).

To pomeni, da so razlogi, zaradi katerih ne hodijo na sestanke anketiranci z višjo izobrazbo različni od razlogov, zaradi katerih ne hodijo na sestanke anketiranci z nižjo izobrazbo. To se pravi, da je potrebno podvzeti za različno izobražene različne ukrepe, da bi jih pritegnili na sestanke. Za višjo izobražene bolj v smislu izboljševanja tehnike vodenja in racionalizacije sestankov, ki pri manj izobraženih morda ne bi uspeli. Pri manj izobraženih pa bi verjetno bilo bolj učinkovito združevanje sestankov z ostalimi oblikami združevanja in pozitivnih socialnih izkušenj (ples ipd.).

Poskušali bomo na kratko ugotoviti, kje nastopajo večje razlike. Zaradi enostavnosti bomo za tiste, ki imajo dokončano ali nedokončano osnovno šolo, porabili oznako »manj izobraženi«, za tiste z višjo srednjo šolo ali nižjo strokovno šolo termin »srednje izobraženi« in za tiste z dokončano srednjo, višjo ali visoko šolo termin »bolj izobraženi«.

Manj izobraženi postavljajo na prvo mesto razlog, da so sestanki preveč oddaljeni. Isti razlog postavljajo srednje izobraženi na 5. in bolj izobraženi šele na 7. mesto. Vzrok za razliko v razvrščanju razloga, da so sestanki predaleč, je verjetno v tem, kje posamezne izobrazbene grupe pretežno stanujejo. Bolj izobraženi v večji meri stanujejo v večjih krajih, zlasti mestih in večjih vaseh, kot pa manj izobraženi (kmetje, nižje kvalificirani delavci). Sestanki so običajno tam, kjer je več prebivalstva skupaj — to je prav po večjih krajih. Zato za tiste, ki stanujejo v večjih krajih ali mestih, faktor oddaljenost ne vpliva na udeležbo na sestankih v taki meri, kot pa npr. v redko naseljenih področjih na podeželju, kjer je včasih potrebna tudi cela ura hoje, da se pride do prvega večjega kraja ali celo samo do soseda.

Razlog, da so sestanki slabo pripravljene, so manj izobraženi postavili na 4. mesto, medtem ko je pri bolj izobraženih na prvem mestu. Pri tem razlogu gre očitno za vpliv različnih nivojev izobrazbe. Bolj izobraženi imajo večje zahteve do sestankov, »hočejo vedeti, zakaj so prišli na sestanek«. Zato so tudi bolj kritični do poteka sestankov, do metode dela na sestanku. V intenzivnem toku življenja bolj izobraženih narašča potreba po čim bolj racionalnem izkoriščanju časa. To se vidi tudi iz tega, da so bolj izobraženi postavili razlog »sestanki so predolgi« na drugo mesto, manj izobraženi pa šele na šesto. Pri manj izobraženih torej »problem časa«, časovna tiska še nima večjega pomena. Ali točneje: ima bistveno manjši pomen kot pri bolj izobraženih.

Verjetno gre torej pri obeh razlogih za isto: sestanki so dolgovezni, njihov delovni učinek je slab, vrtiljo se okrog ene in iste stvari itd. Zato ni čudno, da so vse izobrazbene skupine postavile razlog, da so sestanki nezanimivi na zelo visoko mesto. Če manj izobraženi na sestankih česa ne razumejo, zato pogosto krivijo sebe in ne vodstvo sestanka. Tudi v tem je eden od vzrokov, da sta razloga »slaba pripravljenost« in »prevelika dolžina« sestankov pri njih na nižjem mestu kot pa pri bolj izobraženih. Nadaljnji vzrok pa sledi iz različnega mesta, kam so različno izobraženi postavili razlog, da je sestankov preveč.

Ta razlog so bolj izobraženi postavili na peto, manj izobraženi pa na zadnje, to je deseto mesto. Kot smo že prej ugotovili, se bolj izobraženi v večjem delu in tudi intenzivneje udeležujejo sestankov kot pa manj izobraženi. Za bolj izobražene postajajo sestanki zaradi svoje pogostosti eno od običajnih opravil. Zaradi tega, ker za sestanke porabijo več časa, se tudi pojavi zahteva po racionalnejšem izkoriščanju tega časa.

Manj izobraženi pa se v manjšem delu udeležujejo sestankov. Sestanki so včasih edina oblika, kjer se srečajo različni ljudje med seboj. Medsebojna povezanost navedenih razlogov je torej očitna. Zelo verjetno je, da so različni ljudje isti odnos do sestankov izrazili z različnimi razlogi.

Pomembnejša razlika nastopi šele v razvrstitvah, ki jih je dobil razlog, da se ljudje zato ne udeležujejo sestankov, ker so nekoristni. Ta razlog so manj izobraženi postavili na peto, bolj izobraženi pa na zadnje, deseto mesto. Izobrazbena grupa, ki se v večji meri udeležuje sestankov, jih bolje ocenjuje kot pa grupa, ki se jih udeležuje v manjši meri. Boljša ocena temelji na eni strani na večjih izkušnjah (se udeležujejo več sestankov), na drugi strani pa gre za večjo možnost vplivanja na potek sestankov in na sklepe. Prav tako ne more biti brez pomena za oceno koristnosti sestankov spoznanje, da je taka oblika interakcije nujna za določevanje skupnih akcij. To spoznanje mora prej ali slej slediti dejstvu, da se je treba na določen čas udeležiti toliko in toliko (takih in drugačnih) sestankov. Iz tega spoznanja končno tudi sledi težnja po čim bolj učinkoviti organizaciji sestankov.

Končno velja opozoriti še na pojav, ki smo ga tudi že omenili na drugem mestu. % neopredeljenih (tistih, ki »ne vedo«, zakaj ljudje ne hodijo na sestanke) se z dvigom nivoja izobrazbe zmanjšuje. Pri manj izobraženih je takih več kot polovica (53,6%), pri srednje izobraženih le četrtina (25,6%) in pri bolj izobraženih le še dobra petina (22,2%). Neopredeljenost je torej zelo verjetno posledica manjše aktivnosti.

Izobrazba ne prinaša spremembe v vrstni red predlogov tematike, o kateri bi anketirani želeli, da bi jo na sestankih obravnavali.

Tendenca, da se zanimanje večja, čim bolj konkretno, otipljivo je problem, torej ostane in izobrazba ne vpliva nanj. Izjema je le problematika stanovanjske skupnosti, ki zanima nekoliko manjši del 14–27-letnih, kot bi to sledilo iz konkretnosti problema in tendence po povečevanju zanimanja s povečanjem konkretnosti problema. Razlog je v objektivnih pogojih. V stanovanjskih skupnostih leži le manjši del prebivalstva. Skupnosti so še malo razvite in torej za ostale ta problematika ni zanimiva, niti poznana, niti pereča.

Tabela 17: Predlogi 14–27-letnih, različno izobraženih, o čem naj bi na sestankih razpravljali.

Predlogi	Izobrazba		
	osn. šola ali manj	niž. srednja, niž. strok. šola	srednja, višja, visoka šola
o zunanji politiki	5,8	12,9	18,3
o položaju Jugoslavije v svetu	8,3	14,8	19,3
o notranji politiki in gospodarstvu v državi	12,3	22,2	27,3
o notranji politiki in gospodarstvu v Sloveniji	16,7	24,4	30,8
o problemih komune	22,3	30,7	47,2
o problemih stanovanjskih skupnosti	15,0	31,1	40,8
100 % =	1815	1123	360

Opomba: pod 100% »-« so zajeti vsi isti 14—27-letni, za katere se je dalo ugotoviti njihov izobrazbeni nivo. Tega nivoja se za 1,6% vseh 14—27-letnih ni dalo ugotoviti.

Tabela obenem tudi dokazuje, da bolj izobraženi dajejo pomembno več predlogov, ki naj bi jih obravnavali sestanki kot pa manj izobraženi. To sovпада s pogostostjo udeleževanja na sestankih. Tudi na tem področju se je pokazalo, da se z večanjem izobrazbenega nivoja manjša odstotek tistih, »ki ne vedo«, kaj naj bi se na sestankih razpravljalo.

Učenci v obrti ocenjujejo svoje učne mojstre

Januša Bizant-Babič

a) Omejitev vsebine tega sestavka:

S tem sestavkom želim posredovati vsem, ki se zanimajo za problematiko učencev v obrti, del ugotovitev, katere sem dobila ob priliki raziskovanja problema: »Kako izražajo učenci v obrti mnenja o svojih odnosih z učnimi mojstri kot svojimi učitelji in vzgojitelji.« Te ugotovitve se opirajo predvsem na tiste izjave učeča se mladine, ki kažejo, kako le-ta ocenjujejo svoje učitelje in vzgojitelje, kako si predstavlja svoje odnose do njih in kako si lahko slednji ustvarijo svoj ugled. Raziskovala sem ta problem ter z intervjujem in anketnimi vprašanji skušala dognati, kako si želi v obrti učeča se mladina urediti svoje odnose z učnimi mojstri.

S proučevanjem te strani tega zanimivega problema sem želela hkrati ugotoviti, v koliko se mnenja o teh odnosih med učenci in učnimi mojstri razlikujejo med seboj po določenih faktorjih, oziroma sem želela odgovoriti na določene hipoteze in sicer:

1. da v mnenjih učencev o odnosih do svojih učnih mojstrov ni razlik glede na to, ali se učenci učijo v obratih družbenega ali zasebnega sektorja obrti;
2. da ni razlik v mnenjih o teh odnosih glede na spol učencev te skupine in
3. da ni razlik v mnenjih o teh odnosih glede na stroko, v kateri se učijo ti učenci.

Anketirala sem 163 učencev v obrti, ki so se učili na teritoriju mesta Ljubljana, in sicer 2. leto v kovinskih, lesnih in oblačilnih strokah v obratih družbenega in zasebnega sektorja. Anketirane osebe so bile izbrane po sistematičnem slučajnem vzorcu in sicer na sorazmerno širokem obsegu, zaradi česar lahko dobljene rezultate do neke mere posplošimo.

b) V kakšnih pogojih se uči današnji obrtni naraščaj

Neposredno po osvoboditvi se je položaj v obrti bistveno spremenil v svoji materialni in predvsem v svoji družbeni osnovi. Lastniška struktura obrti se je spreminjala vzporedno z razvojem družbenega sektorja. Čeprav je nekako do leta 1956 še močno prevladoval zasebni sektor nad družbenim, ne samo po številu obrtnih obrafov, ampak tudi v zvezi z vzgajanjem obrtnega naraščaja, je od tedaj dalje začel na tem področju družbeni sektor odločneje posegati v reševanje problemov izobraževanja strokovnih kadrov.

V pogojih našega družbenega reda pa je v obrti učeča se mladina, ne glede na to, v katerem sektorju obrti se uči, dobila enakopravno mesto z mladino, ki pridobiva poklicno znanje v drugih gospodarskih panogah. To se je odrazilo v zakonskih predpisih, ki so in še rešujejo vajensko vprašanje skladno z novimi gledanji na odnose med učencem in učnim mojstrom, kakršni naj se uveljavljajo v vseh gospodarskih panogah našega gospodarskega življenja.

Med prvimi je izšel Zakon o vajencih (Ur. list FLRJ, št. 28/46). V njem je zajet delovni čas učencev, izkoriščanje dopusta, opravljanje pomočniških izpitov, razlogi

za prestanek učnega razmerja itd. Dopolnite in izpopolnitev tega zakona je Uredba o vajencih (Ur. list FLRJ, št. 39/52), vajenske vprašanje so nadalje reševali še drugi predpisi kot Odredba o predizobrazbi vajencev in učencev strokovnih šol s praktičnim poukom (Ur. list LRS, št. 26/57), Nomenklatura obrtnih strok (Ur. list FLRJ, št. 25/58) itd.

Uredba o vajencih, ki je do neke mere še v veljavi, je tedaj revolucionarno posegla v temelje vajenske problematike, kot npr. v zaposlovanje učencev v posameznih letih učenja (14. čl.), pri čemer je upoštevala učenceva razvojna leta, katera niso primerna za prekomerno zaposlovanje tako iz zdravstvenih kot pedagoško vzgojnih razlogov. Nadalje je uredba določila pravo mesto in obseg učenčevemu praktičnemu delu oziroma mu je zagotovila vse možnosti, da se izuči ustrezno zahtevam svojega poklica. S tem je praktično zabranila zaposlovati mladega človeka preko določenega učnega časa v posameznem letu učenja in to z nalogami, ki ne spadajo v poklic, katerega se učenec uči.

Vendar se dejanski položaj učencev v obrti nekoliko razlikuje od določil v predpisih. V največji meri se vključuje v obrt mladina s podeželja in s periferije mesta, kar določa socialni položaj te mladine, ki je pretežno delavski in kmečki. Šele zadnji čas je opaziti, da se gre učiti obrti tudi mladina iz vrst uradništva. Razvoj obrti pa zavisi v veliki meri prav od dotoka novega kadra. V tem pa je problem v vsem povojnem času. Vzroki za slab dotok mladine v obrt pa so najverjetneje tile:

1. v industriji so boljši pogoji za izučitev in tudi boljši zaslužek,
2. pomanjkanje denarnih sredstev za vzdrževanje otroka, ki se gre učiti obrtnega poklica v mesto,
3. pomanjkanje internatov in vajenskih domov za mladino, ki se pride učiti obrti iz dežele v mesto,
4. pomanjkanje učnih mest v standardnih obrtnih poklicih, medtem ko ostaja cela vrsta novih obrtnih poklicev brez naraščaja.

Zadnji vzrok zadeva neposredno poklicno vzgojo naše mladine. Poklicna vzgoja pri nas je že naredila določen korak v svojem razvoju, prave temelje pa bo le-ta dobila šele tedaj, ko bodo za vse obrtne poklice izdelani profili ali poklicne slike, t. j. zahteve, kakršne postavlja določen obrtni poklic pred človeka, naj si že bo glede telesnih kot psihičnih sposobnosti in zmogljivosti. Tedaj bodo lahko v poklicno vzgojo otrok v mnogo večji meri prispevali svoj obvezni delež zlasti starši in tudi učitelji zadnjih razredov osemletke.

Ogromen gospodarski ter družbeni razvoj ter napredek v naši državi pa terja nadaljnjih korenitih sprememb v sistemu izobraževanja strokovnih kadrov, tudi v obrtni gospodarski panogi. Te spremembe je v najširšem merilu nakazal zvezni dokument — Resolucija o izobraževanju strokovnih kadrov (Ur. list FLRJ, št. 25/60). Upravičeno imamo lahko sedanji položaj v sistemu izobraževanja strokovnih kadrov za prehodno obdobje. Le-tega karakterizira že izid več dopolnilnih predpisov in tudi ukrepanja v njih smislu. Kot najvažnejši ukrep v zadnjih dveh letih je reorganizacija vajenskih šol v obrtno-izobraževalne centre. Le-ti so prejeli vrsto novih nalog pri izobraževanju strokovnih kadrov (skrb za izpopolnjevanje obrtniškega kadra v proizvodnji, poslovanje pomočniških izpitnih komisij pri teh centrih, organizacija periodičnega tromesečnega pouka in pripravljajalnih razredov za učence s pomanjkljivo predizobrazbo, itd.

Nadalje je nadvse pomembna uveljavitev nove nomenklature obrtnih poklicev, katero je sprejel na predlog obrtne komunalne zbornice LRS sekretariat izvršnega sveta LRS v letu 1960. S tem aktom so bile sprejete krajše oziroma nove učne dobe izučevanja, kar temelji na dejstvu, da je možno s sodobnejšimi metodami in s sistematičnim delom hitreje usposabljalni strokovne delavce v obrti.

Z namenom pa, da se čimprej pripravi in izvede reformne ukrepe v sistemu izobraževanja strokovnih kadrov v smislu omenjene zvezne resolucije, je svet za strokovno izobraževanje LRS dal v javno razpravo

1. Osnutek splošnega navodila za verifikacijo vzgojno-izobraževalnih dejavnosti izobraževalnih ustanov,
2. Navodilo o minimalnih zahtevah in drugih pogojih, ki jih morajo izpolnjevati poklicne šole,
3. Osnutek strokovnega navodila za izdelavo profilov za poklice, ki jih vzgajajo in izobražujejo poklicne šole ter

4. Odrpito pismo.

V teh predlogih nakazana bodoča fiziognomija sistema izobraževanja strokovnih kadrov bo brez dvoma močno posegla tudi v odnose med učencem in učnim mojstrom kot praktičnim učiteljem, saj določene spremembe predvidevajo: 1. da se bo organizacija vzgojno-izobraževalnega procesa morala izvajati po določenem učnem načrtu in pod strokovnim vodstvom poklicne šole ne glede na to, kje se izobraževalni proces vrši in 2. ker so določene strokovno izobrazbene zahteve in kriteriji za strokovni učni kader za praktični kot teoretični pouk.

Prav ta dva momenta pa predstavljata med ostalimi zahtevami največjo novost in ogromen razvoj v sistemu strokovnega izobraževanja in v sistemu šolstva sploh.

c) Nekateri posebnosti v doživljanju pubertete pri učencih v obrti:

Mladina se v večini primerov vključuje v obrt oziroma stopa v učno-delovni odnos s svojim 14. ali 15. letom starosti, torej v začetku obdobja svojega zorenja. S tem korakom zapusti mlad človek svoj dosedanji družinski krog ter gre v »tuj« svet in okolje učiti se obrtnega poklica, katerega si je izbral sam ali pa se je zanj odločil pod vplivom dosedanega okolja in tradicije v družini.

V učno-delovnem procesu v delavnici pa se začenja za mladince in mladinke obdobje, ko na razvoj njegove razvijajoče se osebnosti v največji meri vplivajo učni mojster, pomočniki ter sam proces dela. Zato od kvalitete odnosa med učencem in učnim mojstrom oziroma pomočniki v ogromni meri zavisi nadaljnji osebni razvoj in vzgojenost tega mladega človeka. Učenčeva prebujena spolnost, čustvena vzburljivost, nelzmerna želja biti odrasel človek ter razvijajoče se abstraktno mišljenje — vse to zadeva v vsakdanjem življenju in delu v delavnici ob neprestane ovire, potrditve in odklonitve. Zato je v tem času nadvse pomemben način, kako učni mojster ter pomočniki ravnaajo z učencem v učno-delovnem procesu, oziroma kakšne osebne in življenjske zglede nudi novo okolje učencu, ki zadevajo npr. pomoč učencu v praktičnem delu in teoretičnem pouku, delovno disciplino in red, kritiko, tovarištvo, družbeno vzgojo, spolni pouk, udejstvovanje v kulturnem in športnem življenju itd. Principialno obravnavanje in ravnanje z učencem v smislu teh vprašanj, ki tvorijo bistvo pubertetnikove osebnosti ter jo pomagajo oblikovati, je dolžnost učenega mojstra do učenca in učenke.

Pubertetnik se nadalje mora živeti v času učenja še v okolje, katerega najde v obrtnem izobraževalnem centru, kjer stopa v stik na eni strani s svojimi sovrstniki, na drugi strani pa s strokovnimi predavatelji. Često pa more mlad človek ugotoviti, da ni prave povezanosti med praktičnim in teoretičnim delom učenja. Tudi prehod iz tromesečnega teoretičnega pouka nazaj v delavnico ni lahek korak za učenca in učenko, zlasti če ni v njunem delovnem okolju dovolj posluha za te vrste težav.

d) Nekaj ugotovitev o položaju učencev v obrti, dobljenih z anketami v zadnjih 8 letih

Dosedanje študije s področja vajenske problematike pa predvsem ugotavljajo, da naš učenec srečuje v času učenja v največji meri težave, ki zadevajo materialne, socialne in kulturne pogoje življenja v delavnici in izven nje. Ti problemi bi se v veliki meri zmanjšali, če bi bilo na razpolago več sodobno, kulturno urejenih ter upravljanih in materialno dostopnih vajenskih domov.

Tudi starši so čisto oddaljeni od svojih otrok, kar zrahlja zelo važno zvezo z učencem, t. j. vzgojne vplive, kateri bi v času učenja ne smeli zbledeti.

Prosti čas učeča se mladina ne uporablja zadosti koristno, saj se v dokaj majhni meri udejstvuje v kulturnih in celo v športnih društvih, kar je do neke mere ostanek preteklosti in pogojev, v katerih živijo učenci.

Cepprav so te ugotovitve merilo za položaj učenca zadnjih 8 do 12 let, vendar mnenja učencev v obrti, katera so le-ti podali v tej anketi, bistveno ne odstopajo od teh ugotovitev.

e) Zaključki splošnega značaja spredaj navedenega raziskovanja

V celoti je bilo anketiranih 114 moških (70,0 %) in 49 žensk (30,04 %). Razpored mladine glede na spol po posameznih strokah je odkril to, da se še vedno vključujejo v oblačilne obrtne poklice v pretežni meri dekleta, medtem ko se uči v oblačilnih strokah le 6 fantov (3,68 %), vsi ostali moški vajenci te skupine pa se učijo v lesnih (57 ali 35,00 %) in v kovinskih strokah (51 ali 31,30 %). Tak položaj razkriva, da

v izbiri obrtnega poklica še odločno prevladuje pri mladini tradicija in da poklicna vzgoja pri nas zastaja za celotnim gospodarskim ter družbenim razvojem in njunimi potrebami.

Tudi preizobrazba učeče se obrtne mladine te skupine je še dokaj na nizki stopnji, saj ima le 49 učencev (30,04 %) dovršeno osemletko, medtem ko je samo 6 razredov osemletne osnovne šole dovršilo 62 učencev (38,08 %), 7 razredov 41 učencev (25,12 %), manj kot 6 razredov pa je dovršilo 10 učencev (6,14 %). Pregled po strokah pa odkrije, da dosegajo najvišji izobrazbeni nivo učenci kovinskih strok, v katerih se uči 24 učencev (14,71 %) z dovršeno osemletko, najnižji pa je pri učencih lesnih strok, med katerimi je le 7 p. oseb (4,29) z dovršeno osemletno osnovno šolo. Zato je nadvse upravičena uvedba pripravljalnih razredov pri obrtnih izobraževalnih centrih, s čimer se vsaj do neke mere odpomore kritičnemu izobražbenemu nivoju bodočih učencev in delavcev v obrti.

V vzorcu te eksperimentalne skupine prevladujejo učenci zasebnega sektorja 94 p. oseb ali 57,65 %) nad učenci družbenega sektorja (69 p. oseb ali 42,38 %), čeprav je dejansko stanje učeče se mladine v obrti na področju okraja Ljubljana zadnji dve leti zelo izenačeno med sektorjima.

f) Mnenja učencev te eksperimentalne skupine o avtoriteti učnega mojstra.

V odnosih, kjer si stojita nasproti mlad, razvijajoč se in strokovno ter osebnostno že zrel človek, je ključnega pomena avtoriteta tistega, ki oblikuje in usmerja tega mladega človeka. Učni mojster kot strokovni praktični učitelj je obenem tudi vzgojitelj, pa more ustvarjati lastno avtoriteto pri učencu v največji meri s svojim strokovnim znanjem in delom ter neprenehnim poklicnim izpopolnjevanjem, nadalje, da je v dodeljevanju učnih nalog učencu dosleden ter pripravljen mu pomagati preko raznih težav, kakor tudi s svojim osebnim ravnanjem ter odnosom do učenca. Ti momenti so pomembni zato, ker sta mladinec in mladinka v tem razvojnem obdobju nadvse kritična v ocenjevanju ravnanja odraslih ljudi. Tega izredno važnega momenta se učni mojstri zavedajo v večji ali manjši meri, odgovarjajoče njihovemu skustvenemu poznavanju pubertetnega doživljanja svojih učencev. Brez avtoritete pa učni mojster ne more strokovno izobraževati in osebnostno oblikovati mladince in mladinke, ki sta mu zaupana v učenje.

Samí rezultati razkrivajo sledečo sliko:

Učni mojster si more pridobiti učenčevo spoštovanje med ostalim tudi s tem, da mu dodeljuje samo tiste učne naloge, ki spadajo v poklic. Učenci pa so podali o tem vprašanju sledeče mnenje: 59. p. oseb ali 36,21 % je izrazilo, da vedno opravljajo dela, ki spadajo izključno v poklic, 61 učencev (37,46 %) pogosto opravlja samo poklicne učne naloge, 36 učencev (22,08 %) le včasih opravlja v poklic spadajoče učne naloge, 5 učencev (3,07 %) redkokdaj in 2 učenca (1,22 %) nikoli ne opravljata poklicnih učnih nalog. Torej več kot 70 % učencev te skupine izvršuje vedno ali pogosto take učne naloge, ki spadajo izključno v poklic. To nas more navajati k zaključku, da se večina učnih mojstrov — v obsegu te skupine — zaveda svojih dolžnosti in odgovornosti za strokovno izučitev mladega človeka, kar pa je lahko delno tudi posledica raznih oblastnih ukrepov v tej smeri.

Eden od važnih faktorjev, s katerim si more učni mojster ustvariti ugled pri učencu, t. j. pridobiti si njegovo spoštovanje in zaupanje, je tudi razumevanje učenčevih težav pri delu oziroma nudenje pomoči učencu v učno-delovnem procesu. Mnenja p. oseb, zadevajoče to vprašanje, pa so taka: 61 učencev (37,40 %) je vedno deležnih mojstrove pomoči, če ga le-ti zanjo prosijo, 50 p. oseb (30,66 %) učni mojstri pogosto nudijo zaželeno pomoč v učenju, 33 učencev (20,62 %) je izrazilo, da jim učni mojstri le včasih pomagajo v delavnici, če jih zato prosijo, 14 p. oseb (8,59 %) učni mojstri le redkokdaj nudijo delovno pomoč in 3 učenci (1,84 %) niso nikoli deležni mojstrove pomoči v delavnici. Preko 68 % učencev v obsegu te skupine vedno ali pogosto prejema delovno pomoč svojih praktičnih učiteljev, kar pomeni, da učni mojstri resno gledajo na razne učenčeve delovne težave ter jim tudi pomagajo pri reševanju le-teh. Kljub temu pa izostane iz tega pozitivnega delovnega sodelovanja še razmeroma veliko število učencev (50 ali 30,66 %). Zato lahko predpostavljamo, da učni mojstri pri teh učencih ne morejo uživati pravega spoštovanja in zaupanja, ker jim lastni učitelji odrekajo pomoč, ki more biti za mladega človeka življenjskega pomena in zaradi česar vodi tako odklanjanje do čestih konfliktov med učenci in učnimi mojstri.

Mnenja p. oseb o strokovnem nivoju svojih praktičnih učiteljev kažejo, kako kritično vajenci motrijo strokovno delo in vzgojiteljske sposobnosti svojih učnih mojstrov. Le 12 učencev (7,36 %) je mnenja, da jih bodo učni mojstri izučili v poklicu odlično, 40 p. oseb (24,58 %) je izrazilo, da jih bodo učni mojstri izučili prav dobro, 67 učencev (41,24 %) je mnenja, da jih bodo učni mojstri dobro izučili v poklicu, 27 učencev (16,54 %) je zadovoljivo in 17 učencev (10,42 %) bodo izučili slabo. Nad 73 % učencev ima pozitivno mnenje o mojstrovih strokovnosti, v obsegu te skupine. Torej moremo upravičeno sklepati, da učni mojstri uživajo spoštovanje učencev te skupine ter imajo praktični učitelji pogoje, da to učeno se mladino oblikujejo v dobre strokovne obrtne delavce.

Nepristranost strokovnega učitelja v ocenjevanju izvršenih učenčevih učnih nalog je tudi eden od pomembnih činiteljev pri ustvarjanju avtoritete učnega mojstra. Mnenja učencev o tem pa so dokaj diferencirana. 23 učencev ali 14,12 % meni, da jih učni mojstri pogosto grajajo po krivici, 18 p. oseb (11,06 %) večkrat doživlja grajo po krivici, 40 učencev (24,58 %) je le včasih deležnih krivičnega ocenjevanja, 33 p. oseb (20,62 %) le redkokdaj doživi krivično grajanje svojega dela in 46 p. oseb (28,20 %) ni nikoli grajanih po krivici. Odločno torej prevladuje tisto število učeče se mladine v tej skupini, ki je le včasih, redkokdaj ali ni nikoli deležna krivične graje (139 učencev ali 73,40 %). To pomeni, da sedanjo vajensko mladino učni mojstri brez dvoma bolj upoštevajo in cenijo kot nekdanj, kar verjetno lahko pripisujemo raznim faktorjem, med ostalim zlasti humaniziranju odnosov med ljudmi sploh in deloma tudi višji kulturni ravni samih učencev.

Učenci pa so izpovedali mnenje tudi o tem, ali jim učni mojstri kot vzgojitelji stoje ob strani v raznih osebnih težavah, ki jih le-ti doživljajo bodisi v delavnici ali izven nje. 29 p. oseb (17,79 %) se vedno lahko pogovori z učnim mojstrom o svojih osebnih težavah, 30 učencev (18,41 %) se more pogosto pogovarjati s praktičnim učiteljem o svojih osebnih problemih, 26 učencev (15,95 %) le včasih, 33 p. oseb (20,62 %) redkokdaj in 42 učencev (25,00 %) se nikoli ne pogovarja z učnim mojstrom o svojih osebnih težobah. Več kot polovica učencev te eksperimentalne skupine (52,15 %) lahko išče pomoč v obliki pogovora pri svojih učnih mojstrih, medtem ko ostali učenci ostajajo v glavnem ali popolnoma brez te možnosti. Zavedajoč se pomena te vrste pomoči pubertetniku in pubertetnici, moremo na osnovi dobljenih rezultatov predpostaviti, da imajo nekateri učni mojstri le pre pogosto učenca za človeka, ki še ni zrel za resen pogovor o osebnih težavah in si premalo prizadevajo pridobiti si zaupanje tega mladostnika in mladostnice, kar bi jim odprlo prenekatero pot za rešitev malih in tudi velikih problemov, ki jih učenci doživljajo v času učenja. Hkrati pa moremo tudi sklepati, na osnovi značilnosti, ki karakterizirajo doživljanje pubertetnega obdobja, da tudi sami učenci vselej ne težijo za tem, da bi iskali pomoč v nasvetih pri svojih praktičnih učiteljih, naj si bo to že zaradi prevelike samozavesti, zavrtosti ali pa zaradi še vrste drugih razlogov.

V nadaljnjih rezultatih so učenci te skupine podali svoja mnenja o tem, katere osebne lastnosti so jim najbolj všeč pri svojih učnih mojstrih. P. osebe so imele nalogo, da od 12 navedenih osebnih lastnosti v vprašalniku izberejo tiste tri, oziroma jih po možnosti dopišejo sami, katere so jim najbolj všeč pri svojih učnih mojstrih. Razvrstitev rezultatov oziroma osebnih lastnosti, katere učenci najbolj cenijo pri svojih praktičnih učiteljih in vzgojiteljih, kaže naslednjo sliko:

1. mesto v lestvici je pripadlo prijaznosti učnega mojstra, katero je izbralo 54 p. oseb,
2. mesto — učni mojster dosledno zahteva red in disciplino v učenju (40 p. oseb),
3. mesto — učni mojster ima smisel za šale (39 učencev),
4. mesto — učni mojster ne upošteva le nadarjenosti, temveč tudi pridnost učenca (38 p. oseb),
5. mesto — vzornost učnega mojstra pri delu (33 p. oseb),
6. mesto — zanimanje učnega mojstra za učenčeve osebne težave (31 p. oseb),
7. mesto — pravičnost učnega mojstra (24 p. oseb),
8. mesto — strokovna sposobnost učnega mojstra (24 p. oseb)
9. mesto — tovarištvo učnega mojstra (20 p. oseb),
10. mesto — pogovor o razvoju gospodarskega in političnega življenja v naši državi (18 p. oseb),
11. mesto — odkritost učnega mojstra (18 p. oseb) in
12. mesto — vzpodbujanje učenca k branju strokovne literature (11 p. oseb).

Domnevamo lahko, da so učenci te skupine odkritosrčno izpovedali svoja mnenja o osebnih lastnostih učnih mojstrov, in sicer na osnovi dejanskih opažanj v svoji dveletni učni dobi in ker jih kot pubertetnike prvenstveno zanima svet človeka, katerega odkrivajo z veliko prizadetostjo pri sebi kot pri svojih vzgojiteljih.

Zelo pozitivno je, da naša vajenska mladina — v obsegu te skupine — tako visoko ceni tiste učne mojstre, ki dosledno zahtevajo red in disciplino v učenju. S tem so učenci izrazili, da se zavedajo važnosti in resnosti učenja svojega poklica. Prav tako pomembno je, da učenci občutijo v samem učno-delovnem procesu, da učni mojstri znajo ceniti njihovo prizadetost in marljivost v delavnici in ne samo njihovo nadarjenost.

Vzornost učnega mojstra v delu je pomemben vzgojni činitelj in odločitev p. oseb, da so to mojstrovo lastnost postavile na 5. mesto, da slutiti, da imajo učenci te skupine možnosti učiti se pri delovnih in skrbnih učnih mojstrih. Na zadnjem mestu je lastnost učnega mojstra, da učence vzpodbuja k branju strokovnih knjig. Ni jasno, ali so učenci dali to lastnost na zadnje mesto zaradi dejansko majhnih vzpodbud v delavnici ali pa, ker event. tudi sami nimajo prevelikih želja segati po strokovnem čitivu izven ozkega teoretičnega pouka.

Učenec je nadvse potreben in željan prijazne besede, zlasti ko pride s pričetkom učenja v povsem novo, delovno okolje. Zato je največ učencev v obsegu te skupine določilo 1. mesto v lestvici prav prijaznosti učnega mojstra, katera jih ohrabljuje in vzpodbuja v novih delovnih situacijah.

Zelo visoko ceni učeča se mladina te skupine pri učnem mojstru smisel za šale in dovpite, kar povsem odgovarja njeni dobi in ji na svoj način lajša razne subjektivne in objektivne težave v času učenja.

Šele 6. mesto so učenci dodelili mojstrovi skrbi za njihovo osebno življenje in probleme. To navaja na mnenje, da se učni mojstri predvsem posvečajo strokovnemu delu v obratu in poklicni rasti svojih učencev, ne pa toliko njihovim osebnim problemom, čeprav si mladina želi tudi tovrstnega obravnavanja.

7. mesto je zavzela pravičnost učnega mojstra. V tem se odraža kritičnost učencev do ravnanja svojih učnih mojstrov. Iz tega, da so tovarišstvo učnega mojstra izbrali kot 9. osebno lastnost, moremo domnevati, da praktični učitelji skoparijo s pomočjo, ki jo mlad človek potrebuje, v obliki pogovora, nasveta ipd.

Šele 10. mesto so učenci dodeli mojstrovi lastnosti, namreč, da se lahko z njim pogovarjajo o političnem in gospodarskem razvoju v naši deželi. Domnevamo lahko, da mogoče učni mojstri niso zadosti zainteresirani razpravljati o teh problemih s svojimi učenci ali pa nimajo za to dovolj časa, na drugi strani pa mogoče tudi same učence ne pritegujejo v večji meri tovrstni problemi.

Zelo problematično pa je, da je odkritosrčnost učnega mojstra na predzadnjem, t. j. 11. mestu v lestvici. Vzroke moremo le predpostavljati: 1. velika občutljivost in kritičnost samih pubertetnikov ter 2. nedoslednost v ravnanju z mladim človekom s strani učnih mojstrov kot praktičnih učiteljev in vzgojiteljev.

Testiranje rang-korelacijskih koeficientov pa kaže, da na izbiro osebnih lastnosti, ki so všeč učencem pri svojih učnih mojstrih, ni vplival vrstni red podanih lastnosti v vprašalniku ($\rho = 0,28$; $t = 0,92$), medtem ko pa določajo izbiro osebnih lastnosti neki skupni faktorji pri učencih družbenega in zasebnega sektorja ($\rho = 0,57$; $t = 2,20$), pri učencih moškega in ženskega spola ($\rho = 0,62$; $t = 2,50$) ter pri učencih posameznih strok ($\rho = 0,74$; $t = 3,48$).

S pomočjo chi kvadrat testa sem preverjala spredaj navedene hipoteze, oziroma sem primerjala med seboj zgoraj dobljene rezultate.

1. Glede na sektor obrtnih mojstrov, kjer se učenci izučujejo, pri čemer sem ugotovila naslednje:

a) da učni mojstri v družbenem kot zasebnem sektorju dokaj neenako zaposlujejo učence z nalogami, ki spadajo izključno v poklic, katerega se učijo. Rezultati kažejo, da učni mojstri zasebnega sektorja v večji meri zaposlujejo učence z nepoklicnimi delovnimi nalogami kot pa v družbenem sektorju. (Chi kvadrat je 11,39, teoretični chi kvadrat 0,01 za 2 prost. stopnji pa je 9,210),

b) da pa učenci v obeh sektorjih prejemajo v enaki meri pomoč svojih učnih mojstrov v delavnici, če jih zanjo prosijo (chi kvadrat je 1,56, teoretični chi kvadrat 0,01 za 3 prost. stopnje je 11,345),

c) da se mnenja p. oseb oziroma učencev, ki se učijo v obratih družbenega kot zasebnega sektorja ne razlikujejo pomembno med seboj, kar zadeva oceno strokovnih sposobnosti svojih učnih mojstrov (chi kvadrat je 0,65, teoretični chi kvadrat 0,01 za 4 prost. stopnje = 13,277),

d) da ni pomembnih razlik med učnimi mojstri obeh sektorjev v tem, ali se z njimi učenci lahko pogovarjajo o svojih osebnih težavah, čeprav bi upravičeno pričakovali, da obstaja v obratih družbenega sektorja bolj organizirana skrb za učečo se mladino (chi kvadrat je 7,27, teoretični chi kvadrat 0,01 za 4 prost. stopnje = 13,277) in

e) da se učenci družbenega kot zasebnega sektorja ne razlikujejo pomembno med seboj v izbiri osebnih lastnosti, ki jih najbolj cenijo pri svojih učnih mojstrih (chi kvadrat je 17,89, teoretični chi kvadrat 0,01 za 11 prost. stopenj = 24,725).

2. Primerjave rezultatov glede na spol učencev te skupine izpričujejo:

a) da učni mojstri ne delajo pomembnih razlik med fanti in dekleti tedaj, kadar jim je treba nuditi strokovno pomoč v delavnici (chi kvadrat je 1,37, teoretični chi kvadrat 0,01 za 3 prost. stopnje je 11,345),

b) tudi ni pomembnih razlik med učenci moškega in ženskega spola v pogledu možnosti pogovora z učnimi mojstri o svojih osebnih težavah (chi kvadrat je 6,27, teoretični chi kvadrat 0,01 za 4 prost. stopnje je 13,277) in

c) da tudi ni pomembnih razlik v izbiri osebnih lastnosti, kakršne so všeč fantom in dekletom pri svojih učnih mojstrih (chi kvadrat je 10,25, teoretični chi kvadrat 0,01 za 11 prost. stopenj = 24,725).

3. Tudi primerjave posameznih rezultatov glede na strokovne skupine učencev kažejo:

a) da se učenci po posameznih strokah oziroma poklicih ne razlikujejo pomembno med seboj v tem, ali jih učni mojstri zaposlujejo izključno z učnimi nalogami, spadajočimi v poklic (chi kvadrat je 6,30, teoretični kvadrat 0,01 za 4 prost. stopnje = 13,277),

b) da se učenci po strokah ne razlikujejo pomembno med seboj v mnenjih in sodbah o strokovnih sposobnostih ter znanju svojih učnih mojstrov (chi kvadrat je 8,69, teoretični chi kvadrat 0,01 za 6 prost. stopenj = 16,812) in

c) da se učenci posameznih strok ne razlikujejo pomembno med seboj v izbiri tistih osebnih lastnosti, katere so jim najbolj všeč pri svojih praktičnih učiteljih (chi kvadrat je 7,40, teoretični chi kvadrat 0,01 za 11 prost. stopenj je 24,725).

Hipoteze so torej v celoti potrjene, razen v 1. primeru.

V ilustracijo pa navajam tabelaričen prikaz primerjanih rezultatov s procenti in izračunanimi chi kvadrat testom, in sicer mnenja učencev o tem, če jih učni mojstri grajajo tudi po krivici in ali se lahko pogovorijo z njimi tudi o svojih osebnih težavah, kot sledi:

Primerjava rezultatov 16. vpr. oziroma z mnenji učencev o tem, ali jih učni mojstri grajajo tudi po krivici — z rezultati 17. vpr., t. j. s pogovori učencev z učnimi mojstri o svojih osebnih težavah,

	16. vpr. Graja po krivici	VEČKRAT VČASIH (1 + 2)		REDKO (4)		NIKOLI (5)		SKUPAJ	
		f	%	f	%	f	%	f	%
	vedno —								
Pogovor učencev	pogosto	6	14,63	9	23,04	14	42,50	29	66,00
z učnimi mojstri	včasih	4	9,16	7	17,95	6	18,20	7	15,90
o osebnih težavah	redko	13	31,70	11	28,24	5	15,15	4	9,10
8	nikoli	18	43,96	12	37,98	8	25,23	4	9,10
	Skupaj	41	26,06	39	24,86	33	21,00	44	28,08
		157	96,31						

Chi kvadrat = 35,83 ter je pomemben pri stopnji verj. 0,01.

Teoretični chi kvadrat 0,01 za 9 prost. stopenj = 21,666.

V tabeli ni upoštevanih 6 p. oseb, ki na vpr. 16. in 17. niso odgovorile.

V tej tabeli zasledimo pomembne razlike med primerjanimi rezultati, na osnovi katerih lahko zaključimo sledeče: tisti učni mojstri, ki se vedno, pogosto ali vsaj včasih pogovarjajo s svojimi učenci o njihovih osebnih težavah, ne grajajo le-teh v toliki meri po krivici, kot če se z njimi ne bi pogovarjali. To je razumljivo, če pomislimo, da more osebno razpravljanje z učencem odkriti strokovnemu praktičnemu učitelju vrsto vzrokov za njegovo ravnanje in delo v delavnici ter mu omogoča, da je v ocenjevanju učencevega dela prizanesljivejši in predvsem objektivnejši, kot pa, če tak pogovor izostane.

Ob zaključku pregleda in analize anketnih rezultatov, ki odkrivajo mnenja učencev v obrti o njihovih osebnih odnosih z učnimi mojstri, se postavlja vprašanje, kako v bodoče zagotoviti, da bodo ti odnosi dobili v obsegu strokovno-osebnih odnosov v delavnici pravo mesto, pravo ceno in da se bodo razvijali v smeri nenehnega izboljšanja ter tovariškega sožitja med praktičnim učiteljem ter učencem.

V največji meri bodo mogli k razvijanju in poglobljanju dobrih osebnih odnosov med učencem in učnim mojstrom prispevati sedanji obrtni izobraževalni centri oziroma v bodoče poklicne šole, ki bi naj gojile kar najtesnejše zveze z učnimi mojstri na eni strani ter s starši oziroma skrbniki učencev na drugi strani. Oblike tega obojstranskega sodelovanja zavisijo od prizadevnosti in skrbi strokovnega predavateljskega kadra ter učnih mojstrov in v veliki meri od učencev samih oziroma od aktivnega sodelovanja mladinske organizacije poklicne šole v reševanju tega problema.

Praktični učitelji, t. j. učni mojstri dosedaj sploh še niso bili deležni kakršnekoli pedagoške in še manj psihološke izobrazbe. Prav tovrstna poučenost in izobraženost učnih mojstrov bi v določeni meri mogla prispevati k pravilnemu reševanju raznih osebnih odnosov med učnimi mojstri in učenci ter v prvi vrsti olajšati delo učnega mojstra kot vzgojitelja učenca v učnem delovnem procesu v delavnici.

Razvijanje dobrih medsebojnih osebnih odnosov med učenci in učnimi mojstri pa so važno zagotovilo za uspešnost učnega delovnega procesa, uspeh le-tega pa ima družbeni in individualni pomen ter vrednost.

Monopolizem poguma

Boris Paternu

Pamflet *Vse za vero, dom, cesarja*, ki ga je v 22. številki Perspektiv naslovil Venko Taufer na naša lanskoletna blejska predavanja o povojni slovenski književnosti in še posebej na moj referat o novejši liriki, ima na sebi neko simpatično lastnost. Izza pisanja živi tokrat resnično čustvo in pristna strast. Zdi se, da je to sploh ena izmed Tauferjevih najbolj doživetih osebnih izpovedi.

Pesnik, ki sicer ni rad preprost, je tokrat razveseljivo neposreden in presenetljivo razumljiv.

Za uvod je postavil do kraja plastično metaforo: mojstrsko poezijo nesrečnega Simona Jenka vidimo spet v rokah cesarsko-kraljevega rodoljuba in pesniško gluhega peresarja Luke Svetca, ki to poezijo sodi, ne da bi jo hotel ali mogel razumeti.

Vsekakor učinkovit in zgovoren moto v današnji čas.

Torej spet nesrečno srečanje med geniji in cesarskokraljevimi literarnimi uradniki. Preprosto, med Tauferji na eni strani ter »asistenti, predavatelji in docenti slovenske univerzitetne stolice« na drugi.

Zavidam Tauferju, da mu je ta meja med samouresničujočimi se geniji in uradniki tako do konca jasna. Še bolj mu zavidam, da je lahko tako prisrčno prepričan, kje je njegovo mesto sredi te krute duhovne geografije. Geografije, ki so jo čez ves slovenski svet in preko vsake glave posebej enkrat za vselej potegnile naše Perspektive.

Po tisti študiji o sodobnem slovenskem intelektualcu, ki jo je pred nedavnim objavil v Perspektivah Veljko Rus (in čigar tezo je nato v Sodobnosti na svoj poseben način ponovil Dušan Pirjevec), je torej treba priznati, da sodim in sodimo med tiste nesrečnike, ki so, kot pravi Rus, »zapisani hudiču«. In če sem o tem še poskušal nekoliko dvomiti, mi je vse dvome dokončno pregnal Venko Taufer s svojo učinkovito prispodobno.

Moti me le to, da avtor liričnega spisa *Vse za vero, dom, cesarja* želi, da bi se zapisal tudi njemu.

Naj povem, kako je s to rečjo. Resnično cenim nekatere njegove pesmi in tudi z analizo ne bo težko dokazati, da so dobre. Upam si reči, da *Melanholija drugega ešalona* sodi celo med najbolj pomembne pesmi naše povojne in niti ne samo povojne lirike. Seveda žal z vsemi njegovimi melanholijami ni vselej tako. Naj mi tudi oprostite, da v kratkem referatu o povojni poeziji nisem mogel njegovega opusa pozorneje predstaviti in sem včasih zdrknil samo čez naslove, kar ga je tako hudo prizadelo. Za zdaj ga ne morem pomiriti z drugim kot s sporočilom, da pripravljam obširnejšo študijo, kjer bodo stvari mnogo bolj jasne in razčlenjene. Na Bledu sem lahko dal samo kratek koncept problemov in nič več.

Opozorim naj tudi, da se na nekem bistvenem mestu nisva čisto dobro razumela. Taufer je namreč prepričljivo hud, ker sem menda nekje »prebrisano skrito« povedal, da je njegova lirika in lirika njemu najbližjih povojnih pesnikov »izven naše stvarnosti, izven sodobnega življenja, kompleksnosti eksistenčnih problemov sodobnega človeka« itd. Tega namreč nisem povedal niti prebrisano niti skrito, ker kaj takega sploh nisem nikoli mislil in ne mislim. Prav narobe. Še posebej pa se s Tauferjem strinjam glede »kompleksnosti eksistenčnih problemov«. Brez tega vzročnega zaledja bi bil najbrž tudi tale najin pogovor nepotreben.

Toda pustimo raje tisti del pamfleta, ki meri na našo literarno zgodovino. Saj vsi vemo, kako je s to zadevo. Literarna zgodovina je bila že nekaj in je še danes tista veča, kjer je, oziroma ob kateri je dovoljeno marsikaj. O njej lahko piše, kdor hoče, kar hoče, kakor hoče in kolikor hoče. Splošnih nauk, obćih ugotovitev in načelnih stališč je nešteto in piše jih, kdor ima čas. Prihajajo tudi pamfleti. Skratka, imamo vse, kar védo poživlja in smo lahko veseli. Manjka pravzaprav samo še resnih delavcev s konkretnimi načrti. In če se ti začno slučajno pojavljati, je hrup le še za spoznanje večji. Gorje samo tistemu, ki je uradnik in nima štiriindvajset ur časa na dan, da bi polemiziral in polemike analiziral, kar si nekateri predvsem žele.

Zanimivo je še neko dejstvo. Dokler je slovenska literarna zgodovina živela samo znotraj bolj ali manj pozitivističnega koncepta in bila obrnjena samo v preteklost, je bilo ugovorov zoper njene metode in rezultate razmeroma malo. Kakor hitro pa je razvila nove metode in posegla tudi v bližnjo preteklost ali živo sodobnost, je odpor do nje tudi med »kritično generacijo« silovito narastel. Neposredno pred blejskim zborovanjem je v Perspektivah nastopil Janko Kos in skušal javnosti dopovedati, da vsa naša stroka tiči v idejno jalovem, nepopoljšljivem pozitivizmu oziroma neopozitivizmu. Pri tem je precej namenoma odrinil ali prezrl mnoge pojave, ki so pozitivistični koncept že zdavnaj in daleč prerasli. Blejsko zborovanje je nato dovolj prepričljivo demantiralo njegovo skrajno poenostavljeno sliko stvari. Očitek pozitivizma zdaj tudi za slabo poučene ni mogel biti več učinkovit. Program negacije je moral poseči po novem orožju. Perspektive so res šle na višjo raven kritike, na pamfletske sprejem prvega poskusa skupine mlajših literarnih zgodovinarjev, ki so posegli v novejšo književnost. Ta naš korak je bil resda začeten in brez dvoma v marsičem pomanjkljiv, tu in tam celo zgrešen, a vendarle bi se dal obravnavati tudi resno. Ob takem razvoju stvari pa dobiva človek vtis, da bi bilo marsikomu izmed »kritične generacije« kar pogodu, če bi naša stroka ostala v mejah spodobne filatelistične tradicije (kakršno npr. zvesto nadaljuje prav Venó Taufer s svojo seminarsko nalogo v Slavistični reviji). In če so prej v Perspektivah veljala vsaj pravila logičnega razpravljanja o literarnozgodovinski problematiki, kolikor so se je sploh lotevale, je tak postopek na novi kritični ravni izgubil svojo veljavo. Taufer se je namreč prav ob dejstvu, da se je cela skupina literarnozgodovinskih delavcev načrtno lotila raziskav povojne književnosti in njenih idejnostilnih problemov, pogumno povzpел do trditve: »slavistična znanost boluje od strahu, da bi z analizo sodobne slovenske umetnosti stopila v stvarnost naših družbenih problemov«.

Tu postanejo stvari resnično zamotane. Samo eno je trdno. Slavistika dokazuje svoj strah vedno, če je mrtva ali če je živa. Zdi se, da je uradniški strah čednost, ki mora ostati njen monopol. Tako so sklenile Perspektive in tako bo.

Morda bo s tem res ostalo nekaj več poguma »kritični generaciji«, ki postaja ob vsakršni opoziciji nekam sumljivo živčna in glasna.

Zakaj, če nekdo podvomi vanje ali napiše ostrejšo besedo, postane javno zaznamovan obrekljivec, politični denunciant, cesarskokraljevi birokrat, marksistični dogmatik in tako naprej. Birokratizem je skupino nekoč rodil kot svojo opozicijo in nekam čudno je, da ji je to očetovstvo po dolgih letih še tako potrebno za njeno nadaljnjo veljavo. Skorajda komično namreč postaja dejstvo, kako zlahka Perspektive odkrivajo ali rojevajo na svojih straneh nove in nove birokrate, politične ovaduhe, primitivne dogmatike v vseh strokah, münchenske kapitulante in podobne eksistence, s katerimi je naravnost zagrnjeno nebo slovenske kulture. In zanimivo je, da te vrste grešnike zadnje čase najčešče odkrivajo med mlajšimi ljudmi, ki prihajajo v javnost za tako imenovano »kritično« ali »neprilagodljivo« generacijo (zadnji naziv bo najbrž treba še preveriti).

In tu smo pri drugi plati Tauferjevega pamfleta, ki pa ne zadeva več samo nas cesarskokraljevih »asistentov, predavateljev in docentov slovenske univerzitetne stolice«.

Taufer mi namreč hudo zameri, da sem se v referatu pomudil tudi ob nekaterih mlajših pesnikih, ki prihajajo za »njegovo« skupino, še posebej pa mi ne oprostijo domneve, da gre verjetno za »prehod v novo obdobje naše lirike«. Trditev sem res postavil samo kot hipotezo, saj tu je še mnogo negotovega in marsikaj na ravni začetništva. Vendar je bilo tudi to mnogo preveč za »tenkočutnega Slovenčka«, kot bi dejal Levstik.

Kakšne oznake ima Taufer za mlajše pesnike, ki prihajajo za njim in ob katerih se najbolj razpiše?

Njihovo početje označi za »egocentrični in narcistični beg v lepotnost čarobnega sveta, negibnega miru, slasti in luči esteticizma, prividnosti lepote „same na sebi“ itd. Bogato verigo nelepih čednosti najnovejše lirike, v kateri ni niti enega obetajočega člana, zaključi s primernim skupnim imenovalcem: »pesniški München pred problemi sodobnega človeka in družbe na robu dokončne atomske alienacije«.

Preprosto, vsi pesniki, ki prihajajo za Tauferjem in za Tauferji, so moderno alienirani mladi Svetci pod Chamberlainovim dežnikom življenjske in družbene kapitulacije. Spet plastična münchenska metafora z velikim zgodovinskim in političnim predznakom.

Tarasa Kermaunerja, ki se razume na te reči, bi vendarle rad obzirno vprašal, ali se močno motim, če v tej prisposodbi čutim rahel rahel drobec politične opravljivosti.

Močno me ima, da bi po tej učinkoviti podobarski polemiki tudi sam posegel po kaki zgodovinski primeri. Po bolj skromni, tamle iz časov govekarjanskih afer. Toda te usluge eventualni bodoči polemiki vendarle ne bom storil. Zakaj Perspektive vedno zahtevajo analizo, strogo analizo pojava. Vztrajam naj pri predmetu. Zato bi Venu Tauferju na koncu rad svetoval, naj vzame v roke svoje pesmi, kar bo morda pripravljen storiti, in naj se zamisli nad tistimi svojimi verzi:

*sonce sonc ki si sije v svoje lastno veliko oko
oko očes ki gleda samo vase in neprenehoma slepo vse vidi*

(Perspektive 22, iz cikla Nemi Orfej)

Še enkrat o metodi kritike

Franc Zadravec

V polemiki z naslovom O metodi kritike (Perspektive, 1962-63, 230) je Janez Jerovšek zapisal moj priimek v različnih oblikah in zvezah vsaj štiriintridesetkrat. Na šestih straneh revije, ki nosi problematičen naslov »Perspektive«, mi je tako zagotovil popularnost — dogmatika, stalinističnega birokrata in političnega denuncianta.

Dovoljujem si na tem mestu javno ugotoviti, da v svojem članku samo variira tiste simpatične termine, ki so lep čas krožili po naših malomeščanskih krčmah na račun tako imenovanega »blejskega kroga« mlajših literarnih zgodovinarjev, ki so si drznili spregovoriti besedo tudi o povojnem slovenskem literarnem dogajanju.

Vendar o tem le mimogrede.

Polemik me dolži, da kličem »na pomoč oblast«, ki naj administrativno reši problematična dogajanja v naši kulturi in filozofiji. Steje me za najbolj nevarnega predstavnika birokratične in dogmatične kritike in polemike, obenem pa se opravičuje, da se je moral zato, ker ne ve, kakšne so moje »filozofske in znanstvene pozicije«, odpovedati tisti polemiki, »ki lahko svojega nasprotnika presega in prerašča in ki ob njegovi poziciji lahko postavi nekaj svojega«. Ker pa se je kljub temu znašel v poziciji tistega etičnega človeka, ki zahteva popolno ustvarjalno svobodo, tedaj nekaj, kar jugoslovanska ustava vsakomur jamči, pozivam Janeza Jerovška v imenu njegove časti, da me pred to družbo, ki sem ji postal očitno nevaren, preseže in preraste, s tem da pojasni dvoje: koga sem v obeh inkriminiranih člankih — Slovenska povojna literarna kritika in esejistika in Ali marksizem ali idealizem — politično denunciral in kje predlagam »administrativne prijeme«.

To pojasnilo pričakujem od njega zaradi dveh izjav v članku O metodi kritike. Prvič zaradi izjave: »ko v Zadravčevih polemikah ugotavljamo osebe, ki so predmet njegove kritike in stroge sodbe, opazimo, da izbor teh oseb ni diktiran samo po strokovnih nagibih; upamo si domnevati, da pri izboru delujejo še neki drugi političantski nagibi, ki pa so skrbno prekriti z lažnim in taktičnim objektivizmom.« In drugič: »Pribiti pa moramo, da je kritična metoda, kakršno uveljavlja Zadravec, spremljana s prikrito željo, da bi se pri nas na kulturnem področju obnovili administrativni prijemi...«

Ko bo to dvoje pojasnil oziroma dokazal, sem pripravljen pogovarjati se tudi o drugih vprašanjih, ki jih je postavil med naju, celo o njegovem lastnem »meglenem ideološkem stanju« v članku O metodi kritike. Zagotavljam mu, da bom pri tem pustil govekarjansko etično »kvaliteto« njegove polemike kot nekaj zoprnega ob strani. Dokler pa svojih denunciacij ne utemelji, ga bom štel za provokatorja, ki bi mi bil sleherni pogovor z njim človeško neprijeten.

Ocene in poročila

JUBILEJNI ZBORNIK SLOVENSКИH STUDENTOV NA DUNAJU

Klub slovenskih študentov na Dunaju, prej Klub koroških študentov na Dunaju, je letos ob jubileju svojega obstoja (1923 do 1963) izdal poseben Zbornik. Publikacijo preveva mladostno plamteči narodni duh, ki pa nikjer ne prehaja najgloblje humanistične meje, kakršno začrtava čustvo narodne pripadnosti ter se izrecno omejuje od šovinističnega nasiljevanja dejanske stvarnosti. S takšnim osnovnim vodilom skuša preseči tudi politična nasprotja, ki razkrajajo naš življenj na zamejskem Koroškem. Svoje pozdravne besede zanj sta prispevala vodilna predstavnika obeh poglavitnih slovenskih političnih frakcij na Koroškem, predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev dr. Valentin Inzko in predsednik Zveze slovenskih organizacij na Koroškem dr. Franci Zwitter. Tako se je od mladih toliko želena narodna enotnost to pot priložnostno pokazala vsaj na zunaj.

Zbornik sam je urejen v štiri dele. Poleg prvega, pozdravnega dela, so v posebnih razdelkih še članki in razprave, leposlovje in poročila iz klubskega življenja. — V drugem razdelku piše dr. Vinko Zwitter o Klubu koroških slovenskih akademikov na Dunaju med dvema vojnama, Feliks Bister — današnji predsednik kluba — pa o klubovem povojnem življenju. Dva podobno informativna zapisa sta za ta del prispevala še p. Ivan Tomažič o dunajskem slovenskem visokošolskem domu »Korotanter eden izmed bivših klubovih predsednikov Jože Wakounig o dunajski univerzi in znamenitih Slovencih, ki so na njej študirali, oz. so na njej znanstveno delovali. Razdelek zaključujeta dva polemično-informativna članka. Pavel Zdovec pogumno in odkrito polemizira z različnimi šovinističnimi in psevdodemokratskimi raznarodovalnimi tendencami v Avstriji, Lev Detela — še pred kratkim Ljubljčan — pa o »miselni strukturi povojne slovenske književnosti«.

V leposlovnem delu se nam predstavijo štirje pesniki. Če odkrivamo v prejšnjih prispevkih (razen v Detelovem) izredno, skorajda bolečo navezanost na tragično usodo majhnega koščka slovenske zemlje, od koder so ti mladi ljudje doma in ki ga ljubijo, bi to čustvo proti vsem pričakovanjem v tretjem delu zbornika zaman iskali, — razen v prigodniški pesmi Jožka Bucha Rójak (kljub prigodništvu lahko v njej vendarle začutimo pristno čustveno podlago). — Prevladuje splošno intelektualna tematika, kakršno na že znani način bolj ali manj uspešno poetsko razpleta Milena Merlak-Detela; po eno oz. dve pesmi na sicer relativno dostojni ravni prispevata še I. F. in Feliks Bister, ki je obenem tudi avtor likovne priloge. — Ob takšni poeziji se človek nehoti spomni celovškega leposlovnega lista Mladje (zdaj menda zaradi materialnih težav ne more več izhajati) — in njegovega mladostnega entuziazma, ki je kljub vsemu oblikovnemu kozmopolizmu izžareval predvsem silno, prvinsko navezanost na koroško zemljo. Spomni se letošnje celovške predstave Kostankove drame, ki je v izvedbi mladjevcев govorila o osebnocloveški in narodnostni tragediji mlade koroške generacije, — ter se pri tem upravičeno ozira za takšnim emocionalnim svetom v leposlovnem delu tega zbornika.

Zadnji del nas s svojimi skopimi, a zgovornimi podatki seznanja z bogatim življenjem tega štiridesetčlanskega kluba; beremo lahko, kako klub organizira poleg rednih vsakotredenskih sestankov s predavanji še različne družabne prireditve, izlete, skupne obiske dunajskih kulturnih institucij; beremo, da v njegovem sestavu vadi še tudi poseben »Klubski oktet«, ki nastopa ob različnih priložnostih in podobno.

Če ob vsem tem pomislimo na težavne razmere, v katerih mladi koroški Slovenci delajo in živijo, potem je treba reči, da daje zunanja in notranja podoba jubilejnega zbornika presnetljivo čist in močan

dojem, saj prepričljivo in jasno, čeprav sem in tja spričo mladostnega entuziazma za spoznanje zaletavo, a domala vselej iskreno. — govori o intenzivnem prizadevanju te generacije, da bi nadaljevala z bogatimi in svetlimi tradicijami koroškega slovenstva.

Tukaj bi z našim poročilom lahko končali, če eden izmed člankov ne bi polemično in nekoliko preveč na kratko, tako rekoč z levo roko in za videzom serioznosti ter objektivnosti — ne opravil z domala vso slovensko povojno književnostjo v domovini, se pravi v ožji Sloveniji.

Gre za prispevek Leva Detele Miselna struktura slovenske povojne književnosti. Stvar ne bi bila vredna teh nekaj besed, če v njej ne bi videli enega poglavitnih informatorjev slovenske zamejske intelektualne mladine o naši povojni književnosti.

Tako pa naj ugotovimo tole: Za navidezno apolitično objektivnostjo se pri Deteli skrivajo politično tendenciozni kriteriji, ki avtorja v skrajni konsekvenci privedejo do izrazito panegiričnega odnosa do tkim. slovenske emigrantske književnosti, obenem pa seveda do domala popolnega zanikanja slovenske povojne matične književnosti. Takšno izhodišče je seveda opremljeno še z določenimi osebnimi nasprotji (v avtorjevem primeru gre za slovenskega emigranta iz zadnjih let) in rezultat je jasen: izkrivljeno zrcalo, v katerem si lahko slovenska literatura ogleduje svoj popačeni obraz.

Ilustracija: Lev Detela, bivši sodelavec Mladih potov, označuje npr. slovenske revije takole —

Mlada pota: »Najmlajši se zbirajo zlasti okrog revije MLADA POTA, vendar kažejo velikokrat dela, ki so jih že napisali, na življenjsko neizkušeno in nezrelost, zlasti pa na grob vulgaren materializem in duhovno topost...« ali »Revija je... postala zatočišče in leglo nekritične, v tematiko seksualizma in vulgarnega materializma zazrte falange...«, ki pa se sedaj v glavnem rekrutira le iz vrst obsežnega uredniškega odbora te revije, kot tudi iz nekaterih njenih najbližjih znancev.« — »Dolga leta sta to revijo vodila mentorja, birokratsko-dogmatistično usmerjena Ivan Potrč in Mitja Mejak. Tudi njuna zasluga je, da je revija izgubila na vrednosti in da so pisci te revije ostali navadno avtorji površnih in samoljubnih ljubezenskih črtic ter naivnih, neprepričljivih, shematiziranih in tudi stilistično neefektnih slik iz današnjih razmer.«

Perspektive (iz katerih sicer nesramežljivo a brez citiranja na veliko prepisuje): »...revija sama pa je zašla zaradi straho-

petnosti v abstraktnost in nejasnost, v katero je skrivala svoje nezadovoljstvo do objektivnega sveta«. — Nekateri njene sodelavci: »Med prozaisti se je uveljavil spreten novelist Lojze Kovacic, pa nespreten Kafkov plagiator Peter Božič in končno boter (!! kdo bi si bil mislil!) sodobne francoske »antiliterature« Rudi Seligo, katerega umetnost pa ostaja bolj zajček v škafli, čeprav bi si njen avtor želel nekaj drugega.«

Podobno o Naši sodobnosti in drugih, a ni, da bi naštevati.

Opozorimo naj le na avtorjevo dvoličnost, saj sicer ves čas trosi različna gesla o objektivnosti, demokratičnosti ipd., iz gradiva samega pa bi se mu dalo dokazati pogostno nepoznavanje stvari, kompiliranje, samovoljno interpretiranje ipd.

Zal, a nelep madež na Zborniku.

RAZSTAVA DEL MARKA SUŠTARŠICA V MALI GALERJI (decembra 1962)

Suštaršič navezuje svoje delo na izročila slovenskega kmečkega slikarstva. Oblikovno (formalno) je možno ugotoviti posamezne prvine omenjene navezave. V tej smeri je treba opozoriti na barvne kombinacije njegovih del, na uporabo nekaterih oblik, ki nas spominjajo na kose starega pohištva in na ornamentiko. Značilna v tem pogledu je ploskovita simetrična kompozicija, ki jo slikar često uporablja hkrati s tem, da razvršča številne potankosti (cvetove, ornamente, drobna popsja) v hierarhalni red.

Možno je domnevati, da imajo vse našete prvine svoj pomen v današnjem razmerju do izročila. Splošni vzroki za povečano zanimanje do tradicije zaenkrat niso raziskani. Težko je zapisati kaj bolj določnega, razen tega, da je možno zapaziti določene odpore zoper izenačevanje z »materijo« ter »kozmosom« v absolutnem merilu, ki ga propagira abstraktni ekspresionizem.

Slikarjev odnos do izročila bi verjetno osvetlili odgovori na podobna vprašanja: Katere tradicionalne elemente je slikar izbral in jih vključil v svoj slikarski svet? Na kakšen način jih slikarsko podaja ter obravnava in kakšne pomene dobivajo v tej novi zvezi? Odgovore lahko prinese le skrbna analiza slikarjevega dela, ne pa to poročilo, ki na razstavo samo opozarja.

Za razumevanje pomena tega slikarstva je treba upoštevati tudi asociacije, ki jih vzbujajo podnaslovi slik. Šest podnaslovov (od enajstih razstavljenih del) vzbuja

v gledalca predstavo množičnih nastopov (Parada, Predstava, Spectacle, Slavolok). Trije podnaslovi (od šestih) pa gledalca neposredno vežejo na polpreteklost, v kateri so imeli **množični nastopi** osrednjo in usodno družbeno vlogo (V spomin padlemu tovarišu, V počastitev Ane Frank, Dokument o pohorskem bataljonu). Širšemu krogu gledalcev je s tem posredno dana možnost za čustveno soudeležbo. Neposredno pa se asociacije na **množične**

nastope vežejo s hierarhijo množice tradicionalnih prvin, ki jih slikar oblikovno urejuje in razvršča v okviru poslikane površine. Ker je ta ureditev nosilec enotne (stilne) učinkovitosti slike, je možno ugotoviti vsaj to, da ni v nasprotju z asociacijami, ki jih vzbujajo naslovi. To pa je dovolj, da bi postalo slikarstvo M. Suštaršiča predmet skrbne študije, ki ne bi zanemarila tudi tistih posebnosti, ki smo jih tu prezrli.

Brušeno ogledalo

MONTAŽA

Sodobnost, 1963, št. 1—2

Nov položaj je nastal šele z ustanovitvijo *Pespektiv* in v zadnjem času z ustanovitvijo *Problemov*... Naši *sodobnosti* so se z obema premikoma ponudile docela nove možnosti, ki so ji bile doslej kot edini osrednji reviji bolj ali manj zaprte, da se dokončno otrese bremena reprezentativnosti, da poživi tudi svoj publicistični del in se aktualizira, da se bolj, kot ji je to bilo mogoče doslej, polemično angažira in da z vsem tem kot revija ostreje izoblikuje svoj individualni profil (str. 5 in 6).

Zahteva do drugih:

Samo ena možnost je: z jasno besedo na dan (str. 192).

Za domačo rabo:

Zmeraj sta dve možnosti. (William Shakespeare)

... *marksistično* pojmovanje po Blochu (je) optimistično in zato finalistično, ker pozna vero v pravo pot biti in upanje v njeno uresničitev (str. 187).

... okoli let 1933—1936 je György Lukács spet začel obsežno delo, ki pa je postavljeno v povsem drug kontekst in ki obnavlja nekdanje diskusije le z enim samim mislecem, Ernstom Blochom, ki se je bil tudi *približal marksizmu*, ne da bi se mu bil kdaj povsem pridružil (str. 146).

Iz cirkuškega šotora prihaja
razglašena nočna glasba (str. 58)

Kadar govorimo o kulturni reviji, kakršna je *Sodobnost*, ne smemo namreč spregledati dejstva, da je revija zmeraj bila in je tudi danes predvsem odsev in izraz določene kulturne sredine in njene večje ali manjše ustvarjalne volje in da revija ne more biti nekaj, kar živi izven razmer, mimo njih ali nad njimi. Res je sicer, da lahko revija pomaga te razmere oblikovati in jih po svojih močeh tudi spreminjati in usmerjati, ne more pa jih narekovati ali si jih celo izmisliti ali ustvariti iz nič (str. 1 in 2).

Vsakdo se obesí koštrunu na trebuh,
ko se tihotápí iz Polifemove votline (str. 58).

Kajti to intelektualno življenje

ni samo lenobno poleganje po prisojnih ogradah že zdavnaj spoznanih in priznanih resnic (str. 3).

pravi bistra dialektika

in sveto pismo pravi podobno (str. 58).

